III
Ж-15009/1939-1/2пр

СЬОГОЧАСНЕ й МИНУЛЕ

ВІСНИК УКРАЇНОЗНАВСТВА

1939

„SIOHOCZASNE j MYNUŁE“

СЬОГОЧАСНЕ
й
МИНУЛЕ

ВІСНИК УКРАЇНОЗНАВСТВА

ВИДАЄ

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

I

1939

ЗА ДОПОМОГОЮ »ЦЕНТРОСОЮЗУ«

SIOHOCZASNE J MYNUŁE

ЛЬВІВ LWÓW

ЛБ АН УРСР
Ж. № 5632

Т3(2Ук)О а54

ЗМІСТ.

	стор.
Ярослав Пастернак, Перші розкопи на „Золотому Тоці" у Крилосі .	5
Олександер Мицюк, Мадяризація закарпатських українців за дуалізму	16
Іван Крипякевич, „Відвічна вісь" України	24
Іларіон Свєнціцький, Культурно-національний рух на Закарпатті і в Галичині в XVIII—XIX. в.	30
Платон Лушпинський, Логіка думки, чи логіка почуття та уяви . .	38
Володимир Січинський, Мистецтво як засіб національного виховання	47
Кость Мацієвич, Сільське господарство У. С. С. Р. у порівнянні із світовим	55
Остап Луцький, Наша кооперація	63
Володимир Кубійович, Із актуальних антропогеографічних проблем Закарпаття	71
Огляди: Г. Лазаревський, Культура, мистецтво, письменство на У. С. С. Р. 1938. р. (ст. 83); І. Крипякевич, Десятьліття „Бойківщини" (ст. 91); Ю. Стефаник, Погляд на державний бюджет Карпатської України (ст. 92); Є. Грицак, Капітульна бібліотека в Перемишлі (ст. 96)	83—98
Рецензії	99—116
Наші втрати: Др. Степан Смаль-Стоцький (ст. 117); о. др. Василь Гаджега (ст. 118); др. Тома Маретіч (ст. 119); проф. Станіслав Шобер (ст. 120)	117—120
Хроніка: Наукове життя (ст. 121); Культурно-освітнє життя (ст. 124); Господарське життя (ст. 127); Видавництва (ст. 129); Ucrainica в чужих виданнях (ст. 130)	121—136

TABLE DES MATIÈRES.

	page
Jaroslav Pasternak, Les premières fouilles à Krylos sur le terrain „Zolotyj Tik"	5
Oleksander Myčuk, La magyarisation des Ukrainiens en Subcarpathie durant le règne du dualisme	16
Ivan Krypjakevyč, „L'axe éternel" de l'Ukraine	24
Ilarion Sejencickyj, Le mouvement culturel et national en Subcarpathie et en Galicie a XVIII – XIX ss.	30
Platon Lušpyńskyj, La logique de la pensée ou la logique des sentiments et et de l'imagination	38
Volodymyr Sičyńskyj, L'art comme l'organe de l'éducation nationale .	47
Kost' Macijevyč, L'economie rurale d'U. S. S. R. comparée à l'economie mondiale	55
Ostap Lučkyj, Le mouvement ukrainien coopératif	63
Volodymyr Kybijovyč, Quelques problèmes actuels de l'antropo-géographie en Ukraine Subcarpatique	71
Aperçus: H. Lazarevśkyj, La culture, l'art, littérature d'U. S. S. R. en 1938 (83); I. Krypjakevyč, 10 ans du musée de „Bat'kivščyna" (91); J. Stefanyk, Un coup d'oeil sur le budget de l'Ukraine Subcarpathique (92); J. Hrycak. La bibliotèque du diocèse de Peremyšl' (96);	83—98
Revue des livres	99—126
Obituaire; (S. Smal' Stoćkyj, Vasyl' Hadžega, Thomas Maretić, Stanisław Szober)	117—120
Chronique	121—136

Wydaje Naukowe Towarzystwo im. Szewczenki we Lwowie.

Z drukarni Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki, Lwów, Czarnieckiego 26.
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, Львів, Чарнецького 26.

ВІД РЕДАКЦІЇ.

Від довшого часу серед українського Громадянства нуртує погляд, наче б то Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові утратило звязок із суспільством, наче б то воно замкнулось у тісних рямцях чистої науки, що свої видання призначує для вузьких спеціялістів... Не будемо виправдовуватися. Скажемо тільки, що такий погляд для Товариства кривдний, а далі, що виріс він із чистого непорозуміння. Адже ж у цілому світі наука має свої окремі вимоги, і наукові товариства, чи академії, що її плекають, мають свої окремі завдання й ці завдання виповнюють.

А проте, коли наше Товариство, здійснюючи свій давній, довголітній плян, починає нарешті, за допомогою наших осередніх господарських установ, видавати свій вісник українознавства, пускає у світ „Сьогочасне й Минуле", журнал наскрізь науковий і джерельний, але ж доспособлений до широких мас нашої інтеліґенції, то робить це з глибших причин.

Із одного боку, каже це робити Товариству — теперішній стан українознавчих наук у Наддніпрянській Україні, де від 1930. р., як це взагалі відомо, він зведений до дуже низького рівня, при чому духовий образ українського народу в усіх ділянках його життя, в минулому і тепер, виходить — неправдивий і скривлений.

Із другого боку, теперішні умови нашого життя вимагають від нас докладного знання всього того, що творив і творить, своїми власними силами, український народ на полі науки, культури, мистецтва, господарства та техніки.

„Сьогочасне й Минуле", власне, і має сповнити одне і друге завдання: давати правдивий образ життя українського народу на всіх землях, де він живе, життя в минулому й тепер, і з цим образом знайомити широкі маси нашого Громадянства. На цей образ складатимуться поодинокі відділи журналу: статті, огляди, рецензії, мовні справи, всякі матеріяли, хроніка й т. д. Ними наш журнал обгортатиме ціле життя українського народу, не тільки історію, археольогію, історію письменства, етнографію й т. д., себто те, що досі звикли розуміти під українознавством, але й природу з усіма її частинами, господарські й технічні справи. Ясна річ, що розмір жур-

налу (6 аркушів) не дозволить у кожному зшитку поміщувати матеріял із кожної ділянки (це однаково торкається статтей, як оглядів, хроніки й т. д.), а проте Редакція додивлятиметься до того, щоб матеріял цей був різноманітний і цікавий.

А поміщувати буде „Сьогочасне й Минуле" матеріял у всіх відділах по змозі, за родом дисциплін, у такому порядку: археологія, історія, історія письменства, літературознавство, мистецтво, мова, етнографія, господарство, природа (геологія, географія, антропологія, звіринний і ростинний світ і т. д.), техніка. Статті, які можуть зацікавити й чужинця, матимуть короткий зміст одною із загально принятих на наукових з'їздах европейських мов (німецькою, французькою, англійською, італійською).

Доки Наукове Товариство обовязує ухвала з дня 30. V. 1929. року, що, мовляв, видання його друкуються правописом, принятим Академією Наук у Києві 1929. р., в нашому журналі вживатимемо цього правопису, та тільки з такою різницею, що апострофа, який не має фонологічної ваги (не виявляє різниці у значінні слів) після губних приголосівок, не зазначуємо, зате ставимо його у сприросткованих словах, і то навіть перед нейотованими голосівками (пор. з'ява — зява, з'оре — зоре), бо в таких випадках апостроф свою фонологічну вагу має.

Накінець додамо, що „Сьогочасне й Минуле" — журнал ілюстрований і що виходитиме з кінцем кожного місяця; всіх зшитків буде 10 (у літні ферії журнал не виходить).

Починаючи видавати наш вісник українознавства, ми маємо повну надію, що наше Громадянство як-слід підтримає наші змагання й цим способом причиниться до належного розвитку нашої культури й науки.

Ярослав Пастернак (Львів)

ПЕРШІ РОЗКОПИ НА „ЗОЛОТОМУ ТОЦІ" У КРИЛОСІ.

Може наймолодшим княжим „столом" у Галичині — після Перемишля, Звенигороду, Белза й Теребовлі — що 1141. р. став столицею Ростиславичів, був Г а л и ч. Із його льокалізацією в терені було багато мороки. Одні вважали за самозрозуміле, що княжий город стояв на місці теперішнього містечка тої самої назви *(А. Петрушевич)*, інші шукали його далі на захід, на залуківській височині здовж Лімниці *(Шараневич)*, ще інші звязали княжий Галич із теперішнім Крилосом *(Чоловський, Пеленський)*. Єдиною можливістю вирішити цю справу було — перевести розкопи на спірних місцях та пошукати останків самих княжих будівель у землі.

І за почином І. Шараневича (властиво — о. Льва Лявреньского із Залукви) такі розкопи почато робити під кінець 1870. р. — ведено їх головно у 1882—1884. рр. Тоді відкрито фундаменти пятьох невеликих княжих церков і так зв. „поліґону" (вежі?). Але ж фундаментів галицької катедри між ними не було, тимто І. Шараневич визнав основини найбільшої з відкритих церков (під лісом „Дібровою") лише умовно за останки княжої катедри (доки, мовляв, не найдуться ще більші за них). Після цього шукали за галицькою Богородичною катедрою ще А. Чоловський та Й. Пеленський, але й їм не пощастило попасти на її слід — і щойно тепер судилося віднайти її могутні фундаменти влітку 1937. р.[1]) й тим самим удалося остаточно визначити місце цілого княжого Галича, бо ж з літопису ми знаємо, що катедра стояла серед го́рода. Віднайшовши її останки, можна вже було ствердити, що давня столиця була на місці сьогоднішнього Крилосу. Там теж, у Крилосі, треба тепер шукати місця, де був княжий двір — терем.

*

Іпатський літопис подає лише одну звістку про галицький княжий двір, описуючи наглу смерть князя Володимирка десь із кін-

[1]) Докладний опис див. „Записки Наук. Тов. ім. Шевч.", т. 154.

цем 1152. р. або на самому початку 1153. р., тимто наші відомості про топографію галицького княж-двору дуже скупі. Ось вони:

Володимирко забрав був, мабуть 1151. р., у київського князя Ізяслава кілька городів над р. Горинем, що на Волині (так зв. південне Погориння). У відповідь на це Ізяслав вибрався з Ґейзою угорським у похід на нього, але Володимирко перехитрив Ґейзу, і скінчилося лише на його хресній обітниці, що він віддасть забрані волості. Та, спекавшись напрасної біди, Володимирко не додержав слова, тимто Ізяслав вислав до нього свого боярина Петра Бориславича, щоб зажадав доконче сповнити присягу на хрест — а ні,

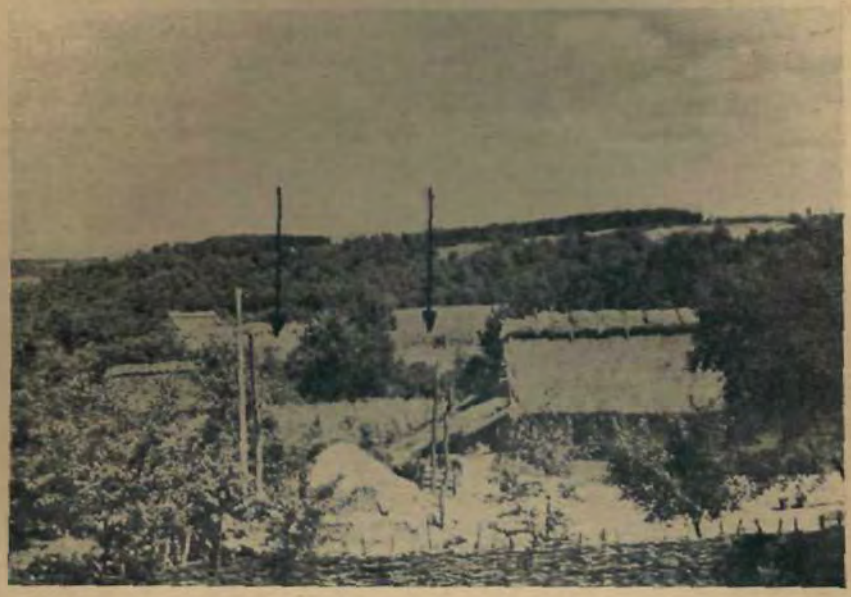

Крилос — вид від катедри на „Золотий Тік"; стрілки вказують на місце, де роблено розкопи влітку 1938. р.

то щоб вернув йому присяжну грамоту, себ-то проголосив війну. І на цьому таки й покінчилося посольство Бориславича.

„А як Петро з'їхав з двору, Володимир пішов до церкви св. Спаса на вечірню. Ідучи до неї переходами, побачив, як Петро їхав, і поглузував собі з нього, кажучи: »поїхав руський боярин, позабиравши всі волості« — і по цих словах пішов на хори. Відспівавши вечірню, Володимир пішов з церкви і, коли був на тому місці, на тому самому ступені, де він глузував із Петра, сказав: »Ой, мені так, як би мене хто вдарив у плече!« І не міг поступитися з того місця ані трошки; і вже ось-ось падав. Тут підхопили його під руки, занесли до горниці, вклали в теплу

воду; одні казали, що то йому дна (гостець) підступила, інші інакше говорили, і багато різних здогадів робили. Стало вже добре пізно, і Володимир почав сильно занемагати, а як був час лягати, помер Володимир, князь галицький".

Із цього оповідання виходить, що:

1. княжий двір був десь нагорі, і з нього з'їздили вдолину;

2. зовсім недалеко нього була придворна церква св. Спаса, яка була переходами (ґалерією) получена з двором: на ці переходи входили ступенями (східцями) і ними (переходами) йшли просто на церковні хори, так, неначе б церква стояла значно (поверх) нижче від терему;

Розкопи на „Золотому Тоці" влітку 1938. р.; на західньому пляні — поля „Юрівське" та „Данилівське", де за княжих часів стояли манастирі.

3. княжий терем був поверховий (горниця — кімната нагорі), при чому мешкальні кімнати, між ними й купальня з ванною, були нагорі, а вдолині були репрезентаційні кімнати, де відбувалася „дума" — княжа рада, де приймали закордонних послів і визначних купців та де справляли бенкети.

Удруге й востаннє літописець згадує про княжий двір під 1230. р. Тоді-то, мовляв, безбожні галицькі бояри зробили змову на Данила: хотіли підпалити княжий двір, убити в часі пожежі князя та віддати Галич Олександрові белзькому, але змову відкрив молодший брат Данила, князь Василько. Іпатський список літопису каже про це словами: „сѣдящимъ же имъ в д у м ѣ и хотящимъ

огнемъ зажещи", а хлібниківський та погодінський має — „в домѣ", замість — „в думѣ". З цього виходило б, що княжий терем був деревяний, коли його можна було підпалити. Ця вказівка матиме великий вплив на дальші розшуки в терені.

Як бачимо, вказівки щодо положення княжого галицького терему дуже скупі. Із старших дослідників княжого Галича *А. Петрушевич* бачив останки княжого будинку в руїнах старостинського замку теперішнього Галича; *І. Шараневич* клав його в найближче сусідство фундаментів церкви св. Спаса на залуківських полях, церкви, що, на його думку, була саме літописною придвірною церквою; *В. Лущкевич* уважав сліди земляних укріплень кругом давньої церкви св. Пантелеймона, пороблених Францісканами XVI.—XVII. ст., за останки валів кругом колишнього княжого двора. *Справжнє ж княже городище у Крилосі вважали тоді загально(Петрушевич, Шараневич, Кіркор, Зємєнцький)* за сліди якогось первісного, поганського Галича. Зокрема А. Петрушевич мав крилоське городище за якусь столицю східніх хорватів, що її, мовляв, був знищив іще Володимир Великий та переніс опісля на місце теперішнього Галича. На думку *М. Грушевського*, властивий город Галича мусів, імовірно, лежати над Дністром, більш-менш на лінії між устям Лімниці й теперішнім Галичем. Таким чином Грушевський станув по стороні Шараневича, хоча Крилос був йому, мабуть, з автопсії добре відомий.

При цьому слід піднести й те, що і Петрушевич і Шараневич помилково — уважали за городище пригороддя, нинішнє поле „Качків", що між першими (подвійними) і другими (потрійними) валами, а властивого городища на „Золотому Тоці" зовсім не помітили. Щойно *А. Чоловський* зазначив, що деревяний княжий двір міг стояти тільки на „Золотому Тоці". Після нього *Й. Пеленський* у своїй монографії про княжий Галич не займався зосібна льокалізацією княжого двора в нинішньому Крилосі, а то й не був певний, чи на „Золотому Тоці" стояла галицька катедра. І щойно минулорічні (1938) розкопи дали реальну підставу гадці, що останків галицького княжого терему та придвірної церкви св. Спаса треба б шукати на „Золотому Тоці" в Крилосі.

*

Тут треба пригадати, що цілий княжий город Галич був на одному із широких плоских хребтів лімницько-бистрицької горбовини; той хребет гострим язиком висувається на північ та є природно хоронений від сходу, півночі й заходу стрімкою кручею в долину Лукви і таксамо глибоким яром Мозолевого потока. У цьому місці так зв. Крилоська Гора доходить приблизно до 75 м висоти.

Город був доступний тільки від півдня, і з тієї сторони було приго-роддя, тепер поле „Качків", а серед нього „Галичина Могила". Від півдня пригороддя хоронив потрійний вал, а по його північній стороні інші, подвійні вали боронили приступу до властивого городу. Тут знову південну частину займала Богородична катедра з єпископською (відтак митрополичою) палатою, а в північній частині, на самому кінці скелистого хребта горбовини, був — „Золотий Тік", де стояв княжий двір та біля нього — придвірна церква св. Спаса. Тут тягнеться тепер селянський горо́д, не цілих два морґи за-

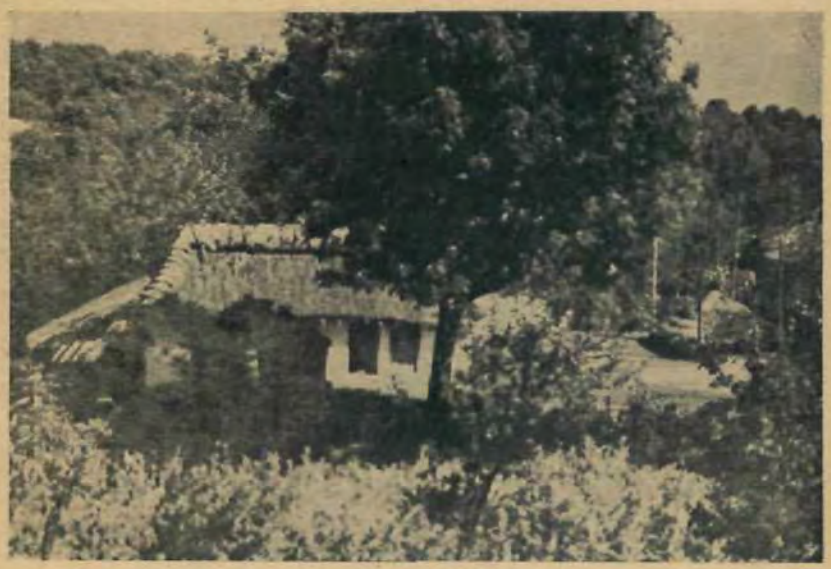

Селянська хата по східньому боці „Золотого Току" у Крилосі.

вбільшки та кілька метрів заввишки, окружений кількома рівними площинами. У південному узбіччі видко слід давнього з'їзду. І це власне місце селяни й досі звуть — „Золотий Тік".

Щодо самої назви, то вона й досі не ясна, дотого вона в околицях старого Галича не єдина. Свого часу показували А. Петрушевичеві „Галицький Золотий Тік" на правому березі Лімниці, проти села Темерівців. У недалекому селі Брині оповідали А. Чачковському про „Золотий Тік" у парохіяльних лазáх, де забавлявся король Данило. Біля Старих Богородчан є — „Мідяний Тік", а біля с. Межигірців — „Божий Тік". Нарід здогадується, що „Золотий Тік" був колись вистелений золотою бляхою, а на думку А. Петрушевича, було це місце, де відбувалися лицарські двобої-турніри.

Систематичних розкопів на „Золотому Тоці" у Крилосі ніхто ще не переводив, тільки різними часами, до вели-

кої війни, кілька спробних ям викопали там І. Шараневич, В. Щербаківський та Й. Пеленський, не найшовши там слідів ні фундаментів княжого терему, ні придвірної Спаської церкви. Тимто розкопи, які ми переводили влітку 1938. р. — їх фінансувало „Товариство Прихильників Музею Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові" — розкопи, що дали цікаві висліди, треба вважати за п е р ш і.

*

Переведено ті розкопи на тій частині „Золотого Току", що належить до Степана Б о б р и с а та обіймає понад чверть морґа (1600 м²). Робітну силу становило 15—20 місцевих робітників, здебільша вже вишколених при розкопах, що йдуть у Крилосі від п'ятьох літ. Ці розкопи дали досі, щодо самого „Золотого Току", з погляду і с т о р и ч н о ї п е р с п е к т и в и колишніх подій, уже деякі цікаві висліди, з якими хочемо поділитися з читачами „С. й М.".

Те місце, що його називають у Крилосі від непамятних часів „Золотий Тік", було заселене вже в д о і с т о р и ч н и х ч а с а х, приблизно 1000—800 рр. до Хр. Жили там тоді т р а к и, приходні із теперішньої Молдавії та Семигороду. По них найшлося пять землянок, одна — під самим валом, що ним був обведений „Золотий Тік", у пізніших, княжих часах, від півдня дбайливо вироблена, інші — в різних місцях. Одна з них мала дно, себто колишню долівку, вимощену дбайливо ріняками. У землянках та довкола них було черепя характеристичної чорненої трацької кераміки. Із давніших находів у Крилосі та з цього нового виходить, що траки замешкували тоді, з початком останнього тисячеліття до Хр., цілу Крилоську Гору. Сліди їх доведося находити давніш у кількох місцях на полі „Качків", між першими і другими валами, а тепер, крім находів на „Золотому Тоці", відкрито ще на подвірї побережника Маланія, на „Базарі", культурну верству із типовим трацьким ліпленим вільноруч черепям, що з одного боку чорне-лискуче, має по собі чи жолобки, чи попід вінці — подовгасті листвочки, т. зв. пипті.

Далі виявилося, що після того, коли трацькі поселенці покинули „Золотий Тік", на ньому — хоч він пригожий для захисного життя — ніхто не жив може яких 1800 літ (так бодай виходить із дотеперішніх розкопів), і щойно десь у XI. ст., за к н я ж и х ч а с і в, на ньому знов поселилися люди, тепер уже український князь із своєю дружиною, який оснував там — город Г а л и ч.

Першою журбою князя, який походив, мабуть, із родини Р о с т и с л а в и ч і в, було — укріпити відповідно цілий город, і зокрема княжий двір на „Золотому Тоці"; після цього він обвів його окремим валом, що його слідів не помітили були дотеперішні дослідники княжого Галича.

Ще найкраще зберігся цей вал у південно-східньому куті „Золотого Току", біля самітньої старої груші, і там він здіймається $1^1/_2$ м над поземом середини „Золотого Току". Його перекопано тепер на кількох місцях аж до споду, щоб відкрити його в цілій висоті, прослідити терен під ним та структуру його самого. Виявилося, що поверхню старого терену під валом творить верства гумусу 30—70 цм завгрубшки на лесовому материку, і на цьому терені, який походив ще з часу перед насипуванням валів, найшовся в одному місці бронзовий „есоватий" ковток старого типу із XI. ст. Це вказувало б на те, що вали кругом „Золотого Току" сипали десь у другій половині XI. ст.

Вал насипаний майже виключно із чорної землі, із незначними прошарками жовтої глини. В ньому в середині немає для скріплення жадної деревяної конструкції, а тільки місцями подибуються купки ріняків та дуже мало нетипових черепків княжої доби. На одному місці, вже в насипі валу, виринуло досить велике огнище, яке могло повстати, як що до чого, підчас сипання валу в зимову пору.

Останки мурованої кухонної печі з княжої доби.

Щоб вал ліпше держався, його підошву „облямували" обабіч невеличким муром 20—40 цм заввишки і тільки само завширшки; до цього вжили ріняків та куснів скелі напевно із недалекого „Мозолевого потоку". Здовж цієї „лямівки" вимостили ріняками терен попри вал до різної ширини.

При розкопуванні самого „Золотого Току", себто рівної площі, обведеної згаданим валом, виявилося, що там могла колись справді бути садиба галицького князя. Це виходило б із густоти заселення цього місця за княжих часів та із різних дрібних находів на ньому. Важно, що час замешкання „Золотого Току", себто давнього княж-двору, означений за цими находами, годиться з історичними даними літопису про княжий Галич.

На густоту заселення „Золотого Току" за княжих часів указує тепер багато слідів по колишніх будинках, але все це вже лише ями чи діри в жовтій глині від стовпів, наповнені чорною землею. Стовпи були прямокутні, округлі, у двох випадках яму кругом них

ущільнювали дрібні ріняки. Усіх їх найшлося досі 45. Далеко менше було слідів від колів, в одному місці видко було на жовтій глині темний слід двометрового балька.

Мабуть, за останки хат-землянок треба вважати численні огнища, а вже напевно на колишні хати вказували б останки печей (14), де дно-чирінь було звичайно виложене ріняками, а зверху вимащене глиною (те саме подибуємо ще й тепер у сільських пекарських печах, і то, н. пр., таксамо в Галичині, як і на Волині); на одному із огнищ найшовся круглий жорновий камінь, з дірою посередині (теж зовсім подібний до теперішніх). Окремо у трьох місцях було видко сліди більшого деревяного згарища. Може були це сліди тієї страшної руїни, яку нанесли княжому Галичеві татари 1241. р.

Найліпше збережені останки глиняної кухонної печі з княжої доби.

В одному місці найшлося пять людських кістяків, недалеко один від одного, всі звернені, за східнім обрядом, головою до заходу (про давніші находи гробів на „Золотому Тоці", при різних нагодах, згадує, між іншим, Л. Чачковський). За княжих часів небіжчиків хоронили довкола церков, тимто ці кістяки вказували б, імовірно, на те, що десь недалеко треба б шукати місця, де колись стояла придвірна церква св. Спаса.

Усі ці находи свідчать про ступінь заселення „Золотого Току". Але, крім них, є ще дуже багато дрібних, рухомих находів із різних матеріялів. Вони ж знову свідчать про рівень культури колишнього галицького княж-двора та про його звязки з іншими культурними й політичними осередками. Відкладаючи подрібний їх опис до більшої публікації, вичислимо їх тут згрубша, за групами, відповідно до матеріялу, з якого вони вироблені.

Із шляхотного металю найшлися: два кусники золотих емальованих прикрас (унікати на всю Галичину), три срібні ковтки київського типу та кусок бронзового дроту, обвиненого золотою бляшкою.

Між бронзовими виробами заслуговують на згадку різні натільні хрещики, щитик від шолому (?), що своєю формою та ритим орнаментом нагадує тризуб, вузькі бляшані чільця, ковтки й дармовиси. Гачок від вудки на рибу, як і залізні „ості",

вказували б на те, що мешканці „Золотого Току" займалися колись рибальством.

Між з а л і з н и м и виробами впадають ув очі передусім дуже численні ножики різної величини, та частини зброї, як ось: великий спис, кусник стопленої вогнем кольчуги, стремена і стріли. Давніше, кажуть, на тому самому місці виорали довгий меч. Колода у формі грубої рурки з рухомим каблуком дуже нагадує колодки, яких іще сьогодні вживають при наших найстарших деревяних церквах (Потелич), а прямокутні кресала майже такі самі, що й тепер у гуцулів.

Ш к л я н і вироби заступлені головно безліччю фраґментів гладких та кручених браслетів-наручниць. Найшлися теж і кусники перснів із розширеним очком та маленькі кільцята, може, вплітати у волосся. Із посуду є фраґменти шклянки, подібної до тої, що найшлася біля голови „княжни" за саркофаґом серед фундаментів катедри, та інших чаш (?) із чорного, зернистого в переломі шкла.

Бронзові хрещики, найбільший із них, здається, з XI в.

Із к і с т я н и х виробів найкращі — гребені та орнаментовані черенки ножиків. При перших треба подивляти високу техніку виробу.

Пряслички всі точені з рожевого волинського л у п а к у. Менші з них правили, мабуть, за коралі до намиста або тягарчики до ткацького верстату.

На окрему увагу заслуговують три о л и в я н і п р и в і с н і п л ь о м б и. Одна з них має кириличний напис, друга — такий самий грецький, третя — прикрашена погруддям якогось святого. Найшлася теж одна мідяна візантійська монета, ввігнута, неначе мисочка.

Та найбільше з усього найшлося на „Золотому Тоці" ч е р е п я із глиняного кухонного посуду — його викопано там коло півтора тони — воно є найкращою хронологічною вказівкою для історії заселення цього місця. І так, дуже мало є черепя з XI. ст., найбільше його — із XII—XIII. ст., пізніше, із XIV. ст. є його знову мало, а з XV. ст. та з пізніших часів його зовсім немає. З цього ви-

Викопане біле тесане каміння, здається, з придвірної церкви св. Спаса.

ходило б, що початок заселення „Золотого Току" за княжих часів припадає десь на кінець XI. ст., найгустіше й головно був він заселений у XII—XIII. ст., за династії Ростиславичів та Романовичів, а перестали на ньому жити десь у XIV. ст., може — після 1340. р.

Між масою побитого черепя найшлося теж кілька менших цілих посудин, між ними — невеличка банька, наповнена д ь о г т е м. Хемічна аналіза, зроблена інж. Туркевичем на львівській політехніці, виявила, що був він вироблений із чистої березової кори та служив, мабуть, до лікувальних або косметичних цілей. Вона ствердила теж, що він незвичайно старий і може походити навіть із княжих часів.

На одному з огнищ найшовся нарешті цілий череп зубра, чи т у р а з рогами. Це потверджує літописні вістки, що галицькі князі любили полювати на цю тварину, і на полювання на неї приїздили до них царгородські царевичі.

Щодо д а л ь ш о ї і с т о р і ї „Золотого Току" теперішні розкопи виявили, що колись пізніше, напевно вже після перенесення столиці держави з Галича до Холму та Львова, серед „Золотого Току" жили ще якийсь час простіші люди, які почали сипати здовж валів, від внутрішньої сторони, всяке сміття, головно — черепя, *тваринні кости з мяса та всяке поломане приладдя.*

Із іще пізнішого часу походить неправильний та нерівний б р у к, який подибується в різних місцях прослідженої тепер частини „Золотого Току"; є це, мабуть, перший череп уже після знищення княжих теремів та частинного розкидання валів. Він простояв досить довго відкритий, бо на ньому подибуються тепер зрідка кусники грубої, ренесансової цегли із жолобками з одного боку, та ще рідше — кусники неполиваних кахлів із печей XVII. ст. Одначе місце було незаселене, бо нема там ні одного черепка, одночасного із цими цеглинами та кахлями.

Кістяний гребінь із прорізаними для прикраси хрещиками.

лями. А кахлі могли дістатися сюди із гноєм та сміттям із недалекої митрополичої палати, що стояла десь біля відкопаної тепер катедри. На тому самому терені подибується теж біле тесане каміння, може — з придвірної церкви св. Спаса.

Земля із решти розсунених валів укрила цей терен пересічно півметровою верствою, її верх є нинішнім поземом „Золотого Току".

Такі є висліди перших, систематичних розкопів на терені колишнього галицького княж-двору в нинішньому Крилосі. Подрібних підсумків із розкопів, і головно стану й характеристики матеріяльної культури княжого Галича, годі ще подати, бо досі прослідженo лише невеличку частину незвичайно багатої наукової добичі розкопів. Дальші розкопи дадуть, треба сподіватися, багато нових матеріялів, що стануть гордістю археологічного відділу „Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові".

JAROSLAV PASTERNAK, Lemberg.

DIE ERSTEN ARCHÄOLOGISCHEN AUSGRABUNGEN AUF DEM „ZOLOTYJ TIK" IN KRYLOS.

(Zusammenfassung).

Nach der Entdeckung der fürstlichen Kathedrale in Krylos (Bez. Stanislau), wurde es klar, daß die Stadt Halyč, die ehemalige Hauptstadt des ukrainischen mittelalterlichen Galizisch-wolhynischen Fürstenstaates an der Stelle des jetzigen Dorfes Krylos sich befand. Demzufolge war dortselbst auch die Stelle des ehemaligen Fürstenhofes zu suchen.

Um das zu ermitteln, wurden im Sommer 1938 die ersten Ausgrabungen auf dem Grundstück „Zolotyj Tik" (Goldene Tenne), wo, nach der Lage selbst, nach den Überresten der alten Erdbefestigungen und nach einigen früheren interessanten Einzelfunden zu urteilen, der ehemalige Fürstenhof sich hätte befinden können, unternommen.

Die Ausgrabungen, welche sechs Wochen dauerten und sehr viel erstklassiges archäologisches Material lieferten, gaben auch den unumstossbaren Beweiss, dass auf dem „Zolotyj Tik" im XII—XIII. Jahrhunderte tatsächlich das Zentrum der politischen und administrativen Macht des Galyzisch-wolhynischen Staates seinen Sitz hatte, was aus den sehr zahlreichen Häuser- und Siedlungsresten, besonders aus den wertvollen, manchmal einzeln da stehenden Kleinfunden, welche auf eine für das Mittelalter sehr hohe Kulturstufe und ausgedehnte internationale Beziehungen schliessen lassen, ganz klar zu ersehen ist.

Das ganze Material wird im ukrainischen Ševčenko-Museum in Lemberg aufbewahrt.

Олександер Мицюк (Прага)

МАДЯРИЗАЦІЯ ЗАКАРПАТСЬКИХ УКРАЇНЦІВ ЗА ДУАЛІЗМУ.

По зліквідуванні Кошутової „ребелії" російським військом австрійський цісар скасував мадярські вольності й настановив над Угорщиною своїх урядовців, здебільшого німців. Ця реакція й понімечення урядів Угорщини, що прийшли по поразці змагання мадярів до самостійности, зазнає часткової пробоїни р. 1861., коли права мадярської мови, як мови державної, в повній мірі відновлено. Поразка Австрії у війні з Прусією 1867. р. повертає мадярам утрачені національні вольності. Прийшов політичний дуалізм, і ця система знову передає до рук мадярів вирішення національних проблем Угорщини. Почалася доба мадярської гегемонії в Угорщині, що тяглася від р. 1867. до світової війни й перевороту.

Р. 1868. будапештенський парлямент приняв народностевий закон (§ 44). В його основу покладено засаду, що Угорщину складає єдина мадярська нація, що її членами є всі громадяни без різниці національности. На основі цього закону „неісторичним" націям Угорщини признано права в місцевій і церковній управі, у шкільних справах, у публичному й культурному житті. Цим законом не були задоволені немадярські народи Угорщини, з другого боку й самі мадяри вважали його за „шкідливий для мадярської національної держави", котру хотіли створити. Він залишився тільки на папері, але мадярські політики послуговувалися ним у загранічній пропаґанді. Принагідно вони пишалися перед европейським світом, указуючи, що цим законом мадяри, мовляв, випередили Західню Европу у справі охорони меншин на пів століття. Там не знали дійсного стану річей і вірили.

А тимчасом дійсність була протилежна. Меншинам відмовляли права на існування. Розуміється, не мадярський простий люд це робив, він, як пише 1874. р. за особистими спостереженнями Будилович, „зовсім не має тієї злоби до інших, особливо словянських народів, як їх нетолерантна інтеліґенція", а шляхта, аристо-

кратія мадярська, „яка складалася з народніх ренеґатів найрізноманітніших народностей. Кілька десятиліть передтим (перед р. 1874.) три четвертини мадярської аристократії не розуміло мадярської мови. Офіційною мовою була тоді латина, суспільною — французька чи німецька, а родинною — дуже часто словянська"[1])...

Нелегко було закордонному світові з'орієнтуватися у правдивій суті мадярської національної політики. „Европейське суспільство" — пише 1877. р. М. Драгоманів, — „протягом багатьох літ із захопленням витає ліберальні тенденції мадярської аристократії, її революційну боротьбу, — що тепер стала парляментарною й дипломатичною — проти абсолютизму Габсбурґів, витає повну перемогу, що одержала та аристократія, перемогу, яка закінчилася тим, що звуть »австро-угорським дуалізмом«... Віддавна вже мадярська аристократія чванилася своєю конституцією, ніби старшою, ніж англійська, і ліберальна преса Европи, мало ознайомлена з усіма цими справами, уважала за свій обовязок повторяти ті захоплені розпатякування. Правда, деколи цей ліберальний концерт перебиває якийсь крик терпінь, страждань, що відбивався на мало знаних сторінках цього чи того сербського або чеського часопису, або що вирівався з уст якогось-небудь члена парляменту у Відні та Пешті. Та ці самітні голоси завжди заглушав різкий бряск переможних мадярських фанфар, за котрим, як луна, йшло витання ліберальної Европи. Невелике число тих, що завдавали собі трохи труду поцікавитися причинами цих протестів, скоро вдовольнялося незмінною відповіддю: протестанти, це не що інше, як відбиток поневолення й абсолютизму, австрійського чи російського, це, мовляв, слухняна зброя інтриг московського панславізму. Метода легка та зручна, і европейський лібералізм зжився з нею без труду, вірячи...., що в Угорщині він бачить щось наче передову сторожу свобідної Европи"[2])... Ще через 15 літ один із видатних словянських діячів Угорщини писав: „Слабі протести проти мадяризації приписували коли не московським рублям, то безпросвітній дурноті пригнічених народно-

[1]) С. Будиловичъ. Путевыя замѣтки о долинѣ средняго и нижняго Дуная, „Жур. М. Н. П.", Петербург, 1874. (за грудень). У якій нетерпимості виховувалися освічені верхи мадярської народности, може ілюструвати такий дрібний, але характеристичний факт: з кінцем 70. рр. минулого століття довелося їхати на Угорщині в поїзді М. Драгоманову „з дуже милими уграми". І коли в розмові Драгоманів сказав, що „словаки теж люди", ті дуже милі угри буквально „повмирали зо сміху"... Л. Шішманова-Драгоманова. Зі споминів... „Нова Україна", Прага, 1922, № 13/15, ст. 41.

[2]) Michel Dragomanow, Les paysans russo-ukrainiens sous les libéraux hongrois, „Le Travailleur", Женева, 1877, стр. 643—644. Названа стаття Драгоманова була обороною від мадярського гнету української і взагалі словянської людности Угорщини — перед світом.

стей; приналежність до мадярськости здавалася тим новіністам таким благом, котре можна й силоміць накидати"[3]).

І мадярськість скрізь накидали: в урядах, у суді, в церкві, у школі, в позашкільному вихованні, у приватному й навіть родинному житті. Мадяризатори, що походять, здебільша, — з ренегатів, *зокрема словянських, звязані своїми традиціями з словянством, що здебільша знають якусь словянську мову, заходилися поборювати* все, що нагадувало словян, у значній мірі — поборювати самих себе. „Справді не треба навіть читати історії мадярів..., варто тільки поглянути на мадяра, на його дім, уладження, норови та звичаї, щоб переконатися, що він наскрізь просякнутий словянськими стихіями. Навіть мадярський танець, чардаш, достоменнісінько словянська (точніше — українсько-гуцульська) коломийка, їх костюм — аттіла, їх гусарські штани, їх високі чоботи, все це „словенское", чи хорватське, і ані трохи не гунська, чи угрофінська спадщина. Мотиви їх музики, їх пісень нагадують словянські чи румунські. Правда, і европейський Захід вплинув на них: та той вплив відбився головно на поверхні народнього життя, на вищих мадярських шарах... *А по селах тільки висока готична дзвінниця нагадує захід, але її вигляд у достатній мірі паралізує кілька оригінальних словянських колодязів* („журавлів"), що розташовані навколо й мають форму ваги, на одному кінці їх підважниці висить камінь, на другому — відро з водою... Між мадярами і словянами... багато подібного... і ось останні покоління мадярської інтеліґенції з мадяризації зробили собі якогось золотого тельця... Для мадяршення вони вважають усе дозволеним... vivat madiarismus, pereat iustitia, mundus..."[4]).

І мадяризація не-мадярських народів Угорщини в останній четвертині XIX. в. і в початках XX. досягла свого апогею. Особливо руйнівна була для українців Угорщини, які в попередніх історичних добах утратили багатіші й освіченіші верстви: мадяри завели в урядах, судах і вищому, середньому та поволі й у народньому шкільництві мадярську мову. Достати службу в якімось уряді стало можливо тільки ціною зради своєї народности, приписавши себе за мадяра[5]). В такому самому становищі опинилося й духовенство:

---

[3]) Мадьярская гегемонія въ Угріи и Угор. Руси, „Корреспонденція изъ Будапешта", надрукована в „Словянск-ім Обозрѣні-ї", 1892. (імя автора із зрозумілих причин не подано) і перевидана А. Петровим під назв. „Мадьярская гегемонія *въ Угріи и Угорской Руси*" в Празі.

[4]) С. Будилович, там-таки, ст. 155—156.

[5]) „Мадяри кождого виженуть із служби своєї за ото, что він русин... Цивілі затаять руськість свою, стануть чистими мадярами..., бо avancement пропаде", — *пише один сучасник 1897. р., пор. В. Гнатюк, Угро-руська міжерія*, „Житє і Слово", 1897, ст. 49 і 59.

воно мусіло урядування вести по-мадярському; осягнути почесті й вищі відзначення міг тільки той, хто свою національність покинув, добре говорив по-мадярському сам і його родина, прищеплював мадярську мову своїм парохіянам. Існував окремий мадяризаційний фонд: пан-отець, н. пр., за виголошену по-мадярському українським парохіянам проповідь міг вимагати з того фонду нагороду і діставав її в розмірі яких 10—15 ґульденів що разу. Поз'являлися по словацьких і українських комітатах „спілки для ширення мадярської мови й культури". Така спілка, напр., на Земплинщині, основана судовими урядовцями 1882. р., підтримує школи, в яких переводять мадяризацію, нагороджує вчителів-мадяризаторів, закладає по селах дитячі притулки, нагороджує дітей, що виказували успіхи в мадярській мові, мадярськими книгами, нарешті, дбає, щоб мадярська мова в кожній суспільній верстві стала домашньою...

Розуміється, що в системі мадяризації особливу увагу спрямовували на шкільний персонал і на мову навчання по українських школах. Учителі й учительки народніх шкіл мадяризуються. За офіційними статистичними переписами[6]) на кожну сотню їх за рідною мовою було:

Комітати	1890. р.		1900. р.		1910. р.	
	мад.	укр.	мад.	укр.	мад.	укр.
Мармарощина	41,2	23,0	68,7	11,9	88,1	2,9
Бережщина	62,3	30,2	86,4	11,7	95,6	3,1
Угочанщина	60,1	23,7	75,7	12,2	90,7	3,7
Ужанщина	65,4	23,8	90,5	8,6	94,6	3,5
Земплинщина	71,9	12,2	85,6	9,0	94,0	3,3
Шарищина	25,6	20,8	67,5	12,2	82,5	9,3

Як видко, кількість змадяризованих учительських сил зростає, число українців серед учительства жахливо меншає: в перших пятьох комітатах за двацять років, на р. 1910. залишилося українців пересічно тільки 3,5%.

Мовою навчання роблять мадярську мову, Ось як її послідовно запроваджували, напр., у словацько-українській Земплинській жупі[7]):

	1869. р.	1879. р.	1899. р.	1904. р.
шкіл із словацькою мовою	86	85	28	9
„ „ українською мовою	97	63	20	13
„ „ мадярсько-словацькою мовою	51	50	91	90
„ „ мадярсько-українською мовою	15	47	41	32
„ „ мадярською мовою	161	203	?	?
з учителів не знало мадяр. мови	160	93	14	3

[6]) Ungar. statist. Mitteilungen, B. 64.: Volkszählung... im J. 1910, Teil 6., Bdp., 1924, таблиця 105; учительства німецького, словацького й румунського ми тут не наводимо.

[7]) Magyarország Vármegyei és varosai... Enciklopédiája. Zemplén Vármegyé... за редакцією: S. Borovsk-oro, Budapest, ст. 226 і далі.

Як бачимо з цих мадярських даних, за 35 літ шкіл із українською викладовою мовою зменшилося з 97 на 13...[8]). В подібному становищі опинилося шкільництво словаків (з 86 залишилося 9), та всіх не-мадярських народностей Угорщини.

Та цього мадярам здавалося мало. В рр. 1907. (ч. 26) і 1908. (ч. 27) виходять нові шкільні мадяризаційні закони, які незабаром залишили свої наслідки. Коли р. 1871. на т. зв. Угорській Русі було 353 школи з українською мовою навчання, 265 з мадярською й українською мовою чи тільки з мадярською, то в р. 1914—15. не залишилося жадної державної української школи. Крім 18 (для 1672 дітей) віросповідних шкіл, що їх удержувало само населення, всі інші зроблено мадярськими (на 8504 українських дітей).

Мадяризаційним цілям служили ще культурні, політичні й господарські вигоди мадярів, їх театр, музика, преса, нарешті, той факт, що не-мадярські народи Угорщини, як спадщина історичної мадяризації верхів і умов тогочасного життя під мадярами, мали слабшу верству своєї інтеліґенції, особливо ж — українці. До того — сильно обмежено зносини з Галичиною. А такі зносини відсталих угорських русинів із галицькими могли значно подвигнути їх на шлях відродження, та тут зустрілися з чисельними перешкодами. Селяни й робітники переходили з одного боку Карпат на другий, головно з господарською метою; але ж інтеліґенція, під терором мадяризації, *могла робити це в дуже обмеженій мірі, власне — окремі одиниці*. До того село й селянин більш національно відпорніші, ніж інтеліґент, чи робітник. І павперизація села влегчувала мадяризацію. „Зовсім очевидно, що для угорської влади кожний засіб добрий, аби тільки винищити руснаків у Мармарощині. Їх видають на господарське знівечіння, бо пролетаріят легче віднароднити, ніж осілого селянина. Витворюється таким чином челядь, яка голодно кидається й за найменшим заробітком, так що її можна вжити і в інших частинах країни... Тому такі побоювання перед »підозрілими аґентами«, що переходять, зокрема з Галичини[9])". Справді русинові в Угорщині можна було заробляти тільки в роботодавців мадярської мови в себе у краю, чи відходячи на дольні землі... „Роботи не дістане русин дома, ібо нема... — Іде на Угорщину, там дістане, назодреся мало грішми і досита великою масою мадярського язи-

---

[8]) Вже р. 1892. пише один селянин: „У нас учителі мадярські хоть і русини родом, а зато цураються руських бесідов, братами русинами, ба навіть у школі учителі із дітьми по-руськи не говорять, ай (але) по-угорськи...", пор. В. Гнатюк, „Угро-руська мізерія" („Житє і Слово", 1897, ст. 54).

[9]) R. F. Kaindl, Aus der ungarischen Marmarosch, Beilage zur „Allgemeinen *Zeitung*", *München, 3. III. 1898.*

ка..."[10]). Коли ж уряд по р. 1897. почав розвивати помічну матеріяльну акцію серед бідних русинів головно Верховини, то за принципом: дамо їм хліба, а вони стануть добрими мадярами.

Українське село зберігає свою національну інерцію; уряд наказує переміняти назви місцевостей, осад[11]), протеґує та провокує зміну назв і осіб, і то імен і прізвищ на мадярський лад. Але село, і зокрема гірське, якось відстоює свою народність: „...рутенство лиш на рунині (рівнині) омадяризалося, селяни ж гірні обстали русинами, бо гори не пущають мову мадярську між себе". Інакше з містами. Історична спадщина в них не була на користь української народности: навіть у містах, де жили гр.-кат. єпископи, українці мали чужонаціональну більшість. Міста служать мадяризації. Там українські кола, що здобули собі сяку-таку освіту, ставали, здебільша, „мадяронами", тобто ренеґатами і зрадниками своєї народности. За двома останніми переписами 1900—1910 р. по селах і містах Угорщини було в %[12]):

	по селах		у містах	
	1900. р.	1910. р.	1900. р.	1910. р.
мадярів	73,0	71,4	27,0	28,6
словаків	91,6	91,9	8,4	8,1
українців	98,8	98,9	1,2	1,1

Отже р. 1900. в містах Угорщини було 27% мадярів, а р. 1910. уже 28,6%. На селах мадяри навіть утратили. А число українців і словаків у містах зменшилося, зате на селах трохи навіть зросло.

Мадяризація загалом збільшувала кількість мадярської народности на кошт не-мадярських народів Угорщини. Словацький автор Стодола, ще за мадярського режиму (1912. р.), опублікував такі дані про зміни серед поодиноких народностей Угорщини за 50 років[13]):

	1850. р.		1900. р.		Приріст	
	людей	%	людей	%	людей	%
мадярів	4818170	36,5	8742301	45,4	3924131	81
словаків	1739871	13,2	2019641	10,5	279779	16
українців	447377	3,4	429447	2,2	—17930	—4

[10]) Так пише один місцевий інтеліґент 1897. р., пор. В. Гнатюк, op. cit., ст. 51.

[11]) Від 1904. р. в ужанському комітаті перемінено назви 76 осадам, н. пр., перенаэвано Буковець на — Унгбенкеш, Добринич на — Берчінь, Ляповець на — Гарш, Глибоке на — Мейлют, Калушу на — Таваш і т. д.

[12]) Ungar. statist. Mitteilungen, B. 64, Volkszählung... im J. 1910, 6. Taf., Bdp., 1924, ст. 65.

[13]) Stodola Emil, Štatistika Slovenska, 1912, ст. 101.

Отже, за Стодолою, мадярів 1850. р. було 36.5%[14]) усієї кількости населення Угорщини, а 1900. р. стало 45,4%; їх зріст за 50 років досяг 81%, зріст — на кошт словаків, українців і інш. не-мадярських народів.

В переписі 1910. р. звернуто увагу на збільшення (чи зменшення) поодиноких народностей від 1880. р. В поодиноких комітатах це збільшення виглядало так[15]):

На Мармарощині за 30 років число всієї людности зросло на 57%, з цього мадярської — на 114%, української — на 45,3%; у загальній кількості населення комітату мадярів у 1880. р. було 10,8%, у 1910. р. стало їх 14,7%, число українців у 1880. р. було 48,2%, у 1910. р. спало на 44,7%.

В Угочанщині вся людність зросла на 40,2%, число мадярів піднеслося на 82.8%, українців на — 11.6%; у 1880. р. було серед усіх мешканців комітату мадярів 35,7%, в 1910. р. — 46,5%; число українців із 47,2% в 1880. р. спало в 1910. р. на 37,5%.

Те саме бачимо в Бережчині, де всієї людности за 30 років прибуло на 53,6%, поміж нею число мадярів зросло на 68,3%, українців на 32,6%; в 1880. р. на всіх мешканців було мадярів 43,6%, в 1910. р. — 47,7%; число українців із 49,6% у 1880. р. спало в 1910. р. на 42,7%.

В Ужанщині за 30 років зріст усієї людности виявляє 27,0%, *з цього самих мадярів 31,2%, українців 41,8%; при чому* зросло число мадярів із 32,1% в 1880. р. на 33,2% в 1910. р., і число українців із 34,8% в 1880. р. піднеслося на 38,2% у 1910. р. — єдиний комітат, що виявляє релятивний зріст українського населення...

Новіші мадярські автори, як ось Моравек, підраховують, що мадяризація збільшила мадярську народність на Угорщині від 1787. р. до р. 1850. на — 1.700 тис., до р. 1900. на — 2.800 тис. людей, а до розділу Угорщини разом на 3.700 тис. У звязку з цим відсоток мадярів на Угорщині зростав. Р. 1787. поміж усім населенням Угорщини було мадярів 39%, у р. 1880. вже — 46,6%, а в 1910. — 54.5%[16]). отже, мадяри в самій Угорщині (без Хорватії та Славонії) осягли, нарешті, абсолютну більшість[17]), що уряд Угорщини вважав за важливу річ із погляду внутрішньої політики, і ще більше з по-

---

[14]) На основі офіційної народностевої статистики 1869. р. мадярів було 35,7% (5.553 тис.), словян 30,6% (4.746 т.), жидів 3,5% (553,7 т.) і т. д.

[15]) Ung. st. Mitt., B. 64, Taf. 26 і 28.

[16]) O. Moravek, Nagy-Magyarország nemzetiségei, mult és jelen, Будапешт, 1934; також: M. Asztalos, A nemzetiségek története Magyarországon betelepülésüktől máig., Будапешт, 1934.

[17]) В цілій угорській державі (з Хорватією і Славонією) в 1910. р. налічувано мадярів тільки 48.1%.

гляду політики позакраєвої. Тимто мадяри не спинялися перед фактичною мадяризацією, а що вона посувалася не таким темпом, якого вони потребували, то й — перед мадяризацією на папері. Найбільш яскравим прикладом останньої було — почислення великої більшости жидів [за переписом 1900 р. — 598.697 жидів, за переписом 1910. р. — 705.488] за мадярів, що стоїть у звязку з непризнаванням на Угорщині (перепису з 1880. р.) жидів за окрему національність, а тільки за релігійну групу. Так із кожної сотні осіб жидівської віри р. 1900. записано мадярами — 70,32%, 1910. — 75,66%...[18]). Останній наступ мадяризації на українців припадає вже на добу світової війни. В 1914—15. рр. будапештенський уряд рішає накинути їм 1) григоріянський календар (нового стилю), замість юліянського (старого) і 2) мадярську азбуку для школи й церкви, викинувши з ужитку кирилицю, — їх уважали за „міст до москаля". Міністерство шкільництва наказало 1. IX. 1916. р. завести латиницю і в церковних школах, причому в підручники ввести як українські ті мадярські слова, що в народі вже почали прийматися, як: *алдомаш, асталош, бойтар, цимбора, вармедя, ярош, солгабіров*, тощо[19]). Заводячи григоріянський календар, уряд наказав греко-католицьким священникам доглядати, щоб у свята за новим календарем ніхто не працював. Замах на „руські" свята виводив просто людність із рівноваги і став одною з причин відродження православія на Закарпатті.

Поразка Угорщини у світовій війні потягла за собою революцію на Угорщині. Бажаючи запобігти відокремленню поодиноких народів, мадярська влада Каролі стануда на шлях — проголошення автономії: 21. грудня 1918. р. будапештенський парлямент видав закон про „Руську Країну" для українців, а 11. березня 1919. р. про „Словацьку Країну" для словаків. Та це було вже пізно. Мадярщину примушено 4. червня 1920. р. підписати Тріянонський мир. Вона утратила словянські землі, українці і словаки опинилися в Чехословацькій республиці.

[18]) Ung. stat. Mitt., B. 64, ст. 70.

[19]) Августин Волошин. Оборона кирилики. „Наук. Збір. Т-ва „Просвіта" в Ужгороді, річник XII.

Іван Крипякевич (Львів)

„ВІДВІЧНА ВІСЬ" УКРАЇНИ

Дослідники-спеціялісти все відносяться з недовірям та застереженнями до наукових концепцій, що виходять зпід пера публіцистів. Нераз із „легкої руки" ляїків, на основі випадково дібраних фактів, повстають нові синтези, що добувають собі „право громадянства" серед публики й ідуть „гуляти" по журналах, у пресі, по популярних видавництвах, — і треба довгих зусиль та немалого труду, щоб ці нові „ідеї" скориґувати і звести до належних розмірів. Але це вже суть публіцистики, що вона йде своїми власними шляхами, що шукає своїх розвязок на актуальні питання. Наука до своїх висновків доходить поволі, свої тези формулує обережно, багато проблем залишає нерозвязаними, без вирішної відповіді. А тимчасом життя вимагає відповідей скорих і недвозначних, рішень простих, ясних, певних. Публіцистика йде назустріч цим життєвим вимогам і, не стрічаючи розвязок у науці, сама, на свою відповідальність, вирішує важливі для неї питання.

Такий публіцистичний характер має нова книжка Юрія Липи „Призначення України" (Львів, 1938, 308 стор., Вид. „Хортиця"). Преса в перших своїх голосах зустріла цю працю крайно суперечними оцінками. Одні зганьбили її як недоношений твір поета, що забрався до справ, в яких нічого не тямить; другі привитали книжку мало не як національну євангелію, як книгу, що повинна стати підручником виховання молодих поколінь...

І дійсно, книжку нелегко оцінити. Автор поставив собі за мету, на основі минулого й теперішнього України, відкрити провідні лінії її майбутнього розвитку, її „призначення". У вступній частині силкується вияснити „гру головних сил, що діють в Европі", розглядає різні „світи", — центри й джерела розвитку европейських народів і шукає між ними місця і для „українського світу". Далі спиняється над геополітичним положенням української території, як вузла комунікаційних і торгових шляхів. У третій частині нама-

гається дати синтезу української раси. В останніх розділах обговорює „провідні думки українців, — генеральні ідеї української еліти".

Як бачимо, зміст праці дуже широкий. Автор убгав у неї багато різноманітного матеріялу, висказав тільки нових і незвичайних поглядів, що важко сподіватися, щоб скрізь був витриманий той сам рівень, щоб усі тези були як-слід аргументовані: одні сторінки опрацьовані блискуче, з великим талантом, інші — писані прихапцем, непрозоро, з зайвим балястом сирих, неперетравлених матеріялів. Але ж, не вважаючи на всі хиби праці, в ній треба позитивно оцінити одне: що автор мав відвагу поставити під дискусію найважливіші проблеми українського сьогочасного й минулого. Ця заслуга залишиться за ним без огляду на те, чи повелося йому ці питання вирішити, чи ні. Тимто критика повинна віднестися до праці Юрія Липи доброзичливо, — не відкидати a limine його спроб, а ствердити обєктивно, які проблеми вже назріли, щоб їх вирішити, а які погляди автора треба трактувати як гіпотези, а то й — фантазії.

*

Тут ми бажаємо подати завваги до поставленого автором питання про „відвічну вісь" України. Цю проблему напрямних ліній розвитку країн, проблему так часто тепер дискутовану на Заході, Юрій Липа, мабуть, перший у нас силкується дослідити й вирішити.

Він відкидає наперед апріорним тоном погляд, немов то головна лінія розвитку України протягалася між сходом та заходом. Це питання, на його думку, виринуло тільки тоді, коли Україну андрусівський мир поділив на дві половини. „Тоді був схід і захід українською дилемою: в цьому роздертю доктрина була найліпше використана. Бо це найбільше ворожа Україні доктрина. Нема певнішої для знищення України. Прикладім »схід — захід« до українського релігійного життя — і будемо мати релігійну війну; прикладім »схід — захід« до політичних орієнтацій — і будемо мати вдячне поле до поприщу чужих агентів; прикладім неуцьку форму »народу-бастарду« до окреслення українського характеру — і будемо мати джерело пониження до кінця світу. »Схід — захід« — формула тільки українського пораженства, а не відчуття серединности"...

Здається, не треба довго розводитися над тим, що автор цю справу поставив на дуже вузькій площині. Він бере під увагу тільки відносини України до Польщі й Московщини, а що вони на від-

тинку пару століть мали негативний характер, — то він цілком заперечує життєвість цієї лінії. Але ж коли цю проблему поставити на ширшому просторі, як „вісь", що лучить західню Европу з Азією, тоді на цьому „серединність" України нічого не тратить, навпаки — ця лінія набирає незвичайної ваги з погляду кольонізації, торговлі, культури й ін. Треба б її докладніше розслідити.

Зате всебічно та проречисто автор арґументує вагу іншої „оси", яку він уважає за єдину щодо свойого значіння — оси між північчю та півднем, між Балтійським та Чорним морем. Цим питанням Ю. Липа справді захопився й дав цілу низку живих картин із минулого України, що на цій осі розвивалися. Найбільше матеріялу подає із старовинної історії. Починає від трипільців, яким приписує почини культури пшениці на Україні, говорить широко про розмах гелленів, що принесли до нас свою високу культуру, сильними рисами малює незалежницьку політику Мітридата Евпатора, підносить значіння держави ґотів. З княжої доби на передове місце ставить Святослава: уважає його свідомим оборонцем Дніпрової магістралі — проти волзького шляху. Але не втягає у розслід договорів Олега й Ігоря, що дають так багато матеріялу до характеристики цієї оси, і таксамо не досліджує чорноморської політики Володимира та Ярослава. За основу існування козацької держави Богдана Хмельницького він уважає союз із отоманською імперією та торгові звязки запорожців із дніпрянсько-чорноморським шляхом. Ту саму тенденцію добачує він у політиці Самойловича й Мазепи.

Всі ці факти відомі з праць української історіографії. Але заслуга Юрія Липи в тому, що він зводить їх д о о д н о ї с и с т е м и, яку означує як „відвічну вісь" України. Джерела, якими автор користувався, можна б іще значно поширити особливо щодо козацької доби, — але цінне тут те, що його не завела інтуїція, що головні лінії історичного розвитку він відтворив вірно.

*

Для підтвердження Липиної теорії про живучість балтійсько-чорноморської оси в добі Хмельниччини хочу навести тут деякі факти, що авторові залишилися невідомі.

Дослідників політики Богдана Хмельницького дивує настирливість, із якою козаки намагалися окупувати Білу Русь. Це змагання з особливою енергією проводили близькі співробітники ґетьмана, Іван Золотаренко та Іван Нечай, що навіть звалися білоруськими полковниками. Основу до цієї української експансії давала, очевидячки, культурна близькість між обома народами, — але не був це найважніший мотив для тіснішого, державного обєднання. Справжню, глибшу причину віднаходимо щойно в акті союзу із

Швецією, складеного Іваном Виговським 16. жовтня 1657. р., хоч і підготованого Хмельницьким. Козацька держава застерігає собі тут володіння на землях від ріки Березини до гряниць Прусії і — право до свобідної торговлі через Прусію із Швецією. Таким чином на Білу Русь справляли Україну торгові інтереси, бажання добитися до Балтійського моря. Перед козацькою революцією ввесь експорт із України (збіжжя, дерево) ішов Бугом і Вислою до Балтійського моря. Коли прийшли довголітні війни з Польщею, цей шлях утрачено, — українська торговля мусіла шукати собі нових доріг через Білу Русь. Замітна річ, що коли 1657. р. козацьким полкам повелося добути Старий Бихів над Дніпром, Хмельницький проголосив тут „вольний порт" для дніпрянської торговлі[1]).

Другий бігун оси — Чорне море, мало ще більше зрозуміння в тодішній Україні, бо козацькі походи зробили його незвичайно популярним, і ніде в Европі географія чорноморських берегів не була така відома, як у нас. Живий був також погляд, що козаки це переємці змагань княжої доби, що вони „з того покоління військо, що за Олега, монарха руського, у своїх моноксилях по морю плавало і Константинополь штурмувало", що козаки відвоюють від турків Чорне море.

Але опанування Чорного моря йшло й мировим шляхом. Коли Хмельницький завів мир із Кримом і увійшов у приязні відносини з Туреччиною, чорноморська торговля почала сильно зростати. Організатором її був молдаванин, чи молдавський українець Остафій Астаматій (Остаматенко), що з доручення гетьмана позаводив митниці на південній і північній гряниці України. Пізніше, за Дорошенка, він був українським послом при Порті, — доказ, яке значіння в українсько-турецьких взаєминах мала торговля.

Про широкі пляни організації плавби й торговлі на Чорному морі свідчить незвичайно цікавий документ із тих часів — проєкт українсько-турецької морської конвенції. Цей акт, опублікований із польської копії у старому московському видавництві „Собраніе государственныхъ грамотъ и договоровъ" (част. III., Москва, 1822, ч. 134), не звернув досі уваги наших істориків. Видавці датували його: „около 1649. р.", на якій основі — не знати. Але своїм змістом він найближче підходить до часів Хмельниччини і може правити за доказ, як усебічно українська політика того часу трактувала чорноморську проблему. Це ще один більше аргумент,

[1]) Про це докладніше в моїх статтях: „Вольний порт" у Старім Бихові 1657. р. („Науковий Збірник" ВУАН за 1929. р.) і „Студії над державою Богдана Хмельницького" („Записки НТШ", т. 151).

що підпирає теорію „відвічної осі" України, поставлену Юрієм Липою.

Договір подаємо у перекладі.

Договір поміж Цісарем Турецьким та Військом Запорозьким і Народом Руським щодо торгів на Чорному морі має бути такий:

I.

Цісар Його Милість Турецький дає вслю Козацькому Війську та Землі його плавати по Чорному морі до всіх його портів, і міст, і островів, також по Білому морі (себто — Середземному, *Ів. Кр.*) до всіх держав своїх, островів і портів їх, і до держав чужих володарів, і християнських держав, також по всіх ріках і містах, з якими захочуть заводити торги й купецькі справи, — мають продавати, купувати й міняти по своїй волі, ставати в портах і виїздити, коли схочуть, без ніякого затриму, перешкоди і труднощів.

II.

На допомогу новим торгам Війська Запорозького й Землі його Цісар Його Милість Турецький їх купців звільняє від усякого цла, мита й податків, також крам їх, що до держав його вивозити захочуть, і на сто років (а як не може бути на сто років, то хоч на п'ядесят або найменше на тридцять), і цього всі уряди скрізь мають допильнувати; а коли скінчиться, дасть Пан Біг, сто років, не більшими податками мають бути обтяжені, ні самі турки.

III.

Складні доми по містах і портах Цісаря Його Милости Турецького, і над Чорним, і над Білим морем, дозволяє Цісар Його Милість Війську Козацькому ставити, і там купувати і їх купцям там жити, зовсім вільно, без ніяких податків, до згаданих сто років.

IV.

Резидент Війська Запорозького та Землі його у Стамбулі буде жити у слушній пошані, з усією безпекою: той резидент має добиватися всякої справедливости для покривджених козацьких купців. Також Військо Запорозьке резидента Цісаря Його Милости у своєму портовому місті приймає, і він має давати пашпорти ґалерам або кораблям козацьким, куди захочуть плисти, і від пашпорту не має брати більше, а тільки один червоний золотий; перед ним старший пан ґалери має присягти, що ніякої зради проти держав Цісаря Його Милости не вчинить. І резидент Цісаря Його Милости те право, що тепер списане турецькою мовою, кожному, що цього зажадає, на письмі повинен дати, з підписом руки своєї і з печаттю.

V.

Щоб свавільних людей спинити, щоб на море не виходили, Запорозьке Військо з допомогою Цісаря Його Милости побудує кілька портових міст нижче Порогів, аж до устя ріки Богу до Дніпра; звідтіля й торги мають іти, і безпечність на морі від свавольців має бути забезпечена.

VI.

Коли б хто свавільний із Війська Запорозького йшов на море, Військо Запорозьке повинно вчинити з таким слушну справедливість при резиденті Цісаря Його Милости, — і з цієї причини козацьких торгів і купецьких справ утруднювати, ані гальмувати ніхто не буде в державі Цісаря Його Милости.

VII.

Коли б із Дону яка сваволя повстала, і звідтіля на море вийшла для *розбоїв, ґалери мають спільно з* турецькими ловити свавільних і карати, і взаємно подавати собі поміч, щоб море було чисте та вільне.

VIII.

Коли б козацька ґалера в чому проти права Цісаря Його Милости (не дай, Боже) виступила, то старший цієї ґалери має бути покараний, а вона сама з крамом і робітниками має бути вільна, інші ж ґалери й кораблі, що її супроводжають, мають бути *вільні, щоб невинні не терпіли*, і постановлений мир ні в чому не був нарушений.

IX.

Коли б ґалера або корабель козацький розбився при березі Цісаря Його Милости, то ті речі, що їх можна врятувати, треба віддати і зберегти сукцесорам.

Щодо турецьких довгів, то для козацьких купців має бути таке право, як для турків у всій турецькій

державі, і справедливість без проволоки.

XI.

Ґалер або кораблів козацьких до ніяких потреб, на ніяку послугу Цісар Його Милість Турецький уживати не дозволить, але вільний перехід і відхід з усім, коли вони захочуть, їм обіцює й забезпечує.

XII.

Коли б який купець умер у державі Цісаря Його Милости, чи то на морі, чи на полі, то все його майно належатиме до його сукцесорів, і ніхто не може робити ніяких перепон; хоч би що кому відказав, або записав при смерти, те не має мати ніякої раги.

XIII.

Християнських вязнів у турків і турецьких у християн вільно буде козацьким купцям явно викуповувати. А коли б християнський вязень у державі Цісаря Його Милости на ґалеру або корабель козацький утік, то старший над ґалерою не повинен його затаювати, ані переховувати, а повинен його видати; та за це не потерпить ніякої шкоди або кривди, ні він, ні ґалера його, ні ляди, ні крам його. І коли б челядник який вільний або невольник із козацької ґалери утік, то турки повинні його видати козакам.

Іларіон Свєнціцкий (Львів)

КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ НА ЗАКАРПАТТІ І В ГАЛИЧИНІ В XVIII—XIX. В.[1]).

Трьома рівнобіжними смугами проходить населення правого доріччя Дністра почерез Карпати в доріччя Дунаю. Лемкам галицьким відповідають — закарпатські лемаки; бойки Бескиду й Верховини між Лімницею та верхівями Сяну — ті самі, що між Тересвою й лінією Убля—Собранець; гуцули за обома Бистрицями Дністра займають на Закарпатті обидві Тиси, Чорну й Білу, що спливають Тисою в Дунай. Одні племінні типи, ті самі основні говори, той самий одяг, такі самі форми оседків і хазяйнування, однородна церковна архітектура, спільна словесність — ось лучники: крови, мови й духа між українським населенням обабіч Карпат.

Лучить їх колишня спільна доля панщизняків, підлеглих на Закарпатті — мадярським, на Подністрові — польським панам, та їх спільним помагачам у всякому визиску темного робітного люду — жидові. Тяжка праця кріпака, бездонна темнота, боляк пяничення, безмежна лихва — ось тло і зміст життя півміліонової народньої маси на Закарпатті і тримільонової в Галичині зперед 1848. р. Усі найкращі лани, сіножаті, ліси, ловища, річища, млинища, пасовища — тут і там були в руках панів. Чимало кметських полонин і царин переходило від мужиків-пяниць і невдах у руки метких корчмарів і всяких зайд та пройди- і дурисвітів. Найкраще свідоцтво цьому дають спомини подорожників, що були в Галичині й на Закарпатті (Мат. І., ст. 3—22), та очевидці кінця XVIII. в. (Мат. І., 105—7), архівар Антін Левинський у письмі 1773. р. (Обз., 13.), Краттер (Briefe über den jetzigen Zustand von Galizien, Ляйпціґ, 1786) та Бродович (Widok przemocy na słabą niewinność srogo wy-

[1]) Пор. праці автора: „Матеріалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси" („Сборникъ Галицко-русской Матицы", Львів, за 1905. і 1908. р.) та „Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в." (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Импер. Академіи Наукъ, т. XI, кн. 3., 257—367 і окремо 1906. р.).

wartej, Львів, 1861). На основі архівних актів можна було й пізнішим дослідникам — і панщини (Заневич І., Знесенє панщини в Галичині, Львів, 1895), і становища селянства в Польщі (Świętochowski A., Historja chłopów polskich, I—II. Познань, 1925—8.) — змалювати страшні наслідки дикого хазяйнування живою робітною силою. Визиск і обдурювання робітної сили (Bujak F., Galicya, I—II, 1908—10 посередно із зіставлення цін продукції з зисками великого капіталу) були ще найлегчим засобом — супроти вивласнення та знищення матеріяльного та знущання морального (Др. Е. Еган, Економічне положенє руських селян в Угорщині, Львів, 1901, Прага, 1922). Образ безнастанного визискування селянства й землі перетяжуванням його безпосередніми й посередніми податками подає, між іншим, статистика Галичини зперед 1900. р.: тоді 60% землі селянської супроти 40% землі дідичівської були обтяжені 80% податків супроти 20% дідичівських. Нужду села потверджують раніші зіставлення основника польської народової демократії С. Щепановського (Szczepanowski S., Nędza Galicyi w cyfrach, Львів, 1888, ст. 77., 93, 116); виходить, що на 5 міліонів селян Галичини припадає на людину не більше як по 37.6 ґульденів (= 78.96 злотих золотом) річного заробітку, або 20 ґрошів денно[3]). Середня висота цього заробітку ще спаде навіть до 74.34 злотих, при одночасному доході на людину середнього стану ± 140 ґульденів, а в жидів — по 100 ґульденів річного доходу на людину (Szczepanowski, 116).

І щодо суспільно-економічного становища нарід обабіч Карпат був звязаний природним почуванням кривди. З цього почуття покривдження й необхідности оборони прав на підвищення мінімума заробітку — виросла спільна тяга до масової заморської еміґрації. Але тут виявилася неможливість наладнати спільне пожиття[4]).

Вікова підлеглість робітного населення сіл і пригородів викликала в панівної верхівки глибоку погорду до його мови, побуту, а то й до примітивних природних прав людини. Живий інвентар двірських економій був, здебільшого, у значно більшому пошанівку, ніж маса кріпаків, що нею заправляли гайдуки й доміняльні службовики-посіпаки. Не дивота, що вікова традиція панування й зиску з панщизняної даремщини стала силою, такою міцною й такою освяченою законами, що її не могли перемогти події з кінця XVIII. в., а то й з 1846. р. в Галичині.

---

[3]) Цей стан триває у Польщі досі в заробітках халупників (Огупжува J., Przemysł ludowy w Polsce, 1937 — заробітки ткачів ст. 62—64, ганчарів ст. 128—131).

[4]) Консерватизм місцевого патріотизму, дрібні говорові й побутові різниці були в Америці основою земляцького поділу між галичанами й закарпатцями, навіть і в церкві.

Світ великих землевласників не міг зрозуміти права вольного землероба на вищу плату за працю. Йому пішов назустріч і уряд, не забезпечивши сільської маси необхідною площиною землі, та не встановивши часових гряниць праці й мінімальної винагороди за неї. Серед таких обставин представникам суспільної верхівки всякі права народніх мас, як — розвитку мови, промисловости, торговлі, самопомочі зернової (громадські шпихлірі), грошевої (позичкові каси), освітньої (читальні, школи) — були виявом непокірности, бунту, і все це пани, своїми впливами серед адміністрації, всяко спиняли і здушували.

Тимто нічого дивного не було в тому, що поважний гурт прихильних до народньої справи освічених громадян, у свідомості своєї національної приналежности (дехто з духовенства, вчителів, правників і лікарів), обабіч Карпат на провесні народів склали майже о д н о з г і д н і програми своєї праці. Про це довідуємось із пропамятних писем представників Закарпаття й Галичини, Адольфа Добрянського та Михайла Куземського, які вони склали австрійському цісареві й цісарському урядові у Відні, та подали їх до відома представникам прихильних до справи словянських народів — сербського, хорватського, чеського і словацького. Та сама була й м е т о д а прохацтва: обидві депутації просили заспокоїти дрібнесеньке мінімум народніх потреб, але ж висказували скрізь максимум вірности й відданости престолові, державі, урядові, та зокрема зазначували свою байдужість для „нових соціяльних думок і течій", що мали на меті оборону всіх угнетених та визискуваних...

Уряд скористав із тієї великої і смиренної поміркованости народу — русинів, що величали себе найвірнішими дітьми австрійської династії, супроти бутних, високодумних і незвичайно самопевних панів угорських і галицьких латифундій. А одні і другі й не думали ховати своєї ворожости до всього того, що діялось довкруги трону і в столиці держави. На основі принципів 1848. р. вони жадали максимум прав для себе, обіцяючи в заміну мінімум неясноформулованих зобовязань супроти трону. І хоч одних присмирили при допомозі російської армії, других грізним бомбардуванням Львова, то проте вони виграли: Австрія була ще за мало підготована до того, щоб добровільно здійснити програму конституції, мадярські й польські пани після скасування панщини мусіли бути *заспокоєні чимось видимим загальної ваги — коштом обмеження* прав хліборобської маси русинів. Дотого тут своє слово мало ще *німецьке державне урядовство, що ніяк не хотіло допустити до* переваги всіх словян у державі. Тимто після дуже короткої „весни *народів*" 1848—49. *рр. мусіло прийти до глухої реакції цих трьох*

найбільш загрожених у своїх правах панівних сфер, і відродження народніх словянських мас обабіч Ляйти спинено на цілих 13 років!

*

І в тому часі спільних надій та спільних невдач у русинів обабіч Карпат раз-у-раз пробивається спільнота засобів і почувань на шляху до однієї мети: до здійснення права на буття й на повноту життя. У почутті свого безсилля супроти переможного панства, Закарпаття й Галичина вже давніше памятали про те, що недалеко за їх границями тягнеться велика держава російського царя. Діди бачили її велику силу — і в часі семилітньої війни, і при розділах Польщі; батьки при переході Суворова через Карпати, в часі Наполеонських воєн та походів 1805—1813. рр., вони чули про Париж, про віденський конґрес 1815., бачили російську державність у тернопільській окрузі; сини ж оглядали „велику силу москальську" в поході проти мадярів 1848—49. рр., одне слово — у простолюддя часу відродження була своя віра в можливість вийти з тяжкого становища при уявній помочі, може навіть тільки при підсвідомій надії на неї — від Росії.

Це традиційне русофільство в нас, у хвилинах безпомічности супроти суспільного економічного й морального гнету, йшло здавна в парі з русофільством словян і несловян у їх боротьбі з турками за волю (Греція, Румунія, Болгарія, Сербія), католиків хорватів і словаків у змаганні з мадярами, католиків словінців у боротьбі з німцями та італійцями, католиків і протестантів чехів та лужичан у змаганні з німцями. Росія, сама тоді з дуже тяжкою формою правління й суспільного ладу (панщину там скасували щойно 19. лютого, 1861. р.), зберігала в таких випадках — хоч би оправданого заклику до неї за поміч — форми міжнародніх взаємин і pro foro externo строгу обєктивність та льояльність супроти заінтересованих держав.

Тут слід зазначити дивну різнобокість міжнаціональних взаємин: народи, що через своїх представників домагалися для себе найповніших прав державної суверенности, супроти своїх співгромадян інших національностей зберігати принцип самоволі й легковаження (мовляв, — їх не було, немає й не буде). Зате поневолені й угнетені готові були 1848. р. признати для всіх, навіть для своїх ворогів-гнобителів повноту рівних прав, н. пр.: не встрявати в їх національні справи, обмежити для себе права до місць в уряді та війську, признати всі права меншинам на своїй національній території, радо вчитися їх мови...

Ця протилежність становища була найкращим висловом суспільно-економічної непримиренности панівних верстов супроти но-

вих соціяльних течій, — та повної потенціяльної підготови угнетених приняти всі основи майбутнього суспільно-економічного світогляду. Боротьба за національні права в 1848—49. рр. була першим ступенем до боротьби соціяльної, що виповнила дві кінцеві п'ятини XIX. в. в Австрії. Та поки ця боротьба настала, у свідомість і в життя словян наддунайської монархії почали проникати первні тяжкої ворожнечі, розсвареності й повного безладдя в питаннях: книжкової мови, правопису, церковного обряду, віросповідання, історичного походження й державної приналежности народу... Сварилися галичани, старі й молоді — цікавились цими питаннями й на Закарпатті. Почали писати на Підгірській говорами всіх племінних столиць — з додатком книжної традиції од, урядової польщини й німеччини, *то й на Потиссі та Поужжі появилось те саме — з додатком* мадярщини. Після 1850 р. одні й другі почали переймати ще й російщину. Ясна річ, що при такому підході до основної суті письменства-мови, серед австрійсько-угорських русинів не могла процвісти ані літературна форма, ані якась ширша змістом і глибша ідеологією тематика. *Письменницькі справи й Галичини й Закарпаття мають* у тому часі виключно місцевий характер і вагу тільки для власного місцевого вжитку.

Брак розмаху в письменстві і публіцистиці, слабе знання техніки оформлення літературного твору, вузькість світогляду, притаманна для тих часів повільність безтемпераментних чи пак перетемпераментнених людей, дивний брак зрозуміння для основних соціяльно-економічних питань народнього життя — ось спільний *характер виступів у політичному житті тодішніх і закарпатян* і галичан. „Переклюкали суть" їх ті, що мали за собою традицію панування. Вони проти словян вжили — словян. З однаково добрим успіхом послуговувалися цим засобом мадяри супроти і хорватів, і сербів, і словаків, і „руснаків", а німці — супроти *словян, використовуючи нехіть католиків до православних* і протестантів... На галицькому терені до вікової ворожнечі латинського обряду до східнього — долучилося ще поглиблювання дрібних різниць між русинами щодо розуміння суті нації. „Молодорусини" розуміли під нацією населення Руси-України; „родом русини — народністю поляки" — почували себе поляками, хоч допускали існування й народнього письменства; зате „старорусини" обстоювали одну книжну мову для всієї „Руси" — „Малої" з „Великою". Австрійські патріоти схилялися більш до народньої місцевої мови в письменстві й виявляли повну байдужість для наддніпрянського письменства. Закарпаття знало ті самі явища, тільки ж замість польонофілів мало своїх — мадяронів...

Провідники обох національних територій 1848.—49. рр. однаково неприхильно ставилися до соціяльних течій паризької революції 1848. р., вони не підняли гасла революції на своїй території, хоч мали дуже важкі причини зробити це — в соціяльно-економічному становищі українського селянства. А проте доводиться стверджувати, що політична програма їх мирного виступу в 1849. р. в Галичині й досі ще не сповнена, зате ж на Закарпатті вона стала справжньою основою розвитку від розпаду Австрії...

*

Цей короткий зарис природних звязків Закарпаття з Галичиною слід ще доповнити кількома рисами, щоб саме Закарпаття виступило рельєфніше. Передусім треба зазначити, що на переломі XVIII-XIX. вв. воно дало університетам у Пешті, Кракові й у Львові визначних спеціялістів, Н. Кукольника (1765—1821), Лодія (1764—1829) і Балудянського (1769—1847), дало воно і представників світської освічености доби цісаря Йосифа II. („Обзоръ", ст. 27—28, 33—34). Ці люди звернули були на себе увагу російських університетських кол у Петербурзі, де ввійшли у близькі взаємини з ліберальним міністром Александра I. — Сперанським. Як професори петербурзького університету, вони були речниками повної незалежности в навчанні й наукових поглядах від реакційної адміністрації, яка, в особах Аракчеєва і Магницького, намагалася обмежити свободу академічної науки. У тому самому вільнодумному дусі діяв і їх земляк лікар Орлай (* 1770) в Петербурзі, в Ніжені та в Одесі, де він раз-у-раз знайомив кола російських істориків з історією Закарпаття („Обзоръ, ст. 34—39.; „Матеріалы I"., ст. 56—83). Може саме від свого товариша ровесника Нестора Кукольника й директора ніженської гімназії Орлая дізнався був Микола Гоголь про Карпати й Закарпаття, що їх так романтично змалював у закінченні своєї повісти „Вій".

Але ж певне одне, що найближчі для історично-національних інтересів Гоголя були погляди закарпатянина Юрія Гуци-Венелина (1802—1838), що від 1825. р. жив у Москві й повертався в наукових колах Погодіна та перших словянофілів, як дослідник життя-буття болгарів („Древніе и нынѣшніе болгары", 1829), України („Объ источникахъ народной поэзіи вообще и южнорусской въ особенности", 1834), головно ж Закарпаття та взаємин між Україною та Московщиною (О спорѣ южанъ и сѣверянъ на счетъ ихъ россизма, Москва, 1847., тут-таки ще дві статті: „О готахъ" і „Объ образахъ"). Ця наукова діяльність Венелина є така визначна, що вона, й досі не притьмарена, ясніє в сторіччя його смерти. Основник відродження болгарів, дослідник словяно-кириличного періоду

письменства Басарабії й Молдавії, теоретик української словесности й давніх взаємин України з Московщиною — Венелін ще довго буде джерелом нових думок про завсе живу давнину України.

Розглядаючи тепер суцільність діяльности названих закарпатян (тоді — угрорусів) у Росії, ми мусимо ствердити й піднести їх свободолюбство й поступовість у добі тяжкої реакції. І в себе вдома Закарпаття мало в тому часі визначних діячів, що глибше й ширше дивилися на минуле й на сучасне свого народу та бажали свою рідну землю вивести на шлях освіти, економічної самостійности, а то й повної незалежности від грабіжницького визиску, злобної самоволі чужаків. Іван Бережанин переслав був 1826. р. Орлаєві велику статтю про різниці між словянськими говорами, себто про говори Закарпаття (Матеріалы І., ст. 47—56), а Михайло Лучкай видав 1830. р. словяно-руську граматику (M. Lucskay, Grammatica slavo-ruthena, Пешт, 1830.). Обидва письменники виявилися на той час спостережливими філологами, хоч, може, не зовсім добре розуміли суть живої народньої мови. Трохи згодом Лучкай занявся був історією-літописом Закарпаття, злучивши свої тексти про давніші часи з рукописом Івана Пастелія про час 1738—1790. р. та довів усе до 1831. р. (Матеріалы ІІ., ст. 110—117.). Їх продовжником у справі національного освідомлення був Олександер Духнович, що виступив як письменник 1835. р., проповідував у своїх віршах національну спільноту Закарпаття та Галичини та залишив цінні денники про важніші події свого часу (Матеріалы ІІ., ст. 118—126). Цінна була теж діяльність пряшівського єпископа Гаганця, свідомого патріота та прихильника національного руху 1848—49. рр. (*Матеріалы ІІ., ст.* 127—128 і 129—148: „*Выселанства русиновъ* угорскихъ въ Вѣдни... дѣланя м. Октобря 1849.", описані мальцевським парохом Олександром Яницьким), що заходився коло просвіти народу. В тих часах виступає як визначний діяч національного відродження Адольф Добрянський, освічений правник і урядовець, що не тільки ясно бачив загальне положення Закарпаття, *але й умів добре змалювати у програмі діяльности й меморіялах до* уряду домагання в справах господарських, суспільних і правнополітичних.

Політична програма Закарпаття, складена перед 90 роками Добрянським, і досі актуальна (Науковий Збірник Т-ва „Просвіта", XIII, Ужгород, 1937—8, пор. причинок М. Лелекача про діяльність А. Д-ого, ст. 160—164). А що й у Галичині були свої, такої самої міри діячі народнього відродження, то й нічого дивного не було в тому, що якийсь час наші люди могли були мріяти про кращу долю в майбутній федеративній монархії „архикняжеств обох Ав-

стрій... та королівств — Угорщини, Чехії й Галичини...". Обєднувало їх у цьому гаряче бажання стати господарями свойого природного багатства — робітної сили, верстатів праці та належного доходу з цього національного капіталу. Національна свідомість виростала до народнього значіння щойно з успішної організації економічного відродження, отож — добробуту, що давав масі основу самопочуття — незалежности й рівнорядности серед народів демократичної держави.

ILARION SVJENCICKYJ (Lemberg)

DIE KULTURELLE UND NATIONALE BEWEGUNG IN DER KARPATHO-UKRAINE UND GALIZIEN IM XVIII—XIX. JHR.

(Zusammenfassung).

Die gleiche wirtschaftliche Lage des ukrainischen Volkes beiderseits der Karpathen, das in der Leibeigenschaft von den ungarischen bzw. polnischen Großgrundbesitzern seit Jahrhunderten äusserst ausgebeutet wurde, gab die Veranlassung zu gemeinsamen, wenn auch voneinander unabhängigen Bestrebungen und sogar zum gemeinsamen Auftreten seiner Vertreter in Wien in den Jahren 1848—49. Während der Reaktion 1850—61 hegte das ukrainische Volk Ungarns und das von Galizien die Hoffnung auf die Möglichkeit einer Besserung seiner Existenz, auf die mutmaßliche Hilfe der russischen Regierung bauend, welche bereits den Griechen, Rumänen und Serben zu ihrer Selbständigkeit verhalf.

Die damaligen ukrainischen Schriftsteller beiderseits der Karpathen waren von demselben nationalen Bestreben beseelt, ihre besten Kräfte für die Aufklärung und Hebung der Volksmassen zu widmen. Es ist hier die auffallend fortschrittliche Stellung der aus der Karpatho-Ukraine stammenden St.-Petersburger-Universitätsprofessoren Balud'anskyj [Balugyanszky], Kukol'nyk, Lodij hervorzuheben, die gegen die von der damaligen reaktionären russischen Regierung (um d. J. 1820) geplante Schmälerung der Universitätsautonomie auftraten. Ihre zwei anderen Landsleute, Dr. Orlay, Direktor der Lehranstalten in Odessa u. Nižeń, und der Gelehrte Venelin haben sich für die ukrainische und russische Philologie verdient gemacht, wobei Venelin bis heute als Bahnbrecher in der Geschichte der nationalen Wiedergeburt des bulgarischen Volkes gilt.

Die gleiche schwere wirtschaftliche Lage des ukrainischen Volkes beiderseits der Karpathen weckte das Bestreben nach der Gleichberechtigung, welche natürlich mit dem erwachten nationalen Bewußtsein zum Kampfe für die nationale Sebstärdigkeit im demokratischen Staate (Österreich nach dem J. 1861 und nach dessen Verfall 1918) führen musste.

Платон Лушпинський (Варшава).

ЛОГІКА ДУМКИ, ЧИ ЛОГІКА ПОЧУТТЯ ТА УЯВИ?

Трапляється нераз, що у творах навіть великих поетів читач помічує недостачу послідовного переведення однієї ідеї, а буває й таке, що не можна допевне сказати, яку саме ідеологію заступає поет у своїому творі. Це ніяк не дає нам права виступати з докорами на його адресу, бо мистецтво виростає з життя, а не з абстрактних думок, джерелом творчости є переживання поета, а не — його ідеї, *справжній поет кермується не логікою думки, а логікою почуття* й уяви. „Точно й сильно вивести правду, реальність життя це — за словами Турґенєва — *найвище щастя для »літерата«, навіть тоді,* коли та правда не погоджується з власними його симпатіями"[1]). Погляд, що поезія це неначе одяг думок, зовсім помилковий; він не дозволяє читачеві свобідно піддатися вражінням, що їх викликують поодинокі образи. Поет виходить не від ідеї, а від образів, він іде індукційним, а не дедукційним шляхом. Справжня поезія може повстати тільки тоді, коли якась подія, якийсь факт порушують поета до глибини його душі, коли він увесь схвильований, між іншим, саме через те, що не має ясно сформованої ідеї: перед його уявою виринають картини, він їх переживає, поволі собі їх усвідомлює, і аж тоді стає йому зрозуміле їх вище значіння. Коли поет *має наперед ясно сформовану, розумом вимірковану ідею, то поезія* з цього вже не вийде: вийде діялектика, вийдуть гарні слова, думки, вийде *реторика, але не — поезія. В поезії проявляється бунт життя* проти абстрактної ідеї. Надто велика перевага інтелекту над почуттям і фантазією шкодить не тільки поетові, але навіть критикові. Драгоманів сказав неодне розумне, дуже розумне слово про Шевченка, але саме тому, що він був розумовець, раціоналіст, — найглибші тайни Шевченкової поезії були перед ним заховані. Поезія промовляє до почуття, розуму й уяви, вона хоче, щоб ми її цілою

[1]) Тургеневъ И. С., По поводу „Отцовъ и дѣтей". 1868/69.

нашою істотою переживали, а не тільки розумом утямили, бо поетичний твір це живий організм[2]).

„Слово про похід Ігоря" класичний приклад на те, що поет думає, живе образами, захоплюється ними й відповідно їх освітлює, не нагинаючи їх до однієї абстрактної думки. Правда, автор поеми розказує вірно те, що сталося, але не розказує ні спокійно, ні байдужно, бо ж це його власні переживання: він цілою душею захоплений, пронятий поодинокими образами, наповняє їх своїми почуваннями й думками. Поема просякнута вся любовю до рідного краю, бажання єдности українських земель і князів виразно й сильно зазначене аж у чотирьох піснях; але поет не силяє своїх картин на нитку однієї, наперед продуманої ідеї, ідея випливає з подій. Після катастрофи над Каялою поет то сам від себе, то устами київського князя Святослава гостро картає самовільний похід Ігоря і Всеволода. Не тільки розказує з найбільшим болем про Ігоревого діда Олега Гореславича, що мечем незгоду кував, стріли по землі сіяв і чимало горя заподіяв „руським" землям, подібно, як неспокійний князь-чарівник Всеслав полоцький, але просто-таки звертається до Ігоря та Всеволода з тяжким докором, що вони нечесть збудили незгодою, яку приспав був їх „батько", грізний Святослав. А київському Святославові велить поет дорікати князям, що здобули нечесну перемогу, нечесно кров погану пролили, що для марної слави до бою пішли. А проте ця головна ідея поеми не перешкодила поетові дати в перших піснях ентузіястичну і блискучу картину походу князів, що „ведуть свої хоробрі полки на землю половецьку за землю руську". Читаючи перші пісні, ми ніяк не сподівалися, що автор саме за цей похід обсипле Ігоря тяжкими докорами. І, оповідаючи про втечу Ігоря з полону, поет виразно виявляє свої симпатії для нього. І кінчається поема радістю з приводу щасливого повороту князя. Коли б поет був підпорядкував акцію головній ідеї, то поема повинна б була скінчитися польовим судом над свавільним унуком нещасного Олега. Він не змалював нам такого суду, бо його не було, але бо й ні слова не сказав про те, що Ігор після свого повороту на такий суд заслужив. Він розказав нам те, що сталося і як сталося, вживаючись у кожну картину зокрема, він змалював нам подію, а не ідею, бо він — поет...

*

Ґетів Фавст повний глибоких думок, а проте поет дуже сердився на критику, що хотіла ціле дійство підпорядкувати абстрактній ідеї. В розмові з Еккерманном дня 6. травня 1827. р. він сказав:

---

[2]) Drew E., Discovering Poetry, London, 1933, ст. 41, 99, 145; Feldman V., L'esthétique française contemporaine, Paris, 1936, ст. 35, 38, 43—46, 105.

„Оце приходять і питають, яку ідею хотів я втілити в мого Фавста. Так, наче б я це сам знав і міг висловити. Я вже зроду не такий, щоб намагатися втілити щонебудь абстрактне. Я тільки сприймав у своїому нутрі враження, а саме — враження фізичні, повні життя, принадні, барвисті, різноманітні, так, як мені їх подавала жива уява; а як поетові, мені не залишалося нічо інше, як тільки ті образи та враження в собі по-мистецькому заокруглити й розвивати та через живе змалювання виявити так, щоб і читачі сприймали ті самі враження... Навпаки, моя думка така: чим важче поетичну продукцію зміряти і зважити (incommensurabel), чим важче її втямити розумом, тим краще... захоплення, зворушення, піднесення духа, запал до вищих річей, наука — приходять у поезії *самі від себе*"[3]).

Подібний творчий процес був і в Шевченка. Тайну його розкриває нам поет сам простими, звичайними словами у своїому оповіданні „Мандрівка з приємністю та не без моралі". На нічлігу в жидівській корчмі в Білій Церкві попадає йому в руки „Морской Сборникъ" за рік 1855., № 1. Звідтіль він вичитує, що до ранених вояків звернувся комітет допомоги раненим із запитом, якої вони бажають нагороди за свою хоробрість. Один ранений моряк не бажає для себе нагороди, тільки прохає, щоб визволено з кріпацтва його сестру Олену, що живе далеко в українському селі. Ця коротка звістка глибоко вражає поета. Він пише:

„*Благородна просьба цієї простої людини мене вразила, я далі не міг читати*, згорнув книжку і згасив свічку. Та мені не спалося. Моряк розбурхав мою уяву й одігнав послужливого Морфея. Простий і зовсім природний учинок простої людини малювався в моїй душі яскравими, променистими барвами. Мабуть, я таки дуже вже збіднів серцем, коли мене вразило це ніби-б-то і звичайне явище. Невже разом із цивілізацією так щільно прищеплюється нам егоїзм, що ми, себто я, ледви віримо в таку безкорисливість? Мабуть, що так. А поправді не *повинно б так бути. Освіта повинна збагачувати, а не обкрадати людське серце*. Та, нажаль, це тільки — теорія. Такі безцільні думки не давали мені спати, і що більше заглиблювався я в ці думки, то вищий, благородніший здавався мені вчинок покаліченого бідолахи моряка. Він оддав усе сестрі, а собі не зоставив нічого, крім торби та милиці. Як собі хочете, а подвиг не зовсім звичайний. Що, як би, подумав я, пощастило мені цьому простому сюжетові надати форму героїчної поеми... І я почав складати поему... Зосталося придумати хід дії й обстанову, *а місце дії — страшний четвертий бастіон у Севастополі, ще страшніший* тамошній лазарет, накінець — укрите цвитучими вишневими садками українське село, а серед вулиці цього чарівного села вільна сестра зустрічає свого великодушного каліку-брата. Канва готова, зоставалось тільки дібрати тіні, та й до праці"...

З цього оповідання виходить ясно, що поема, яку Шевченко *почав був складати, зродилася з правдивої події (просьба моряка)*, і що він, як усі великі поети, думав образами (лазарет, українське село). Поет сам каже, що великодушний учинок моряка розбудив його уяву й малювався променистими красками. Правда, зараз ро-

[3]) J. Eckermann: Gespräche mit Goethe.

дяться в нього й усякі думки, але він зве їх безцільними, хоч вони причинялися до глибшого розуміння душі героя та його вчинку. Шевченко не каже, чому той учинок так сильно зворушив його уяву, але це ми самі знаємо, бо нам відомо, як дуже журився він кріпацькою недолею своїх сестер і братів. Коли б він був справді написав свою поему, то був би дав свої власні переживання.

Таксамо в „Гайдамаках" поет вийшов не від продуманої заздалегідь ідеї, не намагався послідовно й логічно її перевести, а вийшов від — життя, від — оповідання самовидця. Картини повстання гайдамаків запали ще в душу хлопяти, вони нераз із меншою й більшою силою та яскравістю відживали в його уяві — чи у присінешній Енґельгардта, чи у блискучій майстерні Брюлова, — змінялося освітлення підо впливом нових переживань, оточення й лектури, поки ті переживання й образи не скристалізувалися в поему. Ідея вийшла з образів. Психологічною основою поеми є роздвоєння в душі поета, боротьба різних почувань. Сумовитий настрій не панує безпереривно в поемі, — його пронизує де-не-де революційний патос. Зародні цього двоєння бачимо вже в народніх піснях про Залізняка, Ґонту, Швачку. Шевченко зрозумів повстання як трагедію українського народу, він „співає недолю козачого краю", тимто й тон поеми — елегійно-патетичний; поет жаліє, що „старих славян діти впились кровю", але він — унук колишнього повстанця, тимто в поемі проблискує де-не-де й революційний вогонь. В часі писання поеми поет ув-одно схвильований, в нього беруть перевагу раз одні, раз другі почування, чергуються mol і dur — і поет заспокоюється аж тоді, коли поема готова перед ним на папері. Аж тепер він з'ясовує її ідеологію.

Нераз указували на те, що поети не все уміють прозою ясно й вірно схарактеризувати свої думки й почування, виявлені в поетичному творі. Деколи надто сильно підносять одні моменти, полишаючи другі. Так можна сказати, що ідеологія „Передмови" до „Гайдамаків" не зовсім така сама, як у його творі, хоч і подібна. Чи на концепцію „Передмови" й декотрих „приписів" мав вплив також цензор поеми, тепер сказати тяжко; на саму поему певно ні, бо її ідеологія випливає природно, органічно з самого ходу дії.

Подібне психічне роздвоєння, хоч не таке виразне, як у Шевченковій поемі, зустрічаємо в поета, де б ми найменше цього сподівалися, у — Торквата Тасса. Його „Визволений Єрусалим" лицарська епопея, що з ентузіястичним захопленням співає подвиги лицарів-хрестоносців. А проте при різні у здобутому Єрусалимі мимохіть опановує його жах, якому й дає поетичний вислів. Деякі думки, рефлексії Тасса нагадують Шевченкові рефлексії в його „Гайда-

маках". І не дивота! Подібні сцени викликують подібні настрої. Наведу приклад. Два ворожі війська, що стоять одне проти одного, розбуджують у Тасса подив своєю ясною зброєю, хороброю поставою, а проте в його серці зазначується роздвоєння. Страх і приємність хвилюють у його душі, а гомін сурм, дзвінкий і водночас дикий, втішає і тривожить його вухо:

Страшна краса в такім прекраснім виді,
Зростає насолода і в одчаю.
Та й згуки труб, жахливих, гучномідих
У вухах живо й весело лунають[4]).

(Переклад С. Гординського).

Читачеві цих рядків нагадуються мимохіть Шевченкові слова:

І день і ніч гвалт, гармати;
Земля стогне, гнеться,
Сумно, страшно, а згадаєш —
Серце усміхнеться (Гайдамаки, Треті півні).

*

Є поети — але не найбільші! — що виходять не від життя, а від — ідеї. Вкажу на твори М. Ж. Шеньє. Його драма „Карло IX." мала до й за французької революції такий великий успіх у театрі, що Дантон сказав про неї: „Карло IX. убє королівство".

На увагу заслуговує драма Яна Каспровича „Kostka Napierski" і Фердінанда Ляссаля „Franz von Sickingen". Є це твори тенденційні: подобаються загально тоді, коли вони актуальні. Читач, пронятий заздалегідь деякими почуваннями, бере книжку в руки, знаходить там свої думки, одягнуті в гарні слова, і — захоплюється. Коли ж настануть інші часи, коли прийдуть читачі з іншими почуваннями, твір поета вже не робить враження: видко поет не має в собі тієї поетичної сили, щоб розбудити почування, коли читач не має їх у своїй душі. Такі твори швидко забуваються. З цього не виходить, що поезія має бути вільна від глибших думок. Ні! Бо така поезія була б бездушна, банальна. Поет дає життя в образах, і чим глибше він його відчув і продумав, тим краще й ми відчуємо й зрозуміємо тайну буття.

---

[4]) В оригіналі:

Bello in si bella vista anco è l'orrore,
E di mezzo la tema esce il diletto.
Nè men le trombe orribili e canore
Sono agli orecchi lieto e fero aggetto.

(XX., 30)

Часом поет сам висказує виразно свої думки про призначення людини, про її право на індивідуальне життя, про громадянські, соціяльні, національні питання, але ідеї поета трапляють тільки тоді до нашої душі, коли вони є неначе еманацією змальованих подій, коли вони з них органічно випливають, а не є тільки вбраною в гарні, сильні слова абстракцією, блискучою зброєю пропаганди. Що гарні й сильні слова й думки ще не поезія, на це доказ славні на ввесь світ бойові пісні й гимни. Майже всі вони без музики, без мелодії не роблять ні найменшого вражіння.

*

Рефлексії — не кажу, що тенденційні — були вихідною точкою поетичної творчости Нєкрасова. Колись у Росії клали його як поета побіч Пушкіна, хоч це поет тільки — другорядний. Правда, його твори визначаються оригінальністю, музикальністю, в багатьох із них поет виявляє велику силу слова, але він — екзальтований реаліст, його поезії не є витвором поетичної візії. Шевченко не визнавав Нєкрасова за поета. У своїм „Щоденнику" пише він під днем 11. квітня 1858.: „Увечір у Білозерського... успішно довів Сєраковському, що Нєкрасов не тільки не поет, але й віршомаз незугарний". Цей гострий погляд я поясняю собі тим, що Шевченкові не були відомі найкращі поезії Нєкрасова. Щойно 1858. р. цей поет покинув свою водевільно-куплетну манеру молодих літ, почав писати просто — народнім стилем, і аж тоді повстали його найкращі поезії. Міркую, що знайомість із цими творами Нєкрасова була б бодай частинно помирила Шевченка з музою „помсти й горя". Ці нові поезії Нєкрасова були оригінальним мистецьким висловом живої громадянської думки. Але було між ними також так багато римованої прози, що загального признання Нєкрасов таки не діждався, хоч деякі його вірші стали навіть народніми піснями. Лев Толстой писав про нього, що він був „зовсім позбавлений поетичного таланту"[5]). Не плила пісня Нєкрасова свобідно, спонтанно з його душі, він виходив, як я вже зазначив, не від життя, а від — думки. Сам він писав про це в листі до Тургєнєва 1853. р.:

„Майже нїщо не болить, і на душі спокійно — приходить Муза і перевертає все догори дном... починається хвилювання, що переходить усякі помірковані границі, і заки я встигну заволодіти думкою, і тим більше гарно її висловити, качаюся на канапі із спазмами у грудях, живчик, виски, серце бють насполох і так, доки не заспокоїться пронизлива думка" (сверлящая мысль).

Інакше описав хвилини свого поетичного відхнення Пушкін. У поезії „Жуковскому" він говорить про привиддя, що чергою з'яв-

[5]) А. Н. Пыпинъ, Н. А. Некрасовъ, Спб., 1905., ст. 305; К. Чуковский, Некрасов, Ленинград, 1926, ст. 50, 172.

ляються перед поетом у чарівній імлі; в розмові з книгопродавцем розказує знову про з'яви, що літали над ним у часі нічного відхнення, а в поезії „Осінь" читаємо:

І забуваю світ — і от в самотині
Мене вколисує яви чар глибокий,
І знову будиться поезія в мені.
— — — — — — — —
І тут до мене йде гостей незримий рій,
Знайомі постаті, солодкий витвір мій:
Сталеві лицарі, похмурливі султани,
Монахи, карлики, Арабії царі[8]*).*

(Переклад П. Филиповича).

Свою поетичну візію описав прегарно Шевченко у прологу до „Гайдамаків":

А тим часом
Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панами
І гетьмани, — всі в золоті.
У мою хатину
Прийшли, сіли коло мене
І про Україну
Розмовляють, розказують...
Дивлюся, сміюся, дрібні утираю:
Я не одинокий, є з ким в світі жить!
У моїй хатині, як в степу безкраїм,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У моїй хатині синє море грає,
Могила сумує, тополя шумить,

---

[8]) В оригіналі:

И забываю мир и в сладкой тишине
Я сладко усыплен моим воображеньем,
И пробуждается поэзия во мне.
— — — — — — — — — — —
И тут ко мне идет незримый рой гостей,
Знакомцы давние, плоды мечты моей:
Стальные рыцари, угрюмые султаны,
Монахи, карлики, арапские цари....

Останніх двох рядків немає в перекладі Филиповича (А. Пушкін, Вибрані твори, вид. II, Харків 1930, ст. 45); вони викрапковані. Таксамо немає їх у перекладі (куди слабшім) А. Михайлюка (О. С. Пушкін, Вибрані твори у двох томах, переклади за редакцією М. Рильського, М. Терещенка і П. Тичини, 1937, ст. 121); тут уже і крапок немає, ціла XII. строфа вірша пропущена. *Ред.*

Тихесенько „Гриця" дівчина співає —
Я не одинокий, є з ким в світі жить! —

Поет просто бачить ті постаті, що їх змальовує у своїх поезіях. Передусім на чужині, чи в Петербурзі, чи на засланні, виступають перед його очима, як живі, картини життя далекої України. „Снами" називає Шевченко свої поезії, але це, очевидячки, його поетичні візії. Чи сниться йому біленька хатиночка між вербами над водою, а коло хатиночки сивий дід із кучерявим унучам і щаслива, весела мати, — чи...

...тихнуть Божії слова,
І в келії неначе в Січі,
Братерство славне ожива, —

чи бачить він над Трахтемировом високо одиноку хатину, що з неї видко „Божий рай", Україну і всю Гетьманщину кругом, — чи малює він нам темне царство з кріпацьким горем, кайданами, тюрмами, чиновництвом і фельдфебелем-царем, то все це — його переживання. Сам же він каже в поетичному листі до Ганни Закревської:

І ти, моя єдиная,
Встаєш ізза моря,
Зза туману, слухняная
Рожевая зоре!
І ти моя єдиная,
Ведеш за собою
Літа мої молодії —
І передо мною,
Ніби море, заступають
Широкії села
З вишневими садочками
І люди веселі....

Образи творчої уяви зворушують Шевченка до сліз. У подібному настрою буває Гете у хвилину відхнення:

Знов близитéся, постаті хитливі,
Вже вас стрічав імлистий погляд мій.
— — — — — — — — — . —
Ви тиснетесь. Ну, що ж — такі, як вивів
Вас зір мій з мли, ставайте, твори мрій;
В душі моїй щось юне і безкрає
Від подуву, що хід ваш обвіває.
— — — — — — — — — —
Я ввесь тремчу, сльозами повні очі,
Суворе серце тихше, легче бє;
Те, що моє, далеко десь відходить,
А в зниклому живий я чую подих[7]*).*

(Переклад С. Гординського).

[7]) В оригіналі:

Ihr nahtet euch wieder, ſchwankende Geſtalten,
Die früh ſich einſt dem trüben Blick gezeigt.

Дуже виразно говорить про поетичну візію Вальтер Скотт у своїй баляді „Cadyow Castle" (стр. 6—9); кінчається баляда словами:

Це плаче менстрелева з'ява, глянь! —
Списів не видко вже ніде ясни́х,
Не чуть під вітром боєвих гукань,
Або у реві Еван топить їх[8]*).*

(Переклад С. Гординського).

*

Що в поезії не інтелект грає головну ролю, це розуміли вже старовинні греки. У Платоновій „Апології Сократа" читаємо, що поети складають свої твори не підо впливом мудрости, але якогось природного таланту й відхнення, так, як пророки, і нераз не вміють своїх власних творів добре пояснити. На іншому місці Платон говорить про божеську екстазу (*θεία μανία*) поетів. Певне, він надто сильно зазначує повну несвідомість поетичної творчости, але в суті справи думки його відповідають дійсності, і майже всі великі поети потверджують те, що поезія — творчість ірраціональна, інтуїтивна.

Із усіх міркувань видко виразно, що для справжнього поета важне почуття, важна уява, що справжній поет у своїй творчості *виходить від образів, а не від — ідеї, дарма що якась ідея і про*ходить нераз у його творі.

. . . . . .
Ihr drängt euch zu! nun gut, so mögt ihr walten,
Wie ihr aus Dunst und Nebel um mich steigt;
Mein Busen fühlt sich jugendlich erschüttert
Vom Zauberhauch, der euren Zug umwittert.
. . . . . .
Ein Schauer faßt mich, Träne folgt den Tränen,
Das strenge Herz, es fühlt sich mild und weich;
Was ich besitze, seh' ich wie im Weiten,
Und was verschwand, wird mir zu Wirklichkeiten.

(Zueignung, 1797)

Як відомо, це „Присвята" з Фавста; в нас є ще переклади цього вірша — Франка (Львів, 1882) та Загула (Київ-Відень, 1919).

[8]) В оригіналі:

[8]) But, see! the minstrel vision fail's
The glimmering spears are seen no more;
The shouts of war die on the gales,
Or sink in Evans lone'y roar.

Володимир Січинський (Прага).

МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ.

Мистецтво — в первісному своїому значінні, як людська уміліть, зручність, майстерність, а не рідко й винахідність, — грало провідну ролю в розвитку культури й цивілізації та все позначалося особливим розквітом у часах найбільшого прокиду національної енергії поодиноких народів.

У житті українського народу мистецтво все займало визначне, якщо не виключне місце — воно організувало й цементувало суспільне життя. Вже з описів чужинців, що бували на Україні, довідуємось, яке велике значіння мало в нас мистецтво.

„Українці загалом спосібні до всіх мистецтв", — писав славетний французький інженер Боплян 1650. року.

„Серед козацьких мистців є багато майстрів-малярів, винахідчивих, що мають великий талант", — каже сирієць П. Алепський 1654. р.

„Українці мають великий хист до мистецтва", — писав німець Гакстгавзен у сер. XIX. ст.

І коли в житті нашого народу таке велике значіння мало мистецтво, то ясно, що до народу-мистців найлегше промовити саме через мистецтво.

Завдання мистецтва в освіті й вихованні народніх мас у різних часах уявляти собі різно. В новіших часах, рівнобіжно з розвитком мистецтвознавства як науки, це залежало від світогляду доби й окремих мистецтвознавчих шкіл. Не торкаючись від'ємних сторін кожного такого напрямку, ми вкажемо на ті позитивні риси кожного з них, що намічали певні засоби впливу на маси через мистецтво.

Коли і д е а л і с т и ч н а школа вказала лише на звязок мистецтва з психікою людини та надавала мистецьким творам суґестивне значіння, то ф о р м а л і с т и ч н а школа поглибила цю проблему не тільки на зміст, але й на форму мистецького вислову,

хоч і ставила понад усе інтуїцію та волю артиста, абстрагуючи від його свідомости. Це останнє піднесла е в о л ю ц і й н а школа, вказуючи водночас на тісний звязок мистецтва з цілим життям, як біологічним процесом, також підносячи значіння генетичного розвитку, як суцільного й послідовного розвитку людської культури у постійній безупинності. Далі приходить напрямок, що має загальну назву с о ц і о л о г і ч н о г о — від позитивно-ідеалістичної соціології мистецтва Тена до т. зв. історичного матеріялізму. Соціологічна школа вказала на звязок мистецтва з суспільним життям та соціяльно-господарськими явищами. Ось основні думки цієї школи:

„Мистецтво — продукт суспільства".

„Твір мистецтва визначає звязок із кожночасним загальним станом духового та матеріяльного життя" (Тен).

„Кожний новий громадський устрій вимагає свого мистецтва" (Є. Фор).

Найновіша школа мистецтвознавства, підо впливом новітніх напрямків (пуризм, конструктивізм, функціоналізм), висунула також цілу низку важних (хоч і не нових) проблем у звязку з механізацією життя та поступом техніки: вказують на потребу злиття мистецтва з технікою, більшого контакту мистецтва з ремісництвом; підносять значіння вжиткового (промислового) мистецтва та репродуктивної техніки, як могутніх чинників поширу мистецтва серед найширших верстов людности та як виховних засобів (друк, кіно, радіо). Усі ці напрямки мали у великій мірі характер космополітичний, із відтінком універсалізму — на специфічні обставини і спеціяльні вимоги окремих народів звертали увагу рідко.

Для кращого сприймання і „споживання" мистецького твору треба передовсім віднайти відповідну форму, характер, тон — співзвучні з минулим, вдачею, вподобами народу. Не менше важно з'ясувати: яким способом і через які поодинокі галузі мистецтва, зокрема промислові вироби, — твори мистецтва будуть найбільше доступні та максимально корисні для даного народу й даних умов.

Та віднайти відповідну дорогу до народніх мас та подати їм „зрозумілий" твір — цього мало. Треба цими творами викликати зацікавлення, захоплення, ентузіязм. А це можливе тільки тоді, коли є звязок з минулим, коли існує історична безупинність, і коли свіжа, модерна творчість черпає свої засоби, ідеї, форми з попередніх надбань, одне слово: коли мистецтво твориться на певному ґрунті національної культури. Цей творчий процес мусить відбуватися рівночасно й послідовно в усіх ділянках, він мусить переводитися різними засобами. Систему мистецького виховання треба розбудувати в усіх ланках суспільно-національного життя згори додолини і з цен-

тру до найдальших периферій. Вона повинна обіймати: 1. працю науково-дослідну; 2. шкільництво; 3. працю організаційну й видавничу працю та пропаганду.

*

З відродженням української державности 1917. р. така розбудова поступала далеко вперед. Повстала Українська Академія Мистецтв, оживилася діяльність у інших мистецьких школах нижчого типу. Почалася інтенсивна дослідча праця й популяризація українського мистецтва серед ширших народніх верстов.

Цей величезний і справді імпозантний пробуд національної енергії годі було спинити і в пізніших часах (після 1920. р.), не вважаючи на всі „скорпіони" й цілу нехіть нових володарів. Ще до 1932. року на корінних українських землях ішла інтенсивна праця, там нагромадилися справді величезні надбання в галузі українського мистецтва й мистецького виховання. Зокрема багато зроблено для виховання нових кадрів мистців і мистецтвознавців (Мистецькі Інститути в Києві, Харкові й Одесі, мистецько-промислові школи в Камянці, Межигірї, Миргороді, Києві, Одесі й Харкові). Видано величезну кількість праць, які торкалися історії українського мистецтва та народнього (селянського) мистецтва. Розроблено чимало питань із теорії мистецтва й мистецького виховання. Почато теж видавати популярні книжки й популярні репродукції (згадати хоч би серію монографій „Українське малярство", портрети українських письменників Жука, популярні народні літографії Падалки та багато ін.).

Але після 1932. р. прийшов цілковитий погром українського мистецтва. Мистецький Інститут у Києві „зредуковано" лише до двох відділів (малярського й різьбарського), архітектурний — зовсім зліквідовано, графічний — „перенесено" до Харкова і „зреформовано", зводячи його до типу середньої школи, а в дійсності — зовсім знищено цілий Інститут у Києві. Геть-чисто скасовано дві найкращі мистецько-промислові школи у Камянці та в Межигірї. Зовсім припинилася дослідча праця. Найкращі мистецькі осяги визначних українських мистців і цілих мистецьких напрямків проголошено небезпечними „фашистівсько-націоналістичними ухилами". Навіть модерний конструктивізм визнано „українською націоналістичною вигадкою"!...

Ще деякий час толерували пропаганду (на виставах і в виданнях) українського народнього (селянського) мистецтва, але згодом і тут відкрито „небезпеку".

У Галичині прокид національної енергії в галузі мистецтва останніми часами теж прибрав широкі й навіть стихійні форми.

Правда, спершу мистецьке життя було зосереджене лише в тісному колі митців і мистецтвознавців, котрі мусіли перевести велику організаційну працю та вести завзяту боротьбу з байдужністю громадянства до явищ мистецького життя. Але в останніх двох десятиліттях і тут можемо виказатися поважними досягами — в дослідчій праці, засобах пропаганди (вистави, лекції, преса). Зокрема значні успіхи помітні у графічній праці. Важне також і те, що мистецтво знайшло собі дорогу до промислу. Появилося кілька спроб популярних видань, призначених для найширших верстов людности. Та найважніше — що найбільший успіх і признання здобула собі серед громадянства та праця митців, яка свідомо йшла в напрямку творення національного мистецтва змістом і формою!

Останніми роками ми стали свідками цікавого явища — свого, національного мистецтва вимагають уже широкі народні маси, головно —свідоме селянство. Наслідком цього повстало чимало приватних підприємств і зокрема видавців, що почали нашвидку „продукувати" вироби масового збуту — нажаль, дуже часто низької мистецької вартости.

Загалом треба ствердити, що в Галичині всі явища мистецької праці, хоч і які вони цінні, повстають переважно спонтанно, випадково, навіть хаотично. Тимто не в усіх ділянках мистецької праці вони заступлені рівномірно, а деякі її галузі світять пусткою — явище дуже небезпечне, бо воно загрожує заломом цілого мистецького „фронту" — коли розбудова йде не послідовно, не систематично і не в усіх ділянках життя.

*

Маючи перед очима програму, намічену вище в чотирьох точках, приходимо до таких висновків:

1. Дослідчу працю слід провадити на міцних наукових основах, з одним кермівним центром: праця має бути цілянова, міцно звязана з потребами й вимогами сьогочасного українського життя; поруч із теорією та історією українського мистецтва, треба звернути особливу увагу на досліди народнього (селянського) мистецтва та загалом ремісничо-мистецької праці в найширшому розумінні цього слова.

2. Шкільництво — одна з найбільш занедбаних ділянок мистецько-виховної праці в Галичині, а при тім одна з найбільш пекучих потреб, яку треба виповнити в першій мірі і приспішеним темпом. Правда, ми маємо високо-кваліфікованих митців, так мовити, „сальонових" галузів мистецтва: сталюгового малярства й портретного різьбарства, алеж нам дуже бракує кваліфікованих мист-

ців і техніків мистецького промислу для цілей організаційних і навчальних. Ще більше: ми помічаємо постійний підупад техніки та мистецького рівня мистецько-промислових виробів та самого виробництва. Тимто нам треба передовсім заснувати м и с т е ц ь к о - п р о м и с л о в у ш к о л у вищого типу з відділами: декораційним, графічним, малярським та відділами ужиткового мистецтва. Серед наших умов особливо життєвого значіння набирають відділи: перший і четвертий. У декораційному відділі треба буде широко розробити програму проєктування архітектурних інтерієрів, менших архітектурних обєктів, мебелі та різних галузів декораційної праці. Графічний відділ має приготовити високо-кваліфікованих мистців-техніків друкарської праці, книжкової графіки, плякату, реклями й ужиткової (промислової) графіки. Малярський відділ мав би найбільшу увагу звернути на монументальне малярство й малярську техніку. Широкі завдання мусить мати відділ ужиткового мистецтва з окремими підвідділами, відповідно до потреб і матеріяльної змоги (ткацький, деревообрібний, керамічний, металеобрібний і т. д.). Маючи високо-кваліфікованих мистців-техніків ужиткового виробництва, ми зможемо приступити до творення на більшу скалю р е м і с н и ч и х ш к і л нижчого типу. Тепер уже не може бути двох думок про пекучу потребу таких шкіл у всіх різноманітних галузях ремісничо-мистецького виробництва. Зокрема можна відчути (на всіх етнографічних українських землях) потребу таких шкіл: кімнатного й реклямового малярства, каменеобрібних і бетонорізьбарських, деревообрібних, ткацьких і гаптярських, керамічних, фотографічних, моделярських і шкіл виробів шкіряних.

3. О р г а н і з а ц і й н у п р а ц ю треба переводити не згори, не бюрократичними способами, але шляхом — самоорганізації та кооперації. Тимто особливе значіння мають м и с т е ц ь к і о р г а н і з а ц і ї — фахові, самоосвітні та професійні — як організаційна верхівка цілого мистецького і промислового виробництва. Наше громадянство мусить пронятися думкою, що мистецькі товариства чи організації артистів-мистців і ремісників-мистців, це не лише обєднання-корпорації з метою „оберігати свої інтереси" або продавати свої твори та вироби, але що це дуже важна й необхідна ланка суспільного й господарського життя. Мистецькі товариства мають величезне значіння, як організаторський і кермівний чинник національного організму, як чинник творчий, спонукливий, ініціятивний, винахідний, чинник, що шукає й витворює нові й новітні форми життя. Саме серед мистців і техніків повстають нові ідеї, творяться нові форми матеріяльної культури, нова мода в усіх виявах і галузях національного життя й побуту. Тимто громадянство му-

сить бути в постійному контакті з мистецькими товариствами, сприяти їх розвиткові та всіма засобами їм допомагати (в державних народів скрізь тепер цю акцію провадить держава). А в нас, *щодо контакту, панує помітне повне незрозуміння. Приклад на це* дають різноманітні вистави й мистецькі конкурси, які „відбуваються" звичайно без участи мистецьких товариств або поодиноких мистців. В добре зорганізованому суспільстві вистави (не тільки *чисто-мистецькі, але й усі інші — промислові, наукові, книжкові* і т. д.) відбуваються завжди за допомогою мистців чи цілих мистецьких корпорацій, а мистецькі конкурси виключно за посередництвом мистецьких товариств. А в нас одне і друге улаштовують „*самодільним*", *аматорським способом, то й не диво, що ефект із таких* вистав, показів і конкурсів звичайно невеликий...[1]).

Крім самоорганізації цих вищих, кермівних чинників мистецької праці, треба б перевести організацію, чи, точніше сказати, консолідацію ремісництва для того, щоб піднести саме виробництво *(особливо домашній, селянський промисел) до вищого технічного* й мистецького рівня. Для цього, крім шкіл, мусить послужити кооперація ремісничого виробництва. Очевидна річ, що цю складну й досить важку працю треба перевести після попередньої *науково-дослідчої праці на місцях, а пізніше в тісному* контакті з останньою.

4. У видавничій праці можна було б визначити дуже широку програму, але, маючи на увазі тяжкі умови української видавничої справи, ми зупинимося лише на головніших моментах *видавничої діяльности та на особливо занедбаних її ділянках. Розу*міється, дуже треба б привітати таку думку, щоб у нас заступлені були всі види мистецьких видань, присвячені кожній галузі мистецтва й розраховані для кожного читача, с. т. видання наукові й популярні, *зокрема з теорії та історії мистецтва, модерного мистецтва,* мистецького виховання та освіти у формі окремих видань, часописів, образів і т. д. Але покищо досить буде звернути увагу на доволі поширений тепер у цілій Європі тип часопису, а саме часопис ужиткового мистецтва, *котрий у нас іще зовсім незнаний*, хоч який він дуже потрібний і мав би чималий попит, отже — часопис, присвячений житловій (мешканевій) культурі та загалом матеріяльній культурі в усіх галузях ужиткового виробництва (мистецько-промислові вироби, практичні поради, ручні праці й т. д.).

---

[1]) Не треба доводити, яке значіння мають спеціяльні мистецькі вистави, лекції, реферати з мистецтва, улаштовувані мистецькими товариствами та іншими організаціями...

В теперішніх часах, у часах прокиду національного життя, особливого значіння набирають видання із старого українського мистецтва, зокрема видання — з промислового мистецтва, включаючи сюди і т. зв. народнє (селянське) мистецтво, що є також галуззю вжиткового чи то промислового мистецтва. І треба вже раз покінчити з типом видань, який у нас називають популярним, с. т. виданнями друкованими на поганому папері, з невідповідним оформленням і, не дай Боже, з кольоровими репродукціями. А тимчасом лише добрі такі видання можуть мати успіх і то успіх подвійний — для самих видавців і для піднесення інтересу та поширення національного мистецтва серед найширших верстов людности...

Занедбання, а то й утрата народнього мистецтва сталися у великій мірі через брак неперервности народнього виробництва: поступнево затрачувалися мистецькі зразки, підупадала техніка виробництва; старі способи передавати знання з покоління на покоління, серед теперішніх умов життя, вже не вистачальні. З другого боку, інтерес і практичне використовування народнього (селянського) виробництва останніми часами помітно зростає. То й завданням української інтеліґенції, що вийшла переважно з селянства, мусить бути — повернути народові його народнє мистецтво популярними, дійсно добрими виданнями з народнього (національного) мистецтва. Бо коли ми цього не зробимо, то нам накинут своє мистецтво інші народи...

Для пробуду інтересу до промислового мистецтва, а заразом до рідної промисловости, що має необчисленне у своїх наслідках значіння для життя української нації, — треба ще в повній мірі використати всі засоби позашкільного навчання й самоосвіти. Для цього треба видавати передовсім спеціяльні підручники ручних праць для дітей, юнаків, дівчат і дорослих та треба створити спеціяльний часопис ручних праць. Водночас теперішні українські часописи для дітей і молоді мусять більше уваги звертати саме на ручні праці, додаючи до часописів окремі зразки ручних праць, у формі аркушів рисунків для виліплювання з картону, вирізування на дереві, металі, жіночі праці і т. д.[2]).

Зовсім облогом стоїть у нас справа з фаховими підручниками ремісничого виробництва, хоч це справа — першорядної ваги. Бо ж серед ремісничих виробів ми живемо й дихаємо, через них впоюємо в душу молодшого покоління ціле розуміння

[2]) Ще в рр. 1920—1923. автор цих рядків робив конкретні пропозиції львівським видавцям, але, нажаль, не знайшов зрозуміння...

життя — усі думки про красу й національну культуру. Не будемо тут говорити про „вищі" прояви мистецтва, але про... кімнатне малярство, реклямове малярство, вироби з дерева, металю, шкіри, кераміку, палітурництво, ткацтво, гаптярство і т. д. — все це мусить *мати відповідні підручники для самоосвіти та удосконалнення* ремісничої техніки, з відповідними вказівками та зразками нашого багатого національного мистецтва.

Величезне значіння для мистецького виховання широких народніх мас має також видавнича діяльність в обсязі популярних р е п р о д у к ц і й. Сюди входять образи релігійні, історичні, образи новітнього мистецтва, портрети історичних діячів, письменників, мистців, популярні гумористичні образки і т. д. Поруч із цим зразки народнього мистецтва, зокрема орнаментики, можна добре використовувати й поширювати через такі вироби вжиткового характеру, як тапети, декораційні кольорові папери, вирізки, штучні квіти і т. д. Правда, останніми часами таких „популярних" українських видань є чимало, але, нажаль, більшість із них стоїть не на висоті свого завдання, вони часто дуже низької мистецької вартости — явище дуже небезпечне і шкідливе, може скінчитися повним крахом, як це вже нераз бувало в різних народів: з одного боку, будуть гостро критикувати їх і поборювати мистці і знавці мистецтва, з другого боку — зросте недовіря покупців до своїх видавців. Тут мусить прийти негайна поправа. Наші видавництва мусять *закинути примітивні аматорські способи ведення справи, а послуговуватися* працею фахівців, кращих українських мистців і мистецьких товариств.

Усі засоби мистецького виховання, згруповані в чотирьох точках — як праця дослідча, освітня, організаційна й видавнича, — мусять бути пересякнуті і в формі й у змісті мистецького вислову — справжньою, непідробленою, оригінальною творчістю на ґрунті національного мистецтва. Це перша передумова й запорука успіху цілої акції.

Повернім народові те, що від нього загарбано протягом віків!

Кость Мацієвич (Прага).

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО У. С. С. Р. У ПОРІВНЯННІ ІЗ СВІТОВИМ.

Є це загально відомий і признаний факт, що до війни Україна була житницею Европи. Тоді вона експортувала величезні кількості сільсько-господарських продуктів до різних европейських країн і була як-найтісніше звязана із загальним світовим ринком.

Для того, щоб уяснити собі значіння цього звязку для економії сільського господарства України, досить нагадати, що із щорічного експорту пшениці з Росії, яка займала тоді на світовому ринку перше місце, більша половина його, себто 28,5 міл. квінталів припадала на Україну. Ячменю Україна вивозила 11 міл. квінталів. Таксамо у щорічній продукції бурякового цукру вона займала друге місце після Німеччини й майже цілком виповняла постачанням цукру всі східні і ближчі азійські ринки.

Ці позиції українського сільського господарства були такі сильні, що Україна тоді зовсім легко поборювала конкуренцію нових продуктивних країн.

При поступневому й систематичному розвитку її промисловости, з постійною участю в ній европейського капіталу, використовуючи осяги західньо-европейської техніки, маючи можливість збільшувати свою сільсько-господарську продукцію і для експорту на російський внутрішній ринок — Україна мала шанси не тільки з успіхом боронити свої позиції одного з найважливіших продуцентів сільсько-господарських продуктів, але й поширювати їх та водночас помагати зростові інтенсивности міжнароднього обміну.

Соціяльно-продуктивною базою сільського господарства на Україні було трудове селянське господарство, яке з року на рік поширювало своє землеволодіння на кошт велико-власницького, розвиваючись технічно та вдосконалюючи свою продукцію. І коли взяти на увагу той факт, що селянство творило переважну більшість населення України, то такий стан сільського господарства її в тій

добі відбивався як-найпозитивніше на поліпшенні добробуту головної маси населення, а це знову давало ґрунт для зросту внутрішнього ринку і сприяло дальшому розвиткові промисловости.

Зрозуміло, що ми далекі від думки, щоб славословити тодішній російський режим за його відношення до України. Це була доба найбільшої її денаціоналізації та переслідування всього українського. Але ж у економічній галузі, при всіх хибах режиму, що підтримував станово-клясові привілеї та захищав інтереси вищих верстов, він забезпечував Україні умови більш-менш нормального економічного розвитку й органічного звязку із світовим народнім господарством та із світовим ринком.

*Вже світова війна, яка порушила, а потім майже ввірвала нор*мальний міжнародній обмін, нанесла сільському господарству України тяжкий удар. Його збільшила затяжна революційна криза й довга українсько-московська боротьба, яка закінчилася окупацією України московською комуністичною владою. Ця окупація поставила всю господарку України, і між нею й її сільське господарство, в повну залежність від господарських плянів московського комуністичного центру, його підпорядковано цілком господарській сталінській системі „творення соціялізму в одній країні", з примусовими формами організації сільського господарства у вигляді комун, колгоспів і радгоспів, з централізованою пляновою реґуляцією всієї сільсько-господарської продукції й майже з цілковитою ліквідацією індивідуальної господарської ініціятиви.

Водночас московська центральна влада зосередила у своїх руках усі торговельні зносини із світовим ринком, так що українське сільське господарство, як таке, цілком ізольоване від його безпосередніх впливів і тепер не має жадних звязків із ним.

Згідно з офіційними заявами центральної московської влади та її відпоручників у Києві, нова сільсько-господарська система, і в усьому С. С. С. Р., і особливо на Україні, дала, мовляв, найкращі наслідки. Згідно з цими заявами, українське сільське господарство переживає, мовляв, добу найбільшого розквіту, і то саме в той час, коли скрізь по інших країнах, які залишилися при старих системах хліборобської продукції, на засадах приватної власности та вільної ініціятиви, панує жорстока аґрарна криза.

Ніхто не може заперечувати, що хліборобська криза, яка почалася в 1928. році, ще й досі тяжить над світовим сільським господарством, хоч, завдяки заходам різних держав та їх новій аґрарній політиці, гострота її все меншає. Але ж уже та одна обставина, що ніодна країна в часі цієї кризи не переживала т а к о г о г о л о д у, який був на Україні в рр. 1932—1933., та що голод заглядає

ввесь час у різні сільські місцевості й райони С. С. С. Р., вже ця обставина може викликати сумніви щодо правдивости й фактичної обґрунтованости цих заяв.

Отже цікаво буде, на підставі точних фактичних даних, провірити, наскільки відповідають дійсності ці вихвалювання сучасного розквіту сільського господарства України, поруч із занепадом його в інших країнах світу.

*

Для того, щоб забезпечити нашим порівнянням як-найбільшу обєктивність, ми для характеристики сьогочасного становища сільського господарства будемо користуватися лише о ф і ц і й н и м и даними, наведеними у „Статистичних бюлетенях" Міжнароднього Хліборобського Інституту в Римі та в офіційних виданнях С. С. С. Р.

Одним із найважливіших показників розквіту сільського господарства є передовсім еволюція засівної площіні. Для нашої мети цей елемент має тим більше значіння, що успіхами в цьому напрямку особливо вихваляється совєтська господарська політика.

Дані про еволюцію засівної площіні ми скомбінували для трьох періодів, а саме:

1) період для останнього пятиріччя перед війною (1909—1913. р. р.);

2) період для пятиріччя найбільшого розквіту народнього господарства після війни (роки 1924—1928. — період, згідно з американською термінологією „просперіти"), й нарешті,

3) пятиріччя 1929—1933. р. р. — період найгострішої кризи.

Для цих трьох періодів засівна площінь у 6 головних родах збіжжя еволюціонувала в такому темпі:

	Міліонів гектарів:			Те саме у %%:		
	Увесь світ	С.С.С.Р.	Україна	Увесь світ	С.С.С.Р.	Україна
1. період	366,7	83,8	19,7	100,0	22,8	5,6
2. „	395,7	80,5	19,8	100,0	20,3	5,0
3. „	419,8	88,7	20,7	100,0	21,1	4,9

Як видко з наведених даних, світова засівна площінь увесь час поступнево зростала, перейшовши далеко розміри поредвоєнної: в С. С. С. Р. і на Україні вона залишилася майже на передвоєнному рівні, а через те п и т о м а в а г а сільського господарства України у світовому значінні зменшилася, впавши з 5,6% до 4,9%.

Те саме повторюється, коли, замість засівної площіні, ми візьмемо дані про загальну продукцію згаданих 6 головних родів збіжжя: для поданих періодів вона виглядає так:

	Міліонів квінталів:			Те саме у %%:		
	Увесь світ	С.С.С.Р.	Україна	Увесь світ	С.С.С.Р.	Україна
1. період	4.341,7	636,0	142,4	100,0	14,6	3,3
2. „	4.615,1	669,7	134,1	100,0	14,5	2,2
3. „	4.305,0	680,5	173,4	100,0	14,2	2,1

Як бачимо, загально-світова продукція поступнево зростає; для С. С. С. Р. вона залищається майже на тому самому рівні, що й у довоєнній добі.

На Україні зріст такий незначний, що в релятивних даних він знову повертається у спад із 3,3% на 2,1%, а це знову означає, що продуктивність збіжевої продукції на Україні, за час панування комуністичного режиму, систематично відстає від зросту тієї самої продуктивности в інших країнах.

Значіння цих загальних даних стане нам іще виразніше, коли взяти на увагу, що найбільше зросла засівна площінь і продуктивність у молодих країнах Південної Америки, Південної Африки й Австралії, себто саме в тих, які є природними конкурентами України на збіжевому ринку. Ці країни заняли на ньому тепер сильні позиції й утримують їх, не вважаючи на кризу. Так, наприклад, засівна площінь у Північній Америці зросла з 93,9 міл. гектарів до 110,3, у Південній Америці з 15,7 до 20,4, в Африці з 10,6 до 16,9, в Австралії з 4,0 до 7,3. А продуктивність, скажемо, країн Південної Америки піднеслася з 153,7 міл. кв. (3,6%) до 251,3 міл. кв. (5,2%), а Австралії з 35,7 міл. кв. (0,8%) до 60,1 (1,%), себто — зросла і абсолютно і, це особливо важливе, релятивно.

Цілком природно, що серед зазначених вище умов, значіння і України, і цілого С. С. С. Р., як країн експорту збіжевих продуктів, знизилося в такій пропорції, що їх роля у міжнароднім обміні стала зовсім другорядна, як це видко з таких даних:

	Мілліони квінталів:					
Роки	С.С.С.Р.	Україна	З. Д. П. А.	Канада	Аргентина	Австралія
1909—1913	103,5	38,5	38,3	24,4	61,2	13,0
1924—1928	10,3	9,8	66,3	92,3	101,6	25,1
1929—1933	26,3	8,0	31,4	65,5	112,8	34,5

З таблички видко, що С. С. С. Р. і Україна, які стояли на першому місці щодо експорту збіжжя, тепер займають останнє місце *серед експортових країн і стоять нижче навіть від Австралії.* А *на* перші позиції висунулися Аргентина й Канада, конкуренція з якими в майбутньому буде далеко важча, як це було в довоєнному періоді, бо, втративши ринок і ринкові звязки, далеко трудніше буде їх вернути знову, особливо, коли вони знаходяться в міцних руках.

В інтересах обєктивности мусимо зазначити, що в р. р. 1934—1936. прийшло деяке поліпшення, себто — участь С. С. С. Р. у за-

сівній площині піднеслася до 27,6%, України — до 6,5%, зросла також загальна продукція, а поруч із нею збільшилися й експортові можливості.

Мусимо також сконстатувати деякі поважні осяги щодо збільшення продукції спеціяльних культур, і серед них такої цінної культури, як бавовна; її засівна площінь на Україні досягла в 1936. р. 208,0 тис. гектарів.

Так виглядає справа з продукцією збіжжя.

Коли ж тепер перейти до інших галузів сільсько-господарської продукції, то їх становище на Україні, у порівнянні із світовим, виглядає ще гірше, ніж це ми сконстатували щодо збіжевої продукції.

*

Переходячи до другої основної галузі сільського господарства, до — тваринництва, ми мусимо наперед зазначити, що й С. С. С. Р., і Україна, ніколи попередніми часами не грали якоїсь поважної ролі у світовій тваринницькій продукції, займали порівнюючи другорядне місце в міжнародньому обміні цими продуктами. Але ж як галузь, що обслуговувала внутрішні потреби країни, вона розвивалася досить швидким темпом, а, в міру індустріялізації її, набувала що раз більшого значіння. Останніми роками перед війною почали творитися досить поважні центри експортової продукції, як, скажемо, щодо експорту свиней так і продуктів птахівництва.

Сьогочасне становище скотарства в цілому С. С. С. Р., і на Україні, у порівнянні із світовим, виявляє ще більший спад, і то такий, що різко виділює їх серед інших країн. Тут уже доводиться говорити не так про те, що вони відстають від загального темпа розвитку, як про систематичний занепад цієї галузі господарства на Україні, як це видко з таких даних про кількість рогатої худоби:

	Міліонів штук:			Те саме у %%:		
Роки	Увесь світ	С.С.С.Р.	Україна	Увесь світ	С.С.С.Р.	Україна
1913	501,9	60,3	7,70	100,0	12,0	1,3
1927	559,3	67,8	8,36	100,0	12,1	1,5
1932	564,6	40,7	5,90	100,0	7,2	1,0

Як бачимо, в усьому світі, і то в усіх без винятку країнах його, кількість рогатої худоби зросла; в С. С. С. Р. й на Україні цей зріст ішов лише до часів НЕП-у, а потім наступив катастрофальний спад її кількости, а це довело до того, що участь С. С. С. Р. у скотарському експорті впала з 12,0% до 7,2%, а України з 1,3% до 1,0%.

Характеристично, що доба НЕП-у дала не тільки загальний зріст рогатої худоби в С. С. С. Р. і на Україні, а також, що цей зріст почав

переходити зріст її в інших країнах, і тому їх участь у світовій *скотарській продукції в цьому періоді піднеслася в порівнянні з до*воєнною добою.

Ще в більшій мірі те саме треба зазначити щодо свиней і овець, їх кількість для С. С. С. Р. і України за ті самі роки характеризують такі зміни:

	Свиней у міліонах штук:		Овець у міліонах штук:	
Роки	С.С.С.Р.	Україна	С.С.С.Р.	Україна
1913	10,8	4,62	18,2	6,37
1927	9,7	6,96	18,5	8,11
1932	5,4	2,62	6,5	2,10

Щодо цих тварин, то ще більше позитивно виходить характер доби НЕП-у і катастрофальний вплив доби колективізації.

Знову ж таки щодо тваринництва за останні роки, у звязку з відходом від колективізаційної політики, помітне деяке поліпшення: це виявилось також і в зрості кількости рогатої худоби, свиней *та овець. Але цей зріст не покрив тих утрат, що їх зазнало* скотарство взагалі в добі колективізації, і тим більше не могло вирівняти його становища, коли міряти його тими нормами, які в цій добі характеризували скотарство в інших країнах.

А саме воно в найбільшій мірі характеризує загальний стан сільського господарства, бо занепад скотарства завжди і скрізь уважають за найхарактеристичнішу ознаку спаду продуктивних сил сільського господарства взагалі.

*

Серед галузів переробу сільсько-господарської сировини ми спинимося лише на цукровій продукції, як такій, що вже з давніх часів мала для України, у звязку з її природними властивостями, особливе значіння.

В цій продукції Україна перед війною займала одне з чільних місць, і щодо розмірів засівів цукрового буряка, і щодо добувности з нього цукру: з 690,0 тис. гектарів бурякових плянтацій у 1913. р. на Україну припадало 504,4 тис., а з 16.575 міліонів квінталів цукру 91,1% виробляли на Україні, так що український цукор виключно обслуговував увесь експорт цукру.

Дані, що характеризують світову продукцію цукру за ті самі періоди, показують, що й тут становище С. С. С. Р. і України значно погіршилося:

	Міліони квінталів:			Те саме у %%:		
Роки	Увесь світ	С.С.С.Р.	Україна	Увесь світ	С.С.С.Р.	Україна
1909—1913	175,1	14,4	9,7	100,0	8,2	5,5
1924—1928	254,0	8,1	8,06	100,0	3,7	3,5
1929—1938	267,5	11,8	9,07	100,0	4,4	3,4

*

Ми перебрали в нашому огляді всі головні показники, які характеризують участь України у світовому сільському господарстві, а також визначили й ролю її на світовому хліборобському ринку.

З нього ми бачимо, що той тісний та органічний звязок, який існував на цьому тлі між Україною та світовою продукцією й обміном, майже цілковито припинився. Українське сільське господарство примушене тепер обслуговувати потреби населення С. С. С. Р., воно ізольоване від світового господарства, підпорядковане лише впливам совєтського московського центру, пробуваючи в стані повної економічної залежности від нього. Ця залежність має тепер тим більше значіння, що ті місця, які займала раніш Україна на хліборобському світовому ринку, виповнюють тепер інші молоді країни і сильно його утримують.

Прикрий сам про себе, цей наслідок московського панування на Україні, який вивів її із сфери впливів та співробітництва міжнароднього характеру, не був би такий негативний для її народньої господарки, коли б одночасно він не був звязаний з іншими моментами, що характеризують сьогочасний рівень хліборобської продуктивности. Як ми бачили, на підставі точних числових даних офіційного характеру, цей рівень, завдяки тій системі хліборобського виробництва, що її тепер примусово заведено на Україні, значно понизився і довів також до зниження питомої ваги її в загально-освітній продукції. А це знову свідчить, що господарський поступ на Україні загальмований, а його темпа відстають від розвитку загальної світової продукції, і то саме тоді, коли вона відчуває тягар сучасної аґрарної кризи.

А коли ми пригадаємо собі жалюгідний стан сьогочасного скотарства, то ця відсталість від загального хліборобського поступу свідчить про те, який шкідливий і просто таки безглуздий характер має теперішня система совєтської хліборобської господарки.

При оцінці її наслідків на Україні треба мати на увазі, що вони торкаються країни, яка своїми природними умовами ґрунтів і підсоння є найбільш придатна для найвищого рівня сільсько-господарської продукції в порівнянні із усіма країнами всього світу.

Аґрарна революція, через яку перейшла Україна, наче-б-то повинна була установити в ній примат селянського трудового господарства, себто тієї організації сільського господарства, що її теперішня наука вважає найвищою й найпродуктивнішою формацією сільсько-господарської продукції. Доба НЕП-у, коли українське селяство мало розмірно вільні умови для своєї господарської самодіяльности, показала, які величезні перспективи розкривалися перед сільським господарством України: у пятьох роках не тільки

зліквідовано всі наслідки війни та революції, але й перевищено розміри довоєнної хліборобської продукції, при чому скотарство зросло так, як цього раніш ніколи не бувало.

Політика соціялізму в одній країні всі ці осяги зруйнувала, а сільсько-господарську продукцію України довела до того мізерного стану, який ми тут документально змалювали. І це насильство над одною з найбільш родючих хліборобських країн переводять у тому часі, коли в сільсько-господарській продукції йде напружна боротьба між країнами, що між собою конкурують на світовому ринку. У цій боротьбі, озброєній усіма сучасними засобами агрономічної науки та методами збільшення сільсько-господарської продукції, може сподіватися перемоги лише та країна, де в найбільшій мірі забезпечені всі головні умови сільсько-господарського поступу, а серед них — передовсім — вільна господарська самодіяльність населення та уважне віднощення урядових чинників до індивідуальної господарської ініціятиви та творчости.

На превеликий жаль, саме цих умов тепер на Україні немає, і тому вона займає таке мізерне місце у світовій хліборобській продукції.

KOST' MACIJEVYČ (Prague)

L'AGRICULTURE RURALE EN UCRAINE SOVIETIQUE COMPARÉE A L' ETAT MONDIAL.

(Résumé)

L'Ucraine qui occupait avant la guerre une place très importante dans la production agricole mondiale et sur le marché international des produits de l'économie rurale, y a perdu, sous l'influence de la politique sovietique ses positions anterieures.

Grâce à cette politique le progrès de l' agriculture en Ucraine est enrayé en comparaison avec *les autres pays du monde, les quelles* malgré la crise ont avancé beaucoup plus vite et avec plus de succès.

Par conséquent l'Ucraine a commencé de rester de plus à plus en arrière de ses concurents sur le marché mondiale, étant devenu seulement fournisseur du marché interieure de l' U.S.S.R. et n'occupant qu'une place *tout à-fait secondaire* parmi *les pays exportateurs.*

Остап Луцький (Львів).

НАША КООПЕРАЦІЯ

Український кооперативний рух у Галичині розмірно молодий. Найстарша союзна клітина „Народня Торговля" у Львові, теперішня осередня нашої споживчої кооперації, повстала 1883. р.; першу кредитову кооперативу („Віра" в Перемишлі) основано 1894. р.; першу молочарню (в Завадові під Стриєм) 1904. р.; перший організаційний осередок нашої, тоді передовсім кредитової, кооперації, „Краєвий Союз Кредитовий" у Львові повстав перед 40 роками; теперішнє центральне обєднання всієї нашої кооперації „Ревізійний Союз Українських Кооператив" працює щойно 34 роки. Перед вибухом світової війни наш обєднаний кооперативний рух нараховував 511 різнородних, але передовсім кредитових, кооператив — із 165.000 членів. Нажаль, світова війна, що протягнулася на нашій території до кінця 1920. року, не тільки припинила, але і знищила майже до основ увесь наш довоєнний дорібок. Треба було починати все наново — в новій державі, на новій правній і хиткій валютовій основі. До 1934. року можна було поширити працю на нові землі з українською більшістю: Волинь, Полісся, Підляшшя, але від того року терен нашої праці знову звужено для нас до передвоєнних меж. Обіймає він від того часу тільки кругло 55.000 км² з населенням 5,400.000 людей, між ними поверх 3,300.000 українців.

*

Наш кооперативний рух спирається головно на потреби дрібного селянського господарства (89% членів) — така соціяльна структура нашої нації. Для цієї суспільної верстви утворено сільські закупівно-збутові кооперативи з „Окружними Союзами" і „Центросоюзом" у Львові на чолі, молочарські кооперативи з фаховою централею „Маслосоюз" у Львові, виробничі, машинові й усякі помічні кооперативи та — кооперативи здоровля. Для споживачів-непродуцентів основано по містах споживчі кооперативи під фахо-

вим патронатом їх осередні — „Народня Торговля" у Львові та всякі споживчо-виробничі кооперативи. Окремий вид творять кредитові кооперативи у формі загальних кооперативних банків, сільських райфайзенок та кас працівників під спільним патронатом їх фахової осередні — „Центробанк" у Львові. А так, „Центробанк" є осередньою касою для всієї нашої кооперації. В нашому руху є ще й кооперативи ремісників та робітничі кооперативи праці. Визнаючи засаду, що всі види кооперації здійснюють одну, спільну всім видам кооперативну ідею, — цілий кооперативний рух підпорядкований одному ідеологічно-організаційному та ревізійному осередкові, яким є — „Ревізійний Союз Українських Кооператив" у Львові.

*

Сутня прикмета українського кооперативного руху це — його національний характер. Вступ до наших кооператив відкритий для членів усіх суспільних верстов, без огляду на їх віросповідання та на політичні гурти. Національна самопомічна співпраця при незалежності руху від політичних партій це — гасло української кооперації. У нашому змаганні до суспільної справедливости під гаслом „загальне добро понад особисті вигоди" — ми не думаємо обмежувати ані окремих домашніх господарств, ані особистого землеволодіння. Наша мета: визволити людину від усякого визиску, а не — поневолити людину. Організуючи торговлю селян, ми вдержуємо коштом кооперації сотню суспільних аґрономів, щоб піднести кількість та якість селянської продукції. Поступнево, із зростом збуту хліборобських продуктів, плянуємо й саму рільничу продукцію, але ж тільки *в межах, що її зазначує сила нашої рільничої кооперації й суспільної* аґрономії. Ми — обєднання людей (не — капіталів), тимто чим раз кращі люди (а не — чим раз більші капітали!) — наша мета. Тимто ми творимо для наших селян і кооперативи здоровля, а скріплення господарських основ через кооперативну співпрацю, це для нас засіб — заспокоїти й чим раз вищі духові потреби членів. Власним вихованням обєднаних усенародніх мас і дотаціями на потреби національної культури ми скріплюємо моральні цінности в народі. Міру для зла й для добра находимо в тисячелітній християнській культурі нашої нації.

*

З усього цього виходить ясно, що найцінніщим чинником у кооперативному руху є обєднані в ньому люди — ч л е н и к о о п е р а т и в. З кінцем 1935. р. було їх у нашому руху — 523,776, з кінцем 1936. р. — 576.053 (отже + 52.277), з кінцем 1937. р. — 642.767 (+ 66.714); у самих низових (льокальних) кооперативах було

з кінцем 1937. р. — поверх 631.000 членів. Певно, що й у низових кооперативах часом та сама особа є членом двох, а то й трьох кооператив (кредитової, закупівно-збутової і, нпр., молочарської), але, мабуть, не буде більшою помилкою здогад, що наш кооперативний рух захопив із кінцем 1938. р. вже майже пів мільона провідників українських родин. На такому дуже обмеженому терені праці це — вже дуже поважна армія нації в її мирній співпраці. Щорічний великий приріст нових членів доказує, що довіря народу до рідної кооперації наростає. Дуже цінне явище в ній — співпраця поверх 108.000 жінок: тут вони доповнюють свій уроджений хист до господарности, тут вони вишколюють себе до громадської праці.

Дім Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові (вул. Техніцька, ч. 1).

Наростає теж з року на рік кількість різнородних кооператив, членів „Ревізійного Союзу Українських Кооператив". З кінцем 1934. р. було їх — 2.941, а з кінцем чотирьох наступних літ: 3.013, 3.097, 3.330 й нарешті 3.455. Коли долічити до цього членів „Ревізійного Союзу Руских Кооператив" у Львові, а саме — в 1937. р. 218 к-в, то обидві українські групи кооператив обіймають поверх 70% усієї кооперації на нашому терені праці. Ці числа є показником великої, зорганізованої суспільної енергії (при цій нагоді можна зазначити, що вже в 1936. р. було в нашому кооперативному руху кругло 14.150 платних працівників).

Власне майно нашої кооперації це — вплачені членські уділи й неподільний поміж членів запасний фонд, який творимо з білянсових чистих надвишок на дальшу розбудову руху. Це власне майно виявляло 1935. р.: 18,849.516 зл., з кінцем 1936. р. зросло до 19,824.556 зл., а з кінцем 1937. р. (в 3.218 кооперативах) до 22,937.128 зл. (це були роки доброї господарської кон'юнктури). Цікаве в цій сумі те, що в ній (22,937.128 зл. власного майна) членські уділи кооператив усіх видів і ступенів дають тільки 8,911.080 зл., а цілу решту (14,026.048 зл.) творить запасний фонд. Це знак, що „ринкові" ціни (до них наша кооперація взагалі доспособлюється, і вона є горішньою межою її цін) є високі, та що наша кооперація в дотеперішній стадії свойого розвитку свідомо організує можливо багатий запасний фонд — для дуже великих потреб розбудови

Дім молочарської кооперативи в Коршеві під Коломиєю.

своїх дотеперішніх і дальших нових підприємств. Цю політику наша кооперація далі мусить вести, тим паче, що в конечних нерухомостях уже заінвестовано по конець 1937. р. ще не з'амортизованих 6,872.000 зл. Чистої біляисової надвишки за 1937. р. тут іще не враховано до суми власного майна з кінцем 1937. р.

Чуже майно в обороті наших кооператив виявляло з кінцем 1937. р. лише 27,733.437 зл.; в цій сумі зібраних серед власного народу вкладок ощадности було на 10,592.596 зл. *Кооперативна пропаганда за господарністю та за збиранням готівкових* вкладок ощадности в наших касах дала в роках 1935—1937 такі висліди: 7,676.953, 8,608.994 і 10,592.596 зл. З вислідів можна бути задоволеним, хоч чимало українських вкладок є ще поза національною господаркою.

Наші вкладки ощадности це — головна основа для кредитової кооперації, коли вона дає позички. Таких позичок протягом 1935. р. видано на суму 10,292.505 зл., в 1936. р.: 11,495.141 зл. і в 1937. році: 23,648.689 зл.

Торги наших кооператив росли від 88,398.320 зл. у 1935. р. до 114,518.817 зл. у 1936. р. і нарешті зросли до 159,721.813 зл. у 1937. р. Тоді вони осягнули майже ту саму суму, що 1929. р., останнього доброго року перед загальною господарською кризою. Сильний спад цін на збіжжя від другої половини 1938. р. може некорисно відбитися на торгах нашої кооперації в рільничому господарському році 1938/39.

Торги нашої кооперації це — передовсім — торги всіх ступенів та видів нашої рільничої кооперації (145,436.487 зл.). В цих торгах що раз більше місця займає збут хліборобських продуктів. У 1937. р. торги рільничої закупівно-збутової осередні („Центросоюз") дійшли в доставі товарів до 18,122.020 зл., а у збуті рільничих продуктів до 15,475.405 зл. В Окружних Союзах торги дали того самого року 22,732.905 зл. в доставі товарів і 21,935.429 зл. у збуті рільничих продуктів. Рільничо-збутові торги „Маслосоюзу" дійшли в 1937. р. до 10,873.832 зл., у районових молочарнях *до кругло 8 міл. зл.* У 2350 *низових закупівно-збутових кооперати-*

вах збутові торги дали 11,827.156 зл. Наш кооперативний збут продуктів обіймає: масло й сири, збіжжя, яйця, худобу, свині, птаху, прядиво, садовину і гриби. Ці продукти ми збуваємо на внутрішньому ринку та в експорті до Англії, Німеччини, Чехословаччини, Швайцарії, Італії, Данціґу. Завдяки кооперації з'явилися вперше на світових ринках продукти української праці під рідним прапором, і скрізь здобували собі добре імя. Протягом 1938. року збутові торги далі наростали (в молочарських кооперативах у перших трьох кварталах кількостево на поверх 7%, — у „Центросоюзі" за 11 місяців на 5.483 тон у збіжжі, на 3.533 штук у свинях, на 874 штуки худоби, на 12.717 кґ птахи, на 4.510 скринь яєць по 1440 штук і т. д.).

При торгах треба ще згадати і власну товарову продукцію наших кооператив (мило, цикорія, папірці, олій, цегла, дахівки, печиво, вудженина, книжки, ремісниче й домашньо-промислове вирібництво і т. п.). Торги цими товарами дали 1937. р. кругло 6.5 міл. зл. До цієї щойно започаткованої ділянки праці прийдуть іще 1939. р. мазила, вовняні сукна, свічки, консервоване мясо та деякі нові ремісничі виробництва.

На господарність і рентовність нашої кооп. вказують щорічні чисті білянсові надвишки. В роках 1935—1937. вони дали нам: 270.760, 1,001.861 і нарешті 1,246.038 зл. З цих сум частина йде на звороти членам, частина — на дотації для національної культури, а найбільшою сумою збільшається що року запасний фонд української кооперації на її дальшу розбудову. Розподіл переводять щорічно загальні збори всіх кооператив.

*

На сторожі ідеологічної вірности та господарности в наших кооперативах стоять, окрім їх Управ і Надзірних Рад, ще й ревізори РСУК, окружні інструктори, пропаґатори й пропаґаторки (тепер уже поверх 250 осіб), і все це з членами стоїть у постійному близькому звязку. І так, нпр., в самім 1937. р. на курси (окрім заочного навчання в РСУК), на провіри кооператив, різнородні наради та на пропаґанду присвячено поверх 35.000 днів.

Засобом кооперативного виховання й навчання є також кооперативна преса. В 1938. р. кооперація видавала:

1. „Господарсько-кооперативний Часопис" (коротко: ГКЧ — ілюстр. тижневик, офіц. орган РСУК),

2. „Кооперативна Республика" (поп. науковий місячник, вид. РСУК),

3. „Кооперативне Молочарство" (місячник, офіц. орган „Маслосоюзу"),

Похід членів кооперативи „Надія" у Вікні на кооперативному святі в Городенці.

4. „Кредитова кооперація" (місячник, офіц. орган „Центробанку") та

5. ілюстрований місячник „Кооперативна Родина" (вид. РСУК для загалу кооператорів, 53.000 передпл.).

Зокрема кооператива „Українське Народнє Мистецтво" видає ілюстрований двотижневик „Нова Хата", який пропагує всякі виробництва нашого народнього мистецького промислу.

Накладом „Ревізійного Союзу" появилося досі поверх 60 книжок. Є між ними фахові підручники, статистичні звідомлення, технічні інструкції та книжечки для популярної пропаганди. Окрім них, книжки такі, як Тугана-Барановського: „Кооперація, її природа та мета", як — вибір із творів світових кооператистів „Ідеольогія кооперації", Шарля Жіда: „Програма кооператизму" і „Солідарність", Джорджа Ресселя: „Кооперація й національні завдання", Др Ж. Фоке: „Кооперативний сектор", інж. Ю. Павликовського: „М. Левитський", др. І. Витановича: „Волод. Навроцький", В. Нагірного: „З моїх спомнів", В. Січинського: „Нариси з історії укр. промисловости", Джорджа Голіока: „Історія рочдельських піонірів" і т. п. — це (разом з 11-ма річниками „Кооп. Республики") скромний, хоч і замітний вклад у нашу загально-економічну літературу.

Вишкіл фахівців для молочарських кооператив веде „Маслосоюз" у своїй „Молочарській школі" у Стрию, а загально-кооперативних фахівців вишколює „Ревізійний Союз" у своїм коедукаційнім кооперативнім ліцею у Львові. А так, навчання кооперації йде при купецькій гімназії „Рідної Школи" у Львові та Яворові, на однорічнім курсі „Рідної Школи" (Львів), у кравецькій школі кооперативи „Труд" у Львові, в народніх школах Р. Ш. та при „Хліборобському Вишколі Молоді" т-ва „Сільський Господар".

Для економічно-кооперативних дослідів і кооперативної пропаганди існує у Львові краєве „Товариство укр. кооператорів".

Для скріплення коон. пропаганди „Ревізійний Союз" зладив 1938. р. першу в Галичині українську фільму „До добра і краси".

Фахова бібліотека при Ревіз. Союзі зібрала вже поверх 3.500 книжок.

*

Так виглядає тепер наша кооперація, обєднана в „Ревізійнім Союзі Українських Кооператив" у Львові. Її матеріяльна сила, очевидячки, ще дуже й дуже слаба. Навіть у порівнянні до існуючих уже можливостей, це — щойно наша перша криниця на великій пустині економічних потреб народу. Ми викопали її власними силами серед дуже важких умов. А проте цілий народ уже черпає з неї тверду віру у власні сили, у свій власний творчий хист.

OSTAP LUĆKYJ (Lemberg)

DAS UKRAINISCHE GENOSSENSCHAFTSWESEN.

(Zusammenfassung).

Das ukrainische Genossenschaftswesen in Polen ist verhältnismässig jung. Die erste Konsumgenossenschaft („Narodńa Torhovl'a", Lemberg) wurde nach schweizerischem Beispiel im J. 1883, die erste Kreditgenossenschaft „Vira" in Peremyšl' im J. 1894, die erste Molkereigenossenschaft (in Zavadiv b. Stryj) im J. 1904 und der erste Landesverband für alle ukr. Genossenschaften „Kredytovyj Sojuz Kooperatyv" in Lemberg im J. 1898 gegründet.

Das Territorium mit historisch ukrainischer Tradition und mit überwiegend ukrainischer Bevölkerung beträgt in Polen 130 600 km². Auf Grund des neuen polnischen Gesetzes v. 13. März 1934 hat man jedoch die Tätigkeit des ukrainischen Revisionsverbandes, der alle ukrainische Genossenschaften vereinigt, auf sein Arbeitsgebiet vor dem Weltkriege mit rund 55 000 km² und 3,300.000 Einwohnern ukrainischer Nationalität beschränkt.

In einer einzigen ideologischen Zentrale („Revisionsverband der ukrain. Genossenschaften" in Lemberg, Technicka 1) vereinigt, zerfällt das ukr. Genossenschaftswesen in Polen in 4 Landesfachzentralen („Centrobank" — für Kreditgenossenschaften, „Centrosojuz" für ländliche Einkauf- und Absatzgenossenschaften, „Maslosojuz" für Molkereigenossenschaften und „Narodńa Torhovl'a" für städtische Konsumvereine, — alle in Lemberg) und mit Ende d. J. 1938 in 3455 verschiedenartige, vor allem ländliche, Einzel- und Bezirksgenossenschaften.

Alle ukrainische Genossenschaften dienen als Dienstleistungsbetriebe der Befriedigung der Bedürfnisse ihrer Mitglieder und bewahren streng ihren nationalen Charakter. Ihre Parole lautet: wichtiger, als Umsätze und Gewinn, ist durch die genossenschaftliche Zusammenarbeit und gegenseitige Selbsthilfe richtig erzogene, glückliche und moralisch starke Volksgemeinschaft. Einen beträchtlichen Teil des reinen Bilanzüberschusses widmen ukrainische landwirtschaftliche Genossenschaften alljährlich der ukrainischen landwirtschaftlichen Gesell-

schaft „Sil'śkyj Hospodar" in Lemberg für die Erhaltung und Leitung der sozialen Agro- und Zootechnik im Lande (über 100 Ing. der Agronomie und Tierärzte) und alle ukr. Genossenschaften den verschiedenen nationalen Vereinen für Wissenschaft, Kultur und soziale Obhut. Der Ehrgeiz ukrainischer Genossenschaften strebt dahin, um die Autorität der gewählten Führung mit der genossenschaftlich-demokratischen Freiheit und Verantwortlichkeit der Genossenschaften und Genossenschafter zu vereinigen und unter allen Umständen freiwillig zu erhalten. Die gemeinsame genossenschaftliche Wirtschaft darf nicht die Selbständigkeit der Mitglieder sowie ihrer Haus- und Feldwirtschaft ersetzen.

Für die Entwicklung des ukr. Genossenschaftswesens in den Jahren 1935—1937 ist folgende statistische Zusammenstellung massgebend:

1) *Einzelmitglieder in den Genossenschaften:* 532.776, 576 053, 642.767;

2) Zahl der Genossenschaften: 3.097, 3.330, 3.455;

3) Bezahlte Mitarbeiter: 14 150 (1936);

4) Eigenvermögen: 18,849.516, 19,824.556, 22.937.128 Zloty. Hievon entfallen für das Jahr 1937 8,911.080 Zl. auf Anteile der Mitglieder und 14,026.048 Zl. auf Reserven (der noch nicht amortisierte Bilanzwert der Immobilien betrug Ende 1937 6,872 000. Zl.).

Das fremde Vermögen betrug mit Ende 1937 — nur 27,733.437 Zl.; und hievon 10,592.596 Zl. Sparreinlagen in der Kreditgenossenschaften.

5) Warenerlös der Genossenschaften: 88,398.320, Zl. 114,518.827, 159,721 813 Zl.

Einen immer grösseren Umfang nimmt hiebei der Absatz landwirtschaftlicher Produkte. Im „Centrosojuz" entfallen für das Jahr 1937 (bei Gesamtwarenerlös rund 35 Mil. Zl.) 15,475.405 Zl. auf Absatz landw. Produkte. Landwirtschaftliche Bezirkgenossenschaften erreichten im J. 1937: 21,935.429 Zl. für Absatz landw. Produkte b. Erlös für importierte Waren im Betrage v. 22,732 905 Zl., „Maslosojuz" hatte in demselben Jahre einen Erlös v. 10,873.832 Zl. für Butter und Käse, landw. Produkte verkauft das ukr. Genossenschaftswesen auf dem inneren Markte und exportiert sie nach England, Deutschland, nach der Tschecho-Slovakei, nach der Schweiz, nach Italien, Spanien, Danzig.

Der Erlös für junge eigene Warenproduktion betrug im J. 1937 nur 6.5 Mil. Zl.

6) Erteilte Darlehen der Kreditgenossenschaften: 10,292.505, 11,495.141, 23,648.689 Zl.

7) Reiner Bilanzüberschuss: 270.760, 1,001.861, 1,246.038 Zl.

Ukrainische genossenschaftliche Presse besteht derzeit aus 6 Zeitschriften (ein Wochenblatt „Hospodarśko-kooperatyvnyj Časopys", Monatsblätter: „Kooperatyvna Respublyka", „Kooperatyvne Molodarstvo", „Kooperatyvna Rodyna" — 53.000 Abnehmer, „Kredytova Kooperacija" und ein Zweiwochenblatt „Nova Chata" — für Volkskunst und Hausindustrie).

Володимир Кубійович (Краків).

ІЗ АКТУАЛЬНИХ АНТРОПОГЕОГРАФІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЗАКАРПАТТЯ.

Закарпаттям*) зацікавились у світі, воно набирає тепер свого значіння. А те своє значіння завдячує воно не величині своєї території, не багатству, а свому корисному географічному, чи геополітичному мостовому положенню поміж середньою і східньою Европою.

Географічне положення Закарпаття можна з'ясувати також дефініцією: Закарпаття це та частина басейну середнього Дунаю (панонської Европи), яка заселена українцями. Ця дефініція вияснює обставину, що Закарпаття є своєю культурою й мовою частиною східньої Европи, що із східньої Европи прийшло сюди населення, та, відділене від первісного пня, увійшло рано у склад політичних організацій у панонській Европі й цілі віки належало до Мадярщини. Наслідком цього положення на Закарпатті великі події з життя і східньої і середньої Европи відбивалися слабим лише відгомоном — бо ж воно лежало у глухому кутику на погряниччі двох частин Европи.

Закарпаття простягається вузькою, але довгою смугою від Попраду на заході, аж по верхівя Тиси на сході, від кітловини та масивів Словаччини аж по Семигород, а то й Буковину, і творить міст поміж Заходом і Сходом. Чи природа краю, — в першій мірі різьба поземелля — дозволяє використати таке корисне положення? Щоб на це питання відповісти, треба розглянути морфологічну будову Закарпаття, а саме ті прикмети його різьби, які творять підстави для заселення краю, та звязання його комунікаційними вузлами в ціле.

*

Закарпаття складається з двох частин: гірської, що займає 90% всієї країни й вузенького рубця надтисанської ни-

*) Слово Закарпаття визначає в нас усю українську етнографічну територію в межах Чехо-Словаччини.

зини, що прилягає до гір, та низької горбовини. Цей рубець низу простягається від Ужгороду по Севлюш і хустські ворота. На заході він має ледви кілька км ширини, на сході кільканадцять, — а далі від гір починається вже мадярська етнографічна територія. На захід від р. Ужа українська етнографічна територія обіймає лише гори, але тут вони нижчі й лекше доступні (Низький Бескид): тут теж українці межують від півдня не з мадярами, а — із словаками.

Гори Закарпаття є частиною Східніх Карпат, отже й мають таку саму геологічну й морфологічну будову, що й вони. Найваж-

ніша риса Східніх Карпат це їх смугова будова. На всьому просторі — від Лаборця на заході — гори складаються з двох смуг: флішевої й вулканічної, вони повідділювані одна від одної довгою, поздовжною долиною, яка на сході переходить у мармароську *кітловину*. А *флішева смуга складається з двох високих і масивних* пісковикових смуг, що відділені одна від одної широкою центрально-карпатською западиною. Таким чином, у східніх Карпатах відрізнюємо такі смуги, які біжать рівнобіжно одна до одної в напрямку з півн.-заходу на півд.-схід: 1) північна бережна смуга; 2) північна висока пісковикова смуга; 3) осередньо-карпатська вловина; 4) південна висока пісковикова смуга; 5) поздовжна долина й мармароська кітловина; 6) високі й масивні вулканічні гори,

й 7) вулканічне підгіря, — себто: 3 високі смуги (2., 4. і 6.) та 4 нижчі (1., 3., 5. і 7.).

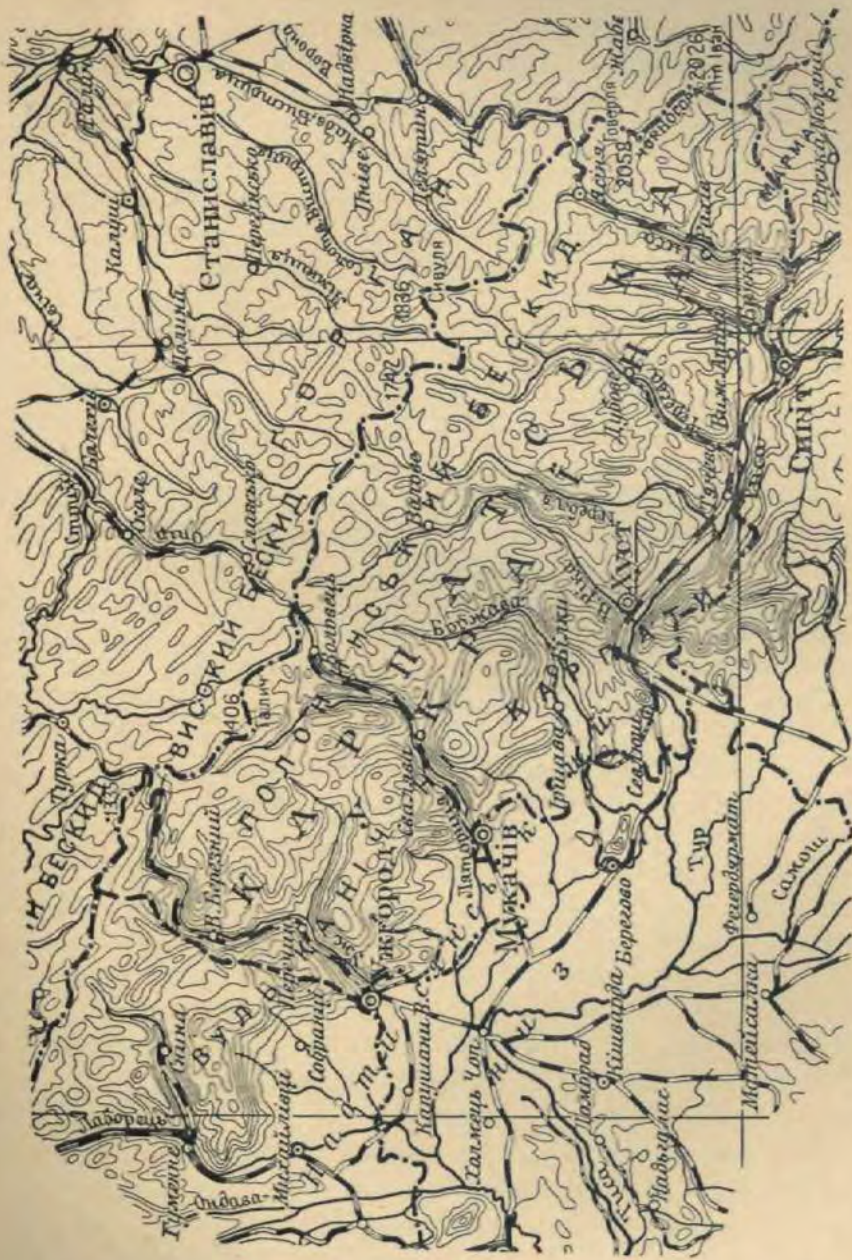

З названих смуг находиться на Закарпатті смуга 4., 5., 6. та 7. переважно також смуга 3., і лише на маленькому просторі, в Ґор-

ганах, смуга 2. Осередньо-карпатська влоговина (смуга 3.) біжить на території Закарпаття від джерел Ляториці на заході по Велику Ріку на сході, й тут нею переходить головний вододіл і водночас державна границя. На схід від Великої Ріки влоговина розділяється: північне ширше її рамя біжить галицьким боком, вужче, південне — на Закарпатті. Є це властиво широка, поздовжна долина. *На півн.-захід від джерел Ляториці* вся влоговина переходить на галицький бік, але гори Закарпаття змінюють тут своє обличчя: вони складаються з низки поздовжних хребтів, що повироблювалися в твердих пісковиках, і поздовжних долин, які влегчують доступ у поздовжному напрямі, й які можна вважати за продовження осередньої влоговини.

Всі ці поздовжні смуги поперетинані такими поперечними притоками Тиси: Лаборець, Уж, Ляториця, Вовчий Потік, Велика Ріка, Теребля, Терешва, Тиса. Там, де ті річки протинають високі смуги, вони приймають форму проломових, вузьких долин; там же, де вони протинають смуги обнизів, — творять дрібні кітловини.

Частина Закарпаття, що лежить на захід від Лаборця, є частиною Низького Бескиду й має відмінну морфологічну будову: вся вона низька й лагідна, збудована з флішу, ні смугова, ні краткова будова не виступає тут так ясно, як у східніх Карпатах. Є тут декілька простих кітловин (н. пр., бардіївсько-зборівська), а на погряниччі з західніми Карпатами — кілька поздовжних обнизів та горбовин.

*

З'ясовані тут риси поземелля Закарпаття мають вирішний вплив на розміщення людини. Всі нижчі смуги є водночас смугами заселення; всі вищі — незамешкані на-постійне ліси й полонини. Правда, поперечні долини не скупчують у собі населення, але вони є важними комунікаційними лініями, які лучать гори з надтисанським низом і — через гірські провали — з іншою українською етнографічною територією. Є це теж транзитові комунікаційні лінії між Польщею й Угорщиною. В тих місцях, де поперечні лінії перетинаються з поздовжними, повстають осередки господарського й культурного життя для околиці — міста.

*

Схарактеризуймо подрібніше кожну з трьох смуг заселення.

Суцільно й густо заселена підгірська смуга низу й горбовини збудованої з мяких вульканічних туфів. Невелика висота, рівнинність, *лагідність форм, добрі ґрунти, південна експозиція, догідне* положення на фізіографічному погряниччі гір і низу — все це стало причиною, що тут сильно скупчилася людність, що тут повстало

багато міст. Заселена українцями частина низу й горбовини творить ледви 10,5% всього Закарпаття, та живе тут аж 30% всієї людности Закарпаття та аж 67% усієї міської людности. У виході з гір головних долин лежать більші міста Закарпаття: Михайлівці, Ужгород, Мукачів, Севлюш. Некорисне для українців є тут те, що вони замешкують тепер лише вузенький рубець низу, та що всі наведені міста лежать на етнографічному погряниччі. Колись українська територія сягала аж по Тису, на це вказують численні гр.-католики, що говорять між собою по-мадярськи; є це помадярщені

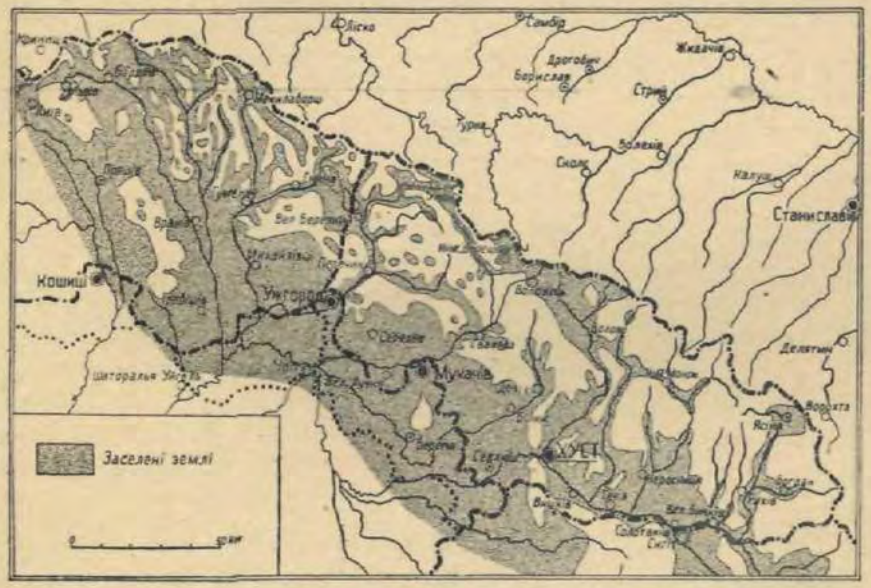

українці. Український закарпатський низ разом із підгіррям є першою територіяльною підставою Закарпаття, тут немає жадних перепон для суцільного заселення, тут виходять із гір поперечні шляхи.

Перша — від півдня — смуга гір це — вулканічні гори. Не вважаючи на невеликі висоти (до 1100 м), вони через свою велику масивність, а ще більше через сильний поширення великої посілости майже незаселені та вкриті лісами, з винятком проломових долин.

Друга заселена смуга Закарпаття це — поздовжна долина, вирізьблена у мяких туфах на погряниччі вулканічної й пісковикової смуги. Тягнеться вона на 200 км завдовжки й має ширини 2,5 км. Долиною пливуть переважно дрібні річки — притоки головних проломових річок. Дно долини лежить на висоті 150—300 м, на долинних провалах підноситься до вис. 450 м, узбіччя — лагідні, ґрунти

— добрі. Поздовжна долина починається недалеко Гуменного над Лаборцем і біжить угору за течвою тієї ріки аж до Снини, згодом здовж менших річок аж по Великий Березний над Ужем, далі — Ужем по Перечин, здовж його притоки Турї, провалу 413 і притоки Ляториці Пині до Сваляви, здовж Свалявки і Прохідного Потоку до Киреньок над Боржавою, згодом — здовж Боржави аж по Довге та здовж менших потоків аж над Велику Ріку. Тут, над Великою Рікою, поширюється поздовжна долина в широку мармароську кітловину, розположену обабіч Тиси. Вся поздовжна долина густо й суцільно заселена. Тутешні оселі використовують і ліси і полонини, які вкривають сусідні гірські масиви. Там, де поздовжну долину протинають поперечні долини, розвинулися у дрібних кітловинах більші оселі з деякими міськими прикметами: Гуменне, Великий Березний, Перечин, Свалява, Довге. Ще кращі умови для заселення має мармароська кітловина, на яку складається 3—4 км завширшки долина Тиси та міоценська горбовина. Хустськими воротами вона лучиться з надтисанським низом і творить до деякої міри її продовження. На перехресті кітловини із шляхами, які йдуть із гір, лежить — Хуст, Тячів і Терешва.

Поздовжну долину, разом із мармароською кітловиною, замикає від півночі висока пісковикова смуга: є це масиви — Рівної, Боржави, Кука, Красної, Свидівця, Чорногори й Гуцульських Альп, вони вкриті лісами й полонинами, постійно не заселені. Здовж долин, які протинають цю смугу, біжать залізничі й биті шляхи, але оселі подибуємо тут лише вийнятково.

Третя смуга Закарпаття суцільно заселена, це — є осередньокарпатська влоговина. Поміж джерелами Ляториці та Великою Рікою є це широка, мірновисока горбовина з лагідними формами, тимто теж заселена суцільно. Від південних смуг заселення вона різниться господарськими відносинами: її можна назвати країною вівса й картоплі, зате ж поздовжна долина є країною кукурудзи й картоплі, а низ — пшениці, кукурудзи й винограду. І тут лежать, над поперечними ріками, більші осередки: Нижні Верецьки, Воловець і Волове. На схід від Волового біжить південне рамя влоговини здовж Прохідної, Тереблі, Бридульця, провалу 944., Прислопця, Мокрянки, Брустуранки, Турбату, провалу Сколе й Чорної Тиси аж до Ясіння. Це східне рамя осередньої влоговини вже суцільно незаселене; зокрема майже незаселена висока східня частина над Турбатом і Чорною Тисою. На заході за продовження влоговини по закарпатському боці можна вважати поздовжну долину, що тягнеться здовж допливів Ляториці й Ужа аж до Ужок, а то й далі аж по Межилаборці над Лаборцем. І ці долини заселені й легко доступні.

Високі гірські масиви, положені на північ від осередньої вододовини, майже зовсім незаселені.

Таким чином через усе Закарпаття простягаються дві поздовжні *середгірські смуги, які є осями заселення і взагалі всього життя* країни, й які тягнуться через усю країну, від Лаборця до Ясіння й від Гуменного по Великий Бичків. Третя поздовжна смуга — підгірська — біжить лише у підніжжі середньої частини гір Закарпаття, від Ужгороду по Севлюш. Зовсім інші відносини бачимо з галицького боку; тут зовсім немає таких поздовжних смуг заселення, які проходили б через цілі гори; стрічаємо їх щойно на Підкарпатті.

Завдяки догідним морфологічним умовам Закарпаття має багату природну сітку шляхів, зложену з поздовжних і поперечних доріг. Чи цими природними шляхами йдуть залізничі й биті шляхи, та яке вони мають значіння — це залежить передусім від політичних відносин.

*

Ми вже сказали, Закарпаття до війни лежало у глухому кутику, на межах середньої й східньої Европи. З комунікаційних шляхів головне значіння мали поперечні, транскарпатські, які лучили Закарпаття з глибиною краю, до якого воно політично належало, та які сполучували Галичину — певний тоді театр війни з його запіллям. Головно для стратегічних цілей Закарпаття протинали аж 4 залізничі шляхи, між ними — 1 дворейковий, та 8 битих шляхів. Зате поздовжні шляхи не були розбудовані, з вий-

нятком підгірського битого шляху з Михайлівців до Мармароського Сиготу, та залізничого шляху, який ішов у значній віддалі від краю гір із Кошиць через Шаторалья Уйгель, Чоп — Севлюш і згодом через мармароську кітловину здовж Тиси. Ця поздовжня лінія не творила одної цілости, пробігала круто, була лише однорейкова, на ній не було безпосередніх сполук.

Розвал Угорщини змінив геть-чисто геополітичне й комунікаційне обличчя Закарпаття. Політичний звязок із Мадярщиною перервався, звязку з іншими українськими етнографічними землями не можна було на-постійне навязати, зате Закарпаття, звязане з іншими закарпатськими словянськими народами — із Чехословаччиною, стало мостом, який сполучував Чехословаччину із Сходом, стало територіяльною підставою Малої Антанти, лучило Чехословаччину з Румунією, а посередно і з Югославією. Крім цього, воно стало барієрою, яка відділює Угорщину від Польщі. Закарпаття є й далеко на схід висуненим півостровом Середньої Европи, зверненим до Сходу, й навпаки — туди найлекше зо Сходу дістатися в саме серце Европи. Зокрема великого геополітичного значіння *набрало Закарпаття в часі дружби* Чехословаччини із С.С.С.Р., бо воно було віддалене у простій лінії ледви 100 км від границь Совєтів, воно було територіяльною основою союзу Чехословаччини із С. С. С. Р., мало бути базою совєтських літаків, тереном входу союзних совєтських військ.

*

У звязку із зміною політичної приналежности Закарпаття прийшла і зміна значіння дотеперішньої комунікаційної сітки. Найбільшої ваги набрали ті шляхи, які сполучували Закарпаття з усією іншою частиною держави, себто — поздовжні. А що поздовжний шлях Кошиці — Хуст — Ясіння йшов поза межами української (на заході — словацької) етнографічної території, то межу з Мадярщиною поведено так далеко на південь, щоб ціла залізнична лінія дісталася Чехословаччині. Цим і збільшилася територіяльна база Закарпаття, але водночас у склад його ввійшов великий шмат чисто мадярської етнографічної території, — справа, що згодом стала причиною болючих струсів. Поздовжний шлях Прага — Тешин — Кошиці — Королево — Хуст — Ясіння став найважнішою комунікаційною артерією Чехословаччини, — вона сполучувала в ціле різні її члени. Ця артерія сполучує теж Чехословаччину з Румунією: раз — у мармароській кітловині, де згадана магістраля *переходить частинно на румунській території, по-друге — через* Королево — Галмі, куди пробігає лінія Прага — Будапешт. Зате

втратили своє значіння давні головні поперечні транскарпатські шляхи, — їх протяли подвійні державні кордони.

Поздовжна магістраля Чехословаччини й Закарпаття мала багато хиб! Вона не йшла просто, була однорейкова, не лучила безпосередно головних міст Закарпаття, і найважніше: проходила близько границі з Мадярщиною й на мадярській етнографічній території. Нові господарі краю, чехи, вели фатальну комунікаційну політику. Правда, сітку битих шляхів подекуди доповнено, биті шляхи утримувано у взірцевому порядку, але ж залізничих шляхів, відповідно до змінених політичних відносин, не розбудовано. Будова залізничого шляху, який сполучував би безпосередно головні міста і пробігав би у значній віддалі від Мадярщини: Кошиці — Требишів — Михайлівці — Ужгород — Мукачів — Хуст — Ясіння залишилася у проєкті, а розбудови другої магістралі, у глибині гір на лінії Пряшів — Вранів — Гуменне — Снина — Свалява — Хуст — навіть не обмірковувано. Трохи краща була політика держави на Словаччині, де останніми роками розбудовано центральну словацьку залізницю.

*

Зміна границь Чехословаччини й повна перебудова цієї держави ще більше актуалізували геополітичні проблеми Закарпаття. Коли б Закарпаття повернули були під мадярську державу, воно стало б майже такою самою глухою закутиною Европи, якою було перед війною: воно утратило б значіння мосту між Заходом і Сходом.

Доля судила, що Закарпаття не лише не дісталося мадярам, але що залишилося при Чехословаччині і дістало тепер свою автономію. Не вважаючи на зміни кордонів на півдні, воно зберегло свою ролю мосту поміж Заходом і Сходом. Але ж геть-чисто змінилося обличчя цього мосту. Закарпаття вже не є територія, кудою мали йти впливи Совєтів у глиб Европи, а є це вже більш міст до впливів Середньої Европи.

Та виринає запит, чи Закарпаття у своїх звужених границях та з порозриваною сіткою шляхів зможе сповняти ті завдання між Заходом і Сходом, та чи само воно життєздатне.

Нові державні кордони майже збігаються з етнографічними межами, не звертають жадної уваги ні на природу краю, ні на те, як біжить сітка шляхів, які зовсім пороздирали. З магістралі Кошиці — Ясіння залишилася лише східня її частина: Севлюш — Ясіння; сполуку з Румунією на шляху Королево — Галмі перетяв

мадярський кордон на довжині 10 км; головний битий шлях Михайлівці — Ужгород — Хуст — Ясіння перерваний на двох місцях біля Ужгороду й Мукачева, на довжині 20 км, таксамо перервані

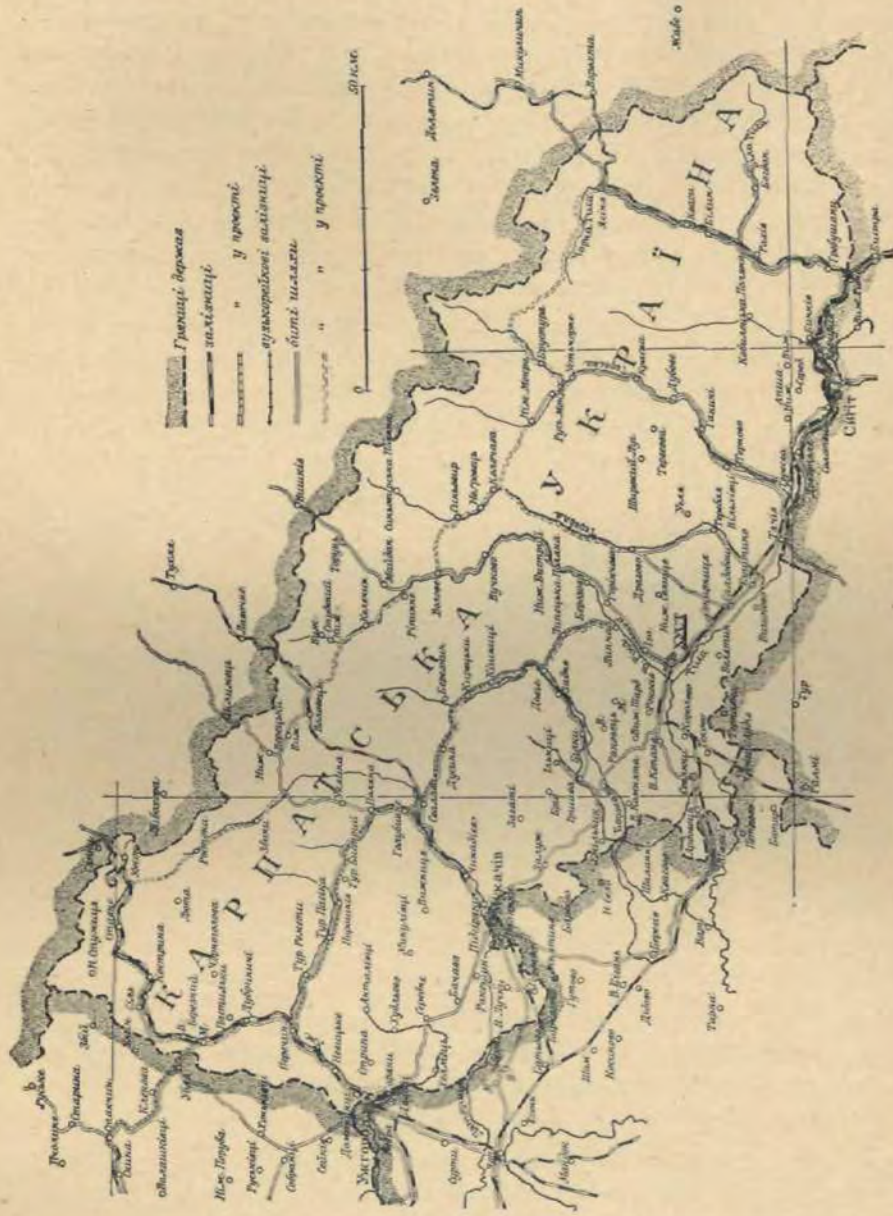
Границі держав
" у проекті
вузькорейкові шляхи
" " у проекті
биті шляхи
" " у проекті
50 км.
Жаб. о
Земна Долина
Синяк
Ужок
Тур
Ужгород
Мукачів
Хуст
Ясіння
Тячів
Рахів
Севлюш
Кушниця
Анталівці
Білки
Ріка Тиса
Ріка Тересва
Ріка Латориця
Ріка Уж
Ріка Боржава
Ріка Ріка
Ріка Тур
Ріка Ріка
Ріка Ріка
Ріка Ріка

карпаття із Словаччиною та Чехією, й перед Закарпаттям поставили нові комунікаційні завдання.

В нових гряницях Закарпаття головною віссю країни стає не низ над Тисою, а середгірська поздовжна долина й мармароська кітловина. Вісь ця проходить далеко від державних меж, на суто-українській національній території, сполучує майже всі більші оселі. Цей шлях зараз-таки по зміні кордонів став головним шляхом Закарпаття: Пряшів — Вранів — Гуменне — Снина — Великий Березний — Перечин — Свалява — Довге — Хуст — Тячів — Ясіння. На відтинку Хуст — Ясіння є першоякісний залізничий шлях і битий шлях; на відтинку Хуст — Пряшів побудований залізничий шлях лише на малих відтинках, але ж битий шлях існує на цілому просторі, він придатний для автобусової комунікації, хоч покищо він, здебільша, не першорядний. Цей природний шлях мусить бути розбудований на автостраду та на залізничий шлях; технічних і теренових труднощів для такої розбудови немає. Природним продовженням цього шляху на схід є — битий, частинно теж — залізничий шлях, який пробігає здовж ріки Вишеви, через провал Присліп, на Буковину, до Кирлібаби й Кімполюнґу й далі — на Молдавію. А від Пряшева на захід закарпатський шлях лучиться із словацькими, чеськими та німецькими шляхами.

Менше значіння мають і матимуть у майбутньому інші поздовжні шляхи Закарпаття. Для північного Закарпаття головним шляхом буде шлях: Ужок — Воловець — Волове — Колочава — Устьчорне — Ясіння, який легко можна продовжити на захід до Межилаборця, а то й до Бардієва. Лише на дрібних відтинках цього шляху є вже побудований битий шлях, але й тут немає більших труднощів для реалізації другої поздовжної автостради Закарпаття.

Третій поздовжний битий шлях пробігає в підніжжя гір, на просторі від Михайлівців по Хуст. Треба лише доповнити тих 20 км, які перервала біля Ужгороду й Мукачева мадярська територія. Ці відтинки вже вибудовано.

Без більших зусиль можна привернути безпосередню комунікацію з Румунією на лінії Королево — Галмі, обходячи мадярську територію та збудувавши новий залізничий відтинок, на кількадесят км завдовжки. Коли збудують шлях Пряшів — Хуст, то це буде магістраля Прага — Букарешт.

Поперечніх шляхів має Закарпаття доволі. Вони будуть сполучувати головні поздовжні шляхи та служитимуть комунікації з Галичиною та з Угорщиною.

Хоч територію Закарпаття зменшено, країна не втратила свого визначного геополітичного й комунікаційного значіння.

VOLODYMYR KUBIJOVYČ (Krakau)

AUS AKTUELLEN ANTHROPOGEOGRAPHISCHEN PROBLEMEN DER KARPTHO-UKRAINE.

(Zusammenfassung).

Die Karpatho-Ukraine (im ethnographischen Sinne) bildet eine schmale Längszone, die sich vom Poprad bis zu den Theissquellen erstreckt und somit eine Brücke zwischen Deutschland, der Tschechei und der Slovakei, einerseits, und Rumänien und der Ukraine, andererseits, bildet. Sie umfasst den nördlichen Rand der Theissebene und das Gebirge, welches in 6 paralelle Längszonnen zerfällt: 1. das Vorland der vulkanischen Ostkarpathen; 2. die vulkanischen Ostkarpathen; 3. ein Längstal an der Grenze der vulkanischen- und der Flyschzone, welches sich im Osten in den breiten Marmaroschbecken verbreitet; 4. die südliche hohe Sandsteinzone; 5. die zentralkarpathische Depressionszone und 6. die nördliche hohe Sandsteinzone. Die Zonen 1, 3 und 5 erscheinen als Siedlungszonen, die Zonen 2, 4 und 6 sind fast unbesiedelt.

Diese drei Siedlungszonen verbinden das Land mit dem Westen, die meridionalen Quertäler aber — mit Ungarn, und ihnen entlang führten seit mehreren Jahrhunderten seine wichtigsten Verkehrsadern; sie verbindeten Ungarn mit Polen und hatten für Österreich-Ungarn eine grosse strategische Bedeutung.

Nach dem Umsturz vom J. 1918 verloren die meridionalen Verkehrslinien ihre Bedeutung zu Gunsten der Linie Westen — Osten. Das Land bildete die territoriale Grundlage der kleinen Entente und zugleich die politische Barriere zwischen Ungarn und Polen, in den letzten Jahren aber auch die territoriale Grundlage für das Bündnis der Tschechoslovakei mit der U. d. S. S. R. Die Eisenbahnlinie Košice—Chust—Jasinńa wurde zu einer der wichtigsten Verkehrslinien des tschecho slovakischen Staates. Sie liegt aber zum Teile auf dem ungarischen ethnographischen Gebiete, die Tschechen haben leichtsinnig keine neuen paralellen Eisenbahnlinien gebaut.

Der Umbau der Tschechoslovakei zu einem Bundesstaate der Tschechen, Slovaken und Ukrainer hatte die günstige geopolitische Lage der Karpatho-Ukraine verstärkt — sie bildet weiterhin die politische Barriere zwischen Süden und Norden und die Brücke zwischen Westen und Osten, hörte aber auf, ein Ausfallstor für die U. d. S. S. R. in westlicher Richtung hin zu sein. Nach der Durchführung der neuen Grenzen zwischen der Karpatho-Ukraine und Ungarn verlor die Erstere ihre Verkehrsmagistrale im Süden; diese Rolle wird in der Hinkunft — zum Teile auch schon jetzt — die zentrale Siedlungszone Prjašiv—Snyna—Chust — Jasinńa spielen; sie ist zurzeit die wichtigste Verkehrs- und Siedlungsader des Landes, auch ist sie die kürzeste Verbindungslinie zwischen Deutschland und der Tschechei einerseits, und zwischen den Schwarzmeergebieten (und zwar der Bukowina und Moldau, über Borša Prysloppass und Câmpolung) andrerseits; die südliche paralelle Verkehrslinie verläuft am Fusse des Gebirges, die nördliche, die dritte Siedlungszone in der Strecke: Užok—Voloveć—Volove—Mokra—Jasinńa. Dazu kommen noch die meridionalen Verkehrslinien, welche jedoch jetzt nur eine geringe Bedeutung besitzen.

ОГЛЯДИ

КУЛЬТУРА, МИСТЕЦТВО, ПИСЬМЕНСТВО НА У. С. С. Р. У 1938. Р.

Теперішній режим на У. С. С. Р. не сприяв розвиткові української національної культури. Навіть будівництво в Києві памятника Шевченкові, що його відкриття 1936. р. врочисто заповідав передтим уряд У. С. С. Р., зависло в повітрі. Можна думати, що недалекі 125. роковини народин Шевченка московський уряд мав на увазі використати, створивши офіційне всесоюзне святкування на зразок недавно відсвяткованих 750. роковин смерти грузинського поета Шота Руставеллі. Та урядову ініціятиву перехопила вся країна, й це не буде жадне прибільшення, коли скажемо, що друга половина 1938. р. на У. С. С. Р. минула під гаслом підготовної роботи до наступних роковин, роботи, яка стихійно далеко вийшла поза намічувані офіційні межі*).

*

Українська совєтська преса присвятила була 1938. р. багато місця 25. роковинам смерти Коцюбинського, поміщуючи його докладну біографію, спомини про нього, наводячи його листування. В Чернигові впорядковано могилу письменника на кладовищі колишнього Троїцького манастиря. Літературно-пропамятний музей Коцюбинського в Чернигові, в будинку, де він колись жив, поповнено новими матеріялами й документами про письменника. В Києві й у Чернигові відбулися врочисті вечори присвячені його памяті. Дня 24. вересня м. р. на подвірї музею Коцюбинського в Чернигові врочисто відкрито йому памятник — погруддя роботи академіка Гінцбурґа, відомого різьбаря й колишнього доброго особистого знайомого письменника. Міркуючи з фотографії, памятник вийшов удатний — погруддя дуже подібне. У вересні музей відвідало 3.700 осіб.

З нагоди 25.-річчя смерти Лесі Українки бібліотека Академії Наук України влаштувала велику виставу; численні її відділи широко висвітлювали життєвий шлях, письменницьку і громадську діяльність поетки. Був окремий відділ, що виказував велику її працю на полі збирання та вивчання народніх пісень. Був відділ „Леся Українка й сучасність", відділ із новими рукописами поетки, що недавно найшлися в рукописному відділі бібліотеки. Державне літературне видавництво випустило монографію Л. Під-

*) Про всі ці справи, звязані з 125-літтям народин Шевченка, буде в нас докладний огляд у найближчих зшитках.

гайного про життя і творчість Лесі Українки. А дня 2. серпня м. р. в Києві відбувся врочистий вечір, присвячений її памяті. По рефераті відчитано вірші, присвячені Лесі Українці (Максим Рильський і Малишко). Вечір закінчився концертом, на якому співали і деклямували твори поетки. На могилі Лесі Українки, на Байковому кладовищі, поставлено їй памятник — великий гранітовий простокутник із написом: „Леся Українка (1871—1913)". Композитор Скорупський написав музику для балету на основі твору Л. Українки „Лісова пісня". Збори українських письменників, композиторів, літературознавців та балетмайстрів дали добру оцінку цьому творові, але про постанову балету на сцені не було чути.

У звязку із 100-річчям смерти Котляревського утворено урядову комісію для проведення свята під головуванням Максима Рильського. Зорганізовано великі вистави творів Котляревського *в Києві та по всіх місцевих центрах. Державне літературне видавництво видало масовим виданням „Енеїду".* Дня 10. листопаду м. р. у приміщенні київського радіотеатру відбувся врочистий вечір, присвячений памяті письменника. Зорганізували його українська „Спілка радянських письменників" та український радіокомітет. Вечір закінчився монтажем опери „Енеїда". Того самого *дня відбулися святкові вистави „Наталки Полтавки" в київській та* в одеській опері, в багатьох театрах міст України та в пересувно-колгоспних театрах. Особливо врочисто пройшла вистава в Полтаві: в ній брали участь артисти — Литвиненко-Вольгемут і Донець. Перед виставою сказав там слово з приводу ювілею Максим Рильський. У Полтаві будують новий памятник Котляревському.

Крім цього, українська совєтська преса відмітила такі ювілеї: девядесят років від смерти Гребінки, сторіччя народин Нечуя-Левицького й стошісдесят років народин Квітки-Основяненка. У статтях про Гребінку піднесено значіння альманаху „Ластівка", що його видав Гребінка, а також велике українофільство Гребінки: у своїх талановитих байках він, мовляв, широко використовував українську народню лексику, приказки та прислівя. Статті про Нечуя-Левицького характеризують письменника як автора, що „реалістично, правдиво і добре змалював життя селянське і тих верстов соціяльних, що підходили близько до селянства". Дня 24. листопаду драматичний сектор українського радіокомітету зорганізував був велику літературну передачу з творів письменника.

З приводу 50-ліття діяльности професора Василя Кричевського зорганізовано в Києві виставу творів ювілята з ділянок образотворчого мистецтва, архітектури та кіна. На виставі було до тисячі експонатів.

Минулого року відкрито памятники: в Києві (крім — Лесі Українки) на Байковому кладовищі — на могилах Заньковецької та Садовського; в Полтаві — на могилі Панаса Мирного; в Чернигові — на могилі Глібова. Будують памятник Григорієві Сковороді в селі Сковородинцях на Харківщині.

*

Закінчено реставрацію мозаїчних композицій роботи візантійських майстрів XI. ст., світовий унікат, у київському со-

борі св. Софії. Зреставровано композицію величезної постаті Матері Божої-„Оранти", відомої в Києві під назвою „Непорушної Стіни", й композицію „Євхаристії", спотворені в другій половині XIX. віку підчас тодішньої реставрації.

Підчас перевіру майна Києво-Печерської Лаври (тепер — музею культів та побуту) виявилися величезні розкрадання: позникало дуже багато надзвичайно коштовних речей, майже спорожнено багату лаврську ризницю з її ризами ще з XVI. віку, пощезали, невідомо куди, рідкі старовинні ікони, передані в перехов, повідбирані з усіх церков металеві речі мистецько-історичного значіння — коштовні подарунки гетьманів, вироби ще великокнязівських часів, закордонні вироби XVII. й XVIII. ст. на спеціяльне замовлення з України...

Після знищення до пня й розруйнування Михайлівського манастиря в Києві, найцінніші з нього мозаїки з XI—XII. в., із з'ображенням Дмитра Солунського, фрески з тих самих часів із з'ображенням пророка Самійла, плоскорізьба з XII. віку із з'ображенням вершників (за легендою князя Ізяслава з Дмитром Солунським) опинилися чомусь у Москві, як „ценнейшие руссие древности"...

Розруйновано теж 1938. р. славнозвісний Видубицький київський манастир, заснований іще в XI. в., з Михайлівською церквою, яка зберегла в собі останки першої церкви з XI. віку, що її збудував у XVI. в. митрополит Петро Могила; з Юріївською церквою та великою мурованою трапезною, що їх збудував з кінцем XVII. віку стародубський полковник Михайло Миклашевський; з манастирським кладовищем, цим некрополем родовитих киян із початку XVIII. віку. На місці манастиря влаштовують новий ботанічний сад...

Святий Спас чернігівський, найстаріший мурований храм на Україні, заснований щось коло 1030. р., що зберігся здебільша до нашого часу і що в ньому 1923. р. відкрито чудові фрески, мозаїку, різні замурування, затинкування давніх часів, декілька років тому проголошено музейним заповідником і передано в розпорядження чернігівського місцевого виконавчого комітету. Чернігівський облвиконком (обласний виконавчий комітет) цю старовинну мистецьку памятку віддав в аренду торговельній організації, яка повернула її на склад...

*

У полтавському музею переховується автограф вірша Шевченка „Колись дурною головою" та лист поета, писаний 7. III. 1848. р. з Орської кріпости до Лизогуба. Кореспонденти київських газет захоплюються самим „чудовим в українському стилі будинком музею", величними панно Васильківського: „Дике поле", „Ромоданівський шлях" та „Вибори полтавського полковника Пушкаря", забуваючи додати, що все це збудоване та зроблене заходами полтавського губерніяльного земства давно перед світовою війною (будинок збудований для земства за проєктом архітекта Кричевського). У музеї переховуються ще матеріяли про Гоголя. Решти матеріялів (справи з кінця XVIII. в. до часів большевицької війни) цілком ще не впорядковано.

У ленінґрадському державному центральному музею е т н о г р а ф і ї мають відкрити постійний український відділ, який має охопити історію України від найдавніших часів. Там зібрано вже велику колекцію килимів від XVIII. до XX. ст.; вишивок узагалі й вишивок, виготовлених з'окрема для запорозьких церков XVII. в.; *писанок, яких є понад три тисячі штук; гуцульських виробів, захоплених у Львові підчас великої війни.* Деякі працівники музею виїхали на Україну збирати потрібний матеріял.

*

Дня 17. квітня м. р. київська к о н с е р в а т о р і я врочистим концертом святкувала 25-ліття свого існування і 70-ліття київської музичної школи, яка разом із музичною частиною школи імени Лисенка ввійшла у склад консерваторії. На програму концерту складалася героїчна симфонія композитора *Косенка* (†), концерт на фортепіян *проф. Гозенпуда, концерт на фортепіян проф. Королькова.*

Від заснування одеського державного о п е р о в о г о т е а т р у, одного з найкращих на Україні (його збудував архітект Гільнер 1887. р.) минуло 50 років; минулого року театр відсвяткував 10-річчя своєї українізації.

Для державного харківського оперового театру збудовано новий будинок, один із найбільших у С. С. С. Р., з 1500 місцями для глядачів.

У київському оперовому театрі відкрито сезон 1938—1939. р. 1. вересня *премієрою опери Лятошинського* „Щорс" (на лібретто Рильського та Кочерги); для репертуару передбачені: „Травіята" Верді, „Євґеній Онєґін" Чайковського, „Кармен" Бізе, „Продана наречена" Сметани, балет „Сонна красуня", „Тихий Дон" та „Піднята цілина" — опери совєтського композитора *Дзєржинського*, „*Русалка*" *й* „*Мазепа*" *Чайковського та час-од-часу* „Запорожець за Дунаєм" і „Наталка Полтавка"... „Тарас Бульба" Лисенка, який іще 1937. р. мав такий великий успіх, що навіть київська опера їздила до Москви показувати його виставу, попав на індекс із приводу свого „націоналізму". Тепер режисер Манзій, композитор Ревуцький і поет Максим Рильський працюють ізнову (вже раз цю оперу переробляли!) над переробом тексту лібретта й музики цієї опери. Готують до постанови: „Демон" Рубінштайна, „Князь Ігор" Бородіна, „Перекоп" Мейтуса, Рибальченка й Тіца й „Івана Сусаніна" (кол. „Жизнь за царя") Глінки...

Державний український д р а м а т и ч н и й т е а т р імени Франка в Києві відкрив осінній сезон пєсою Корнійчука „Правда"; надалі передбачують такі премієри: „Ревізор" Гоголя, „Богдан Хмельницький" Корнійчука в постанові Гната Юри, „Ішов салдат з фронту", „Безталанна" Карпенка Карого; влітку театр виступав гостем у Карелії.

Харківський український драматичний державний театр імени Шевченка влітку давав гостинні виступи в Києві. З приводу вистави пєси Кропивницького („одного з найталановитіших основоположників українського театру"): „Дай серцю волю, заведе в неволю", київські рецензенти зазначали, що постанова цього твору, це „відрадний наслідок вдумливого високоякісного засвоєння класичної

спадщини української драматургії". Цей театр також має виставляти „Богдана Хмельницького". Його виставлятимуть і театри: дніпропетровський імени Шевченка й полтавський імени Гоголя. В репертуарі останнього — „Одруження" Гоголя, „Безталанна" Карпенка Карого а далі — „Петро І." Толстого, п'єси Горького, Афіногенова...

Одеський український театр революції („вперше в історії українського театру") ставить у перекладі українською мовою твори відомого російського драматурга Островського, головно — з життя московських купців...

*

Чернігівський ансамбль української п і с н і й танцю імени Леонтовича, найстаріший у совєтській Україні (заснований 1920), переважно пробуває на гостинних виступах у Сибірі і в середній Азії. Державна українська мандрівна капеля *„Думка"* (утворена 1921. р.), в поновленому складі після того, коли „українські націоналісти чимало попрацювали, щоб навязати капелі формалістичні трюки", виступала в Москві, Ленінграді та в інших російських містах із новим диригентом Сорокою.

З приводу XX.-річчя червоної армії українське видавництво „Мистецтво" видало понад 50 пісень композиції Ревуцького, Лятошинського, Косенка, Вериківського, Глушка й інших до текстів Тичини, Рильського, Сосюри та інших.

*

Українфільм створив ф і л ь м у: „Багата наречена" з життя колгоспів на совєтській Україні — грають виключно московські артисти; всі фільму хвалять. Не так щастить із знимками інших фільм, так, н. пр., над фільмою „Щорс" працюють уже понад три роки. Протягом останнього року зліквідовано „Українфільм", і тепер У. С. С. Р. має тільки окремі кіностудії. В київській кіностудії затягають із фільмою „Сорочинський ярмарок". Влітку м. р. цю фільму накручували в Великих Сорочинцях на Полтавщині, причім у масових сценах брало участь до тисячі місцевих колгоспників і колгоспниць[1]). Одеську кіностудію використовують, здебільша, росіяни; там накручували багато сцен для фільми „Петро І."...

*

У Києві відбулася м. р. вистава м а л я р с т в а, р і з ь б а р с т в а і г р а ф і к и, присвячена 20-річчю червоної армії. Її скритикував гостро відомий професор, маляр Федір Кричевський. На його думку, більшість картин, особливо портретів, не відповідає ні завданням вистави, ні найелементарнішим вимогам мистецтва.

У Москві влітку була вистава українського мистецтва, щось із 350 експонатами з малярства, графіки, різьбарства. Рецензії московських газет відмічали полотна *Федора Кричевського*, „що чудесно володіє й формою й фарбами". „Відрізнено" „Зимовий пейзаж" Хворостецького, „Збирають яблука" Шовкуненка. Прегарна графіка — *Касіяна, Пустовійта, Плещинського, Дергуза;* добра

[1]) Посеред села стоїть памятник Гоголеві; на дімку, де письменник народився, прибито памяткову дошку, всередині влаштовано музей його імени.

різьба — Фрідмана, Цімермана, Тенєра. Чимало експонатів не життєвих, фальшивих.

Харківську мистецьку школу перетворено на інститут. При ньому відкрито батально-історичну майстерню, якою кермує проф. акад. *Самокиш*. Сам 78-літній проф. закінчив для харківського історичного музею велике полотно: „Повстання запорожців проти своєї старшини року 1768.". З останніх його праць треба відмітити: „Перехід червоної армії через Сиваш", „Ярмарок у Харкові у XVIII. ст.", „Несподівана зустріч" (Врангелівського обозу з роз'їздом Будьонного), „Розвідка", „Втеча" (епізоди з громадянської війни).

*

З поля письменства новин у 1938. р. небагато. Згаданий *Олександер Корнійчук* написав історичну пєсу „Богдан Хмельницький". „Спілка радянських письменників України", зазнайомившися з твором, визнала його „велике політичне значіння", в ньому, мовляв, „правдиво відтворено образ поступового діяча XVII. століття, Богдана Хмельницького; драматург зумів зобразити героїчну боротьбу українського народу; п'єса збуджує патріотичні почуття, закликає до боротьби з запеклими ворогами народу". Для характеристики цієї, чи не „наймоднішої" драми Корнійчука наводимо її кінець — дослівно:

Київ по візді туди Богдана Хмельницького по його перемогах над польським військом. Палати Хмельницького. Хмельницький в розмові з польськими послами. З вулиці чути пісню, що наближається; то йдуть полки, співаючи:

А ми ж тую калину, гей, гей, та піднімемо,
А ми ж нашу славну Україну гей, гей, та розвеселимо (sic!).

Ця пісня проходить лайт-мотивом через усю пєсу.

Хмельницький: Чуєте? То вирушають полки мої на короля Вашого. (Показує булавою). То нарід український іде битись за свою волю, за батьківщину, за честь, за життя, й цей нарід ніхто не переможе. Завіса.

Інший драматург, *Іван Кочерга*, що його збірку пєс („Майстри часу", „Підеш — не вернешся", „Свіччине весілля" і „Алмазне жорно") щойно видало державне літературне видавництво, написав пєсу „Імя" (боротьба поміж видатним ученим, совєтським патріотом і „шкідником-диверсантом"). Хоч зміст специфічно офіціяльно-совєтський, пєса досить жива. Інша нова пєса — „Вибір".

Драматичний новий твір *Сави Голованівського* „Осінь двадцятого" є, як він сам каже, поема для опери. Може, цією „оперовістю", а крім того й „офіційністю" змісту й пояснюється надзвичайна неприродність, навіть „ходульність" дієвих осіб і всієї пєси, як не як, а — безумовно талановитого автора. Ось, н. пр., його так би мовити, „чиста лірика":

Що ж сталося? Куди поділась ти?
Як і колись пливуть привіти грому,
мандрівні хмари линуть, як листи,
адресу переплутавши додому...
Як і колись, — шумить під вітром сад,
осінній свист змітає пил навколо...
Приходить все. І лиш тебе ніколи,
тебе й дитинства не верну́ назад.

Державне літературне видавництво видало нову книжку поезій *Тичини* під назвою „Чуття єдиної родини" з таким змістом: „Воля

непреложна", „Пісня про Котовського", „Іспанія", „Фелікс Дзержинський", „Як ми писали листа Коцюбинському", „За Сталіна подам свій голос", „Поєдинок Котовського з білополяками", „Горький" та багато ін. Совєтська критика про збірку (стаття про Тичину пера Смульсона, Тростанецького і Прицкера) пише:

„Знахабнілі вороги совєтської України хотіли бачити в Тичині співця козацької старовини і Запорозької Січі. Вони жорстоко помилилися. Павло Тичина став поетом-інтернаціоналістом, перекладачем російських та жидівських поетів. Почуття совєтської батьківщини — ось те, що робить Тичину найулюбленішим поетом вільного українського народу!".

На другому місці совєтська критика ставить *Максима Рильського*, але — з деяким відтінком недовіря. Та, не вважаючи на необхідність виступати досить часто в ролі офіційного й навіть придворного поета (його прославлена в С. С. С. Р. „Пісня про Сталіна"), талант Рильського пробивається крізь усі його твори. Він переклав і видав багато поем і віршів Пушкіна (м. ін., Євгенія Онєгіна), „Слово про Ігорів похід", закінчив перекладати „Орлеанську діву" Вольтера, російську байку „Коньок-горбунок" Єршова, „Синю птицю" Метерлінка, уклав два варіянти лібретта опери „Щорс" і т. д. Державне літературне видавництво видає збірку його поезій „Україна".

За третє місце на українському совєтському Парнасі змагаються *Бажан* і *Сосюра*. Торік видано нові твори Сосюри й переклади Бажана. Видано також твори *Леоніда Первомайського* „Нова лірика". Це поет уже з деяким імям, з досить музичним віршем, але, крім мови, нічого українського в його поезії немає. З інших поетів, що про їх твори, видані мин. року, варто згадати *Любомира Дмитерка*, що випустив дві книжки: „Присяга вірних" (про Щорса) і „Друзям". Остання книжка складається з трьох розділів: пісні про вождя (себто — Сталіна), Стривожена природа і Любов поета (про Пушкіна). Перший і третій зроблено штучно і претенсійно; другий значно кращий, простіший:

Будем розлучатися з тобою,
ти востаннє вийдеш до воріт,
упадýть тумáни над водою,
пóтім прийдуть, стануть у дворі...

Вийшла також книжка віршів *Малишка:* „Лірика". Ось уривки:

Так пройдуть вéсни. Так тяряче літо,
схиляє літо ковану красу,
та молодістю серце перелите,
мов краплю щастя, гордо я несу.
І не мені старіть, бо на просторі
товариші, ровесники мої,
дзвенять берези, процвітає море
і не старіють пісні солові!

Слід згадати ще про двох поетів молодшої генерації, які безумовно виділяються своїм талантом: це — Ігор Муратов і Іван Вирган. Окремою книжкою вийшла мин. р. велика поема *Муратова* „Остап Горбань". Дія відбувається серед громадянської війни у глухому приморському селі — Старий Лиман, у місяці серпні:

Мов над дитиною своєю
пестлива мати, — ніжно так:
над українською землею
схилився серпень. Не в житах,

і не в отавах він купався,
і не садами йшов тоді, —
а першим золотом послався
по бурянах, по лободі...

Багато по поемі порозкидано українських пейзажів, намальованих суто по-українському.

Книжка віршів *Виргана* зветься „Щастя-доля". Ось образ українського села:

Он там Сула блищить попід горою...
А на горі, над сизими хлібами
крильми жовтогарячими шемріє
липнева спека й тільки-но черкнеться
на пáгорбі денебудь об колосся —
воно стає раптово золотим.
А згодом осінь у село заходить
в картатій плахті, в чоботях червоних.
А, одгулявши весілля, ще довго
через усе село вона танцює
над чаркою, розхристана, аж поки
із царини зима не завітає
на волохатих конях і снігами
не замете всіх вулиць і ярів.
Та в березні замéти осідають,
скресає крига, згін реве із яру,
і раді діти бігають босоніж...

Із новіших видань назвемо ще збірку поезій *Герасименка:* „Память".

З видатних прозаїчних творів 1938. р. на У. С. С. Р. можна поставити на перше місце роман талановитого *Юрія Смолича.* В 1937. р. вийшли його: „Дитинство" й „Наші тайни" (з життя учнів середньої школи), а тепер він дає ніби продовження цих двох речей — роман „Вісімнадцятилітні". Дія — у прикордонному повітовому місті (Проскурів); час — 1918. рік; герої — молодь, що тільки закінчила гімназію й бере безпосередню участь у т. зв. громадянській війні. Роман написаний, зрозуміло, за деяким трафаретом — героїчні подвиги (іноді просто неймовірні!) „прекрасної пролетарської" молоді в боротьбі з „потворними типами буржуазії". В деяких місцях помітне наслідування російського дореволюційного письменника Ґаріна („Дитячі роки", „Гімназисти", „Студенти"), але ж талант автора бере гору над цим усім.

З романом з життя учнів середньої школи, тільки вже у великому місті, виступив *Олександер Копиленко:* „Десятикласники".

Совєтська критика дуже хвалить великий роман *Натана Рибака:* „Дніпро" з життя сплавників дараб на Дніпрових порогах і на низу, що вийшов окремою книжкою. Безумовно, Рибак письменник уже, так би мовити, досвідчений, але дивне враження робить цілковита його незнайомість із місцевістю, де діють його герої; дуже багато, н. пр., добре намальованих лісових соснових пейзажів і то поза порогами (!), на низу, жадного уявління про пороги й т. ін.

Можна ще згадати, написаний із великою експресією, великими штрихами, роман *Якова Баша:* „Береги в огні" — про будівництво Дніпрельстану...

Гліб Лазаревський.

ДЕСЯТЬЛІТТЯ „ БОЙКІВЩИНИ".

Повоєнні роки принесли важку зміну в організації української науки в Галичині: повстали провінціональні наукові осередки. До війни всі наукові досліди зосереджувалися в Науковому Товаристві ім. Шевченка, на провінції працювали тільки окремі одиниці, що стояли у звязках з науковими комісіями Товариства, тепер — у кожному значнішому місті є своя наукова організація, найчастіше м у з е й, при якому скупчуються місцеві дослідники, що студіюють етнографію, мистецтво, історію, археологію, природознавство, тощо — свого району. Ця поява для розвитку нашої науки дуже корисна, бо так побільшується коло наукових дослідників, йдуть інтенсивніші досліди окремих районів, і до скарбниці всієї науки допливають усе свіжі матеріяли і студії.

Найстарша з таких провінціональних наукових установ, товариство *„Бойківщина"* в Самборі, святкувала 1938. р. десятиліття свого існування. Товариство повстало з початком 1928. р. завдяки заходам адвоката д-ра Володимира Гуркевича, лікаря д-ра Володимира Кобільника та невеликого гуртка самбірських громадян. Дир. Мих. Скорик, у своїому нарисі історії товариства („Літопис Бойківщини", ч. 10), подає цікаві характеристики обох основних ініціяторів установи — уже покійників:

„Два різні типи, котрі в музейній співпраці так добре себе доповняли. Др. Гуркевич богеміст, мрійник, філософ, котрий свою тугу за вічною красою та віру в безсмертне життя покривав іронічним усміхом, позою цинізму, а котру то маску скидав у дуже виїмкових випадках. Ставав тоді іншим чоловіком. Др. Кобільник безпосередній, пристрасний у стремліннях, хоче вже зараз бачити, тішитися виєлідом праці, зручний організатор, завзятий вибуховий, котрий попадає в розпуку й наглу зневіру, якщо розвиток не осягає відповідного темпа"...

Ці люди подали один одному дружно руки й досягли незабаром незвичайних успіхів. Головною метою праці гуртка було — заснувати музей. Перші експонати подарував проф. Іван Филипчак, що став третім активним членом наукових і організаційних праць музею. Установа приняла була спершу форму кооперативи, потім перейшла на статутове товариство.

Основою праці „Бойківщини" від початку і досі є — м у з е й. Він містився спершу в помешканні д-ра Гуркевича, а в 1932. р. знайшовся меценат в особі пок. Данила Стахури, що відступив безплатно на приміщення музею чотири кімнати у своїй камяниці. Завдяки прихильній опіці своїх добродіїв музей скоро розвинувся й за десять років дійшов до поважної збірки — 30.676 експонатів. Є в ньому відділи мінералогії, палеонтології, археології, етнографії (одяг, вишивки, приладдя, кераміка, писанки), церковного мистецтва (ікони, різьби, утвар), образи, портрети, зброя, печатки, нумізматика, рукописи, стародруки, пергамени, фотографії, часописи, мапи, нарешті — бібліотека.

До зросту музею причинилися незвичайно поїздки членів у Самбірщину й дальші повіти, щоб пропаґувати музейництво і добувати памятки. Найбільше поїздок фірами відбув проф. Филипчак. Коли ж д-р Кобільник купив собі авто, тоді не було майже ніодного погідного дня, щоб він з кимнебудь не виїздив, навіть у далекі гори, щоб добути щонебудь для музею.

У звязку з музейними збірками члени „Бойківщини" спеціялізувалися в різних напрямках наукових дослідів. *Др Кобільник* зацікавився спеціяльно археологією і добув собі в цій ділянці імя знавця: підчас своїх численних поїздок відкрив недосліджені досі городища (Ступниця, Кульчичі, Грозьова), зареєстрував велику кількість могил і переводив своїм коштом археологічні розкопи при співучасти дра Пастернака, дра Суліміського і дра Смішка. Археологічні знаходи творять у музеї поважну збірку. *Проф. Іван Филипчак досліджував історію поодиноких сіл і шкільництва. Його* ідеєю було поставити памятник у память перших друкарів Самбірщини в Угерцях Заплатинських. *Др Михайло Скорик* займався етнографією, досліджував бойківські писанки, вів досліди над назвою бойків і топографією Бойківщини. *Др Антін Княжинський* працював на полі досліду бойківського говору й означував границі Бойківщини, нотував причинки до бойківського звичаєвого права, збирав джерела до реґіональної бібліографії. *Ольга Ляшецька* вела досліди над місцевими вишивками: *др Іван Максимчук* занявся етнографічними студіями й цікавився бойківським правом; *О. Станислав Дашо* доставляв матеріяли до дослідів над Бойківщиною; *О. Юрій Кміт* склав словник бойківського говору; *інж. Володимир Кордуба* зладив археологічну мапу Бойківщини і збірку рисунків бойківських церков; *Ярослав Білинський досліджує вівчарські звичаї бойків.*

Музей провідували різні дослідники й гості, що почасти брали також участь у працях товариства. В 1933. р. в Самборі відбувся другий з'їзд українських музеологів.

Від 1931. р. товариство видає свій орган „Літопис Бойківщини"; досі вийшло його 10 випусків, всього понад — 60 аркушів друку. Журнал, ведений живо й цікаво, дав досі коло 80 різних розвідок і студій і вдруге тільки заміток та причинків з поля етнографії, мовознавства, історії, мистецтва, археології — все з терену Бойківщини. Це жваве видавництво дає найкращий доказ, яке велике значіння для розвитку науки мають провінціональні наукові установи.

Річний бюджет „Бойківщини" сягав від 2000 до 4000 зл., — *майже цілу суму покривають членські вкладки й жертви членів.*

З новим десятиліттям праці передаємо „Бойківщині" й її видавництву бажання дальшого успішного розвитку.

Ів. Крипякевич.

ПОГЛЯД НА ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Законом з 22. листопаду 1938. р. чехо-словацький парлямент унормував правний стан Карпатської України, як третьої самостійної частини чехо-словацько-української республіки. Цікаво, як, на підставі доступних нам джерел, виглядає з правного й фактичного боку матеріяльна підстава діяльности української частини федерації, себто її — державний бюджет.

Правний стан скарбовости Карпатської України вирішує її конституція з 22. листопаду мин. р. в § 18.:

„На покриття спільних витрат, вчислюючи до них обслугу державного довгу, призначується дохід із *мит, монополів і спільних державних підприємств,*

а також із тих посередніх податків, які, ухвалою центрального парляменту, будуть на це призначені".

Як у кожному федеративному творі, закон розрізняє спільні витрати на потреби цілої республіки й витрати кожного краю зокрема на його потреби. Про те, які справи цілій федерації спільні, інформує § 4. згаданого закону, який, між іншим, вичислює такі з погляду скарбовости важні справи: національна оборона, закордонні справи, валюта, митно-прогібіційні справи, транспорт, пошта й телекомунікація, поштова щадниця та звязаний з цим чековий оборот, обслуга державних боргів, податки, коли вони призначені на покриття витрат на спільні цілі, всі монополі та ті державні підприємства й установи, які законом не вилучені (див. далі). До компетенції краєвих урядів, себто українського і словацького, залишено такі справи: 1. внутрішні справи; 2. судівництво; 3. освіта; 4. хліборобство; 5. торговля і промисел; 6. державні шляхи; 7. суспільна опіка; 8. народнє здоровля; 9. суспільні роботи (частинно) та: 10. переводження деяких спільних справ, а саме справ державного громадянства й паспортів, справ митних, транспорту, пошти й поштової щадниці та податкових справ. На свої державні потреби український уряд має застережені конституцією три джерела доходів:

1. На підставі § 18., всі податки безпосередні, а з посередніх ті, які центральний парлямент не призначить на покриття спільних витрат; з огляду на таку постанову конституція дає кожному краєві волю оподатковувати своїх громадян;

2. До § 4., котрий вичислює справи, належні до компетенції центрального парляменту, при точці 11. додано таку важну постанову:

„Виняток творять державні ліси й маєтки, копальні та гути, а також живці, що їх власність і управа ними переходить до влади того краю, на території якого вони находяться".

3. Третім і останнім джерелом доходу є грошеві суми, призначені кожному краєві § 19., який постановляє:

„Карпатська Україна, її населення, інституції й уряди будуть мати участь, відповідно до податкових тягарів, у позиціях бюджету, призначених на спільні цілі, а також користатимуть зо спільних фондів, дотацій і інших квот із спільних державних і адміністрованих державою маєтків".

Так із правного боку виглядає скарбовість Карпатської України. Щоб бодай частинно з'ілюструвати справу цифрами, візьмемо державний бюджет Чехословаччини за 1936. р., проходячи позицію за позицією, будемо означувати, чи даний ресорт спільний, чи ні, а також, яких змін він, як що до чого, зазнає. Ясна річ, що числа, які подаватимемо, є супроти далекосяглих змін у Чехословаччині більш теоретичні, але ж матимуть свою вагу для порівняння.

Державний бюджет Чехословаччини за 1938. р. означує ґльобальну цифру витрат і доходів держави на 8 міліярдів кч. по обох сторонах. В майбутньому ця цифра буде певна менша наслідком значного територіяльного поменшення чехо-словако-української держави. Коли спинимося на поодиноких позиціях бюджету, то, покликуючись на постанови української та словацької конституцій, визначимо за спільні такі витрати:

президент республіки	15	міліонів	кч
законодатні тіла	37	„	„
міністерство закордонних справ	133	„	„
міністерство національної оборони[1])	1.340	„	„
міністерство скарбу	1,838	„	„

Щодо позиції міністерства публичних робіт, що на його витрати призначено 476 міліонів, то цю позицію, з огляду на розділ аґенд ресорту між центральну і краєву владу, слід поділити на-двоє. Цей підрахунок дає на спільні витрати — 240 міліонів. Ще більше сумнівна позиція платень і емеритур, на яку бюджет прелімінував поважну суму — 927 міліонів, бо конституційний закон Карпатської України і Словакії ані словом про цей ресорт не згадує. Одначе з огляду на характер цих витрат ми вважаємо їх за спільні. Підсумувавши *всі ці витрати, побачимо, що з ґльобальної цифри* 8 міліярдів кч. $4^1/_2$ міліярда має характер спільних витрат, отже з близько 60%. Решту витрат, себто 40%, віддано до диспозиції поодиноким краям.

*

Ці спільні витрати покриватимуть доходи, наведені в цитованім вище § 18. Зазначуємо, що ми не подаємо доходів із спільних підприємств, бо із змісту § 4., при точці 11., також вже цитованого, не можна знати, про які підприємства йде мова. Це місце § 18. вимагає авторитетної інтерпретації. Подаємо табличку тих доходів за 1936. р., які мають іти на покриття спільних витрат:

посередні податки . .	4,470	міліонів	кч
монополі	1.258	„	„
мита	743	„	„
разом . .	6,471	міліонів	кч

Відіймивши від суми доходів 6,471 міліонів кч. суму витрат — 4,500 міліонів, ми зараз же побачимо, що державний бюджет виказує поважну надвишку. Але ж активність державного бюджету це активність сповидна, бо, згідно із змістом § 18., посередні податки можна частинно призначувати на покриття витрат поодиноких країв, далі — поважна частина посередніх податків була в 1936. р. призначена на інші публичні установи (н. пр., для самоврядних органів 1,500 міліонів кч і т. п.). В такому освітленні державний бюджет є навіть *пасивний*, і супроти цього *ціла скарбовість республіки вимагає основної реформи.*

Тому, що чеська статистика не подавала ніколи суми витрат на поодинокі провінції, між якими була й „Підкарпатська Русь", то не можна, хочби для порівняння, подати суми державних витрат у цій частині республіки. Зате досить докладно подані суми доходів із поодиноких провінцій, отже і з території Карпатської України. Підсумувавши доходи, які конституція віддала на потреби цієї країни, можна буде знайти бодай приблизну ґльобальну цифру доходів Карпатської України й тим самим устаткувати, кілько уряд зможе видати. Подаємо спершу табличку доходів Карпатської України за 1936. р., зазначуючи, що 12% її території забрала Мадярщина, отже ті доходи будуть відповідно менші:

---

[1]) Цей ресорт підпаде головній редукції. *Ю. С.*

безпосередні податки . . .	23.2	міліонів	кч
посередні податки	55	„	„
мита	10	„	„
монополі	15.8	„	„
оплати	25	„	„
державні ліси, копалини й т. п.	50	„	„
разом яких	180	міліонів	кч

Деякі позиції вимагають пояснень. До посередніх податків вчислено й оборотовий податок, який у чеській скарбовості має такий характер. Щодо доходу з державних лісів, копалень і інших маєтків, які, згідно з § 4. точка 11., переходять на власність Карпатської України, то подана цифра — приблизна. Українська частина федерації стала власником — подаємо за статистичними даними з 1936. р. — 357,578 га лісів і ґрунтів, отже 31% усіх державних лісів і ґрунтів республіки. З того числа є 300,733 га лісової площіні, з якої в 1936. р. вирубано 113,128 м³, і це принесло чистий дохід у висоті яких 20 міліонів кч. З копалин на першому місці треба згадати сіль, що її річна продукція приносить яких 170,000 тон і чистий дохід у висоті яких 20 міліонів кч. Окрім цих багатств, Карпатська Україна має в меншій кількості ще й інші копалини, згадаймо хоч би вугілля, залізну, манґанову, оливяну й інші менше важні руди.

На свої потреби Карпатська Україна має три джерела доходів, які цифрово виглядають приблизно так:

на підставі § 18.:	податки безпосередні	23,2	міліонів	кч
	оплати . . .	25	„	„
на підставі § 4., т. 11.:	ліси . . .	20	„	„
	копалини . . .	30	„	„
на підставі § 19.:	грошеві квоти . .	?	„	„
	разом яких . . .	100	міліонів	кч

Дуже важко означити висоту субсидій із скарбу цілої республіки, а проте, вже на основі цих даних, можемо устаткувати бюджет Карпатської України у ґряницях від 100 міліонів кч угору.

Міністер українського уряду Ю. Ревай в одній із своїх промов заявив:

„Карпатська Україна має великі можливості господарського розвою, але треба нам капіталів".

І дійсно, капіталів Карпатська Україна дуже потребує. Але не таких капіталів, що не асимілюються й не числяться з господарським становищем і інтересами країни, ані не чужих капіталів-позичок, що мають за мету побирати високі відсотки. Правда, в перших часах свого державного життя Карпатська Україна буде приневолена користати з чужих капіталів, дбаючи про те, щоб вони не стали експлуатаційними. Але ж завдання уряду в його господарській політиці буде — витворити такі господарські умови, щоб народньо-господарський білянс був активний, іншими словами, він мусить творити в л а с н і к а п і т а л и. Лише тоді цю віками експлуатовану країну можна буде піднести економічно, розвинути її великі природні багатства та тим самим дати їй зрівноважений бюджет.

Юрій Стефаник.

КАПІТУЛЬНА БІБЛІОТЕКА В ПЕРЕМИШЛІ.

Капітульна бібліотека в Перемишлі, одна з найбільших культурних цінностів Перемишля, сягає доби єп. Снігурського. Має вона, крім великої кількости книг (1936. р. записав їй свою велику бібліотеку о. мітрат Василь Левицький) і стародруків — силу цінних рукописів і документів.

Тільки ж про саму бібліотеку, про кількість книг, про скарби, що в ній містяться, не багато можна сказати, бо вона — недоступна ні для кого, і те, що подаємо про неї, говоримо за іншими, щасливішими людьми, яким доля поталанила бачити її оглядати, а то й у ній працювати...

Основником бібліотеки був перемиський крилошанин о. Іван Лаврівський (1773—1846), який, як подає Л. Гавзер (Monografia miasta Przemyśla, 1883, ст. 13—14), ще за свойого життя віддав Капітулі частину своєї книгозбірні, а саме — 14.139 книжок і рукописів на те, щоб із неї створено бібліотеку до прилюдного вжитку. До цієї початкової бібліотеки додав єпископ І. Снігурський своїх 2.096 книжок, а потім прийшли ще інші подаровані книжки, і у висліді в 1852. р. ця бібліотека мала вже 17.024, а в 1883. р. — 17.200 книжок, у 71 шафах.

Першим упорядником цієї книгозбірні був крилошанин і пізніший єпископ о. Тома Полянський (1796—1869), що зладив поабетний її каталог, а 1858. р. о. Антін Петрушевич (1821—1913) склав каталог рукописів і документів бібліотеки. Тепер обраховують кількість книжок на 30—35.000.

В цій бібліотеці до війни вдавалося декому з дослідників працювати в часах, коли завідував нею світлої памяти о. крил. Мирон Подолинський. Але й тоді користуватися її скарбами не було легко, не було там ані постійного бібліотекаря, ані платного службовика, як тепер немає ні одного ні другого, хоч ще єпископ І. Снігурський проєктував постійну її обслугу.

Що містить у собі ця бібліотека, чому нею цікавляться і приїжджають до неї учені й дослідники здалека[1]), і то не тільки українці, але й чужі — сказати важко, бо досі нема ще друкованого каталога, тай і немає докладнішої статті про неї. Може саме тому й зацікавлення нею велике, може й тому скрізь чуємо нарікання, що вона й досі не прилюдна, що немає до неї доступу і що просто не дозволяють з неї користати...

Щоб зачерпнути про все це інформацій із першого джерела, довелося звернутися до кустоса бібліотеки о. мітрата В. Пинила за відповідними даними. Відповідь була дуже ввічлива, що капітульна бібліотека не є й не може бути загально доступна, що вона цілком приватна, призначена для духовенства, що для постійної обслуги її нема ніяких фондів, але ж, мовляв, світським людям ніхто не забороняє з неї користати, тільки провідувачі її мусять доспособлюватись до скупого часу о. мітрата, можуть одержувати книжки й читати їх у його приватній кімнаті, коли на це дасть розвіл Капітула...

---

[1]) Останніми роками користали з неї проф. Кот із Кракова, а зо Львова — проф. Янув, проф. А. Кипистянський та др. В. Лев, з Праги в 1931. р. — др. Ф. Стешко, а з Перемишля — др. І. Ю. Шпитковський...

На запит, кілько томів має бібліотека, які в ній рідкі видання й рукописи, о. крил. Пинило відповіді мені не дав, кажучи, що мусить мати на це дозвіл Преосвященного Григорія, чи радше Капітули, а коли я попросив каталогів, заявив, що їх негайно переглянути теж не можна, а лише по деякому часі. Не здобувши потрібних інформацій з першого джерела, я звернувся до одного знайомого, що давніше користав із цієї бібліотеки, й довідався ось що: в бібліотеці є 4 рукописні каталоги і, крім них, іще пізніші додаткові, складані прихапцем, недокінчені. Архів, музей і бібліотека містяться, мовляв, у 6 кімнатах партеру капітульного дому, де колись жив єпископ М. Рилло. Музей це — збірка портретів крилошан і єпископів, частинно і світських людей. Рукописи сягають XIII—XIV. ст., між ними є дуже рідкі й дуже вартісні, багато є із XVI—XVII. ст., зате з XVIII. ст. мало; стародруки має бібліотека від XVI—XVIII. ст.; з XIX. ст. є всі видання до 1848. р., дальших видань уже мало, найновіших немає зовсім. В бібліотеці є яких 1.200 церковних книг, рукописів пергаменових до — 200, є теж інкунабули, літопис єпископа Кишки (всередині спалений свічкою), є дуже важні джерела до історії козаччини, нарешті всі — перемиські видання.

А проте усні інформації дуже скупі, — фрагментарні, загальні, а можуть бути й помилкові. Тимто я почав шукати друкованих джерел і подаю зміст капітульної бібліотеки на основі згаданої монографії Л. Гавзера, що знову опирався на статті А. Добрянського, про яку згадую далі. Л. Гавзер описує архів гр.-кат. єпископства в Перемишлі, поміщений в архіві капітульної бібліотеки. Цей архів упорядкував, як було вже сказано, о. Антін Петрушевич, який поділив його на 10 вязок (фасцикулів).

Рукописи ці дуже вартісні, два з них, латинські, походять із XIII. ст. Із XIV. ст. є там 4 рукописи: один із них латинський, а три церковно-словянські української редакції[2]). Є теж і польські рукописи: найстарший з них, із XV. ст., має наголовок: „Rozmyszlanye o żywoczy Pana Jezusa". Є тут і служебник вірменською мовою 1734. р.

Дуже важна з історичного погляду рукописна книга, це — згадана нами хроніка, що описує події від найдавніших часів аж до 1718. р. п. н.: „Kiszka Leo, Annales Nestoris eiusque continuatorum versione polonica et vitae illustrium virorum ord. s. Basilii Magni". Хроніка поділена на пять частин, має 779 сторінок. Для нас має вона велике значіння, бо в другій частині містить скорочений переклад т. зв. літопису Нестора й Київського до 1186. р., у третій — короткі записи про події 1301—1718. р. з історії перемиської єпархії й Перемишля (98 сторін), а в IV. ч. — життєписи деяких українських князів, єпископів і ченців — Василіян. Докладний зміст цієї рукописної хроніки подає о. Антін Добрянський[3]), заслужений (один

[2]) Із кириличних документів назвемо, між ін., один із 1391. р. — фундаційна грамота на манастир у Страшевичах самбірського повіту, другий із 1401. р. — дарова грамота на цей манастир. Майже всі вязки торкаються історії перемиського єпископства. Багато цих документів використав і помістив виписки з них о. Ю. Никорович у шематизмі перемиської єпархії на 1879. р.

[3]) Парох Валяви, жив 1810—77, історик і граматик. У календарику „Перемышлянинъ — мѣсяцесловъ на лѣто 1852" помістив він на стр. 3—118. статтю „Вѣдомость историческая о мѣстѣ Перемышли".

із перших) дослідник Перемищини. Він високо цінить цю хроніку, хоч і бачить у ній помилки, і так закінчує свої завваги про неї (правопис зміняю на сьогочасний, Є. *Г.*): „Літопись тая... припоминає не єдно діло, пущеное в непамять, виясняє не єдно приключеніе з нашої історії, котроє памрока часу доси потемняла. Маючи такоє жерело, ктоже з русинів доси черпав з него? Коли тим часом кто иний, сміючися єще може з русского летаргічного равнодушія і человіка жиющого негодного недбальства, добре і богато для себе *користати буде. По невчасі нарікаємо... о нарікаймо!... но самі на* себе!" (ст. 109).

З інших рукописів капітульної бібліотеки згадує Л. Гавзер „Chocimska wojna" 1621. Я. Собєського. В багатьох рукописах є генеології різних шляхотських родин, що були давно українські.

Додати треба, що Л. Гавзер у своїому звідомленні виходить із польського становища й занотовує речі, важні для поляків.

А. Добрянський дає теж опис капітульної бібліотеки (він перший описав її друком), але не цілої, а тільки книжок і рукописів, яких потрібно, щоб написати історію Галичини й її Церкви, головно латинських і польських, частинно російських і німецьких, а також творів полемічної літератури, від XV. до XIX. ст. Крім цього, подає спис деяких рукописів і рукописних книжок, писаних середньо-українською мовою XVI—XVIII. ст. (досить мало), й нарешті каже загально, що є тут багато записок і грамот польських королів і єпископів та рукописів із XIV. і пізніших століть, що не мають ні початку, ні кінця (ст. 94—117). Чи все це є ще й досі в капітульній бібліотеці, важко сказати.

Від інших інформаторів, які працювали в цій бібліотеці і знають її цінності, я довідався, що є там дуже вартісні рукописні Учительні Євангелії XVII—XVIII. ст., є дуже цікаві „Cyrillo-Methodiana", що з них можна добути багато цінного, а далі, що о. А. Петрушевич забрав, чи одержав яких 500 документів і віддав їх до бібліотеки „Народнього Дому" у Львові, що багато ерекціональних актів передав якийсь священник, свояк одного з кустосів бібліотеки, до котрогось українського музею у Львові... Оповідають теж, що в капітульній бібліотеці були листи П. Могили, але тепер уже їх немає. Подекуди чути нарікання в капітульних колах, що в передвоєнних часах багато рукописів пропало, бо тодішній кустос о. М. Подолинський, мовляв, дуже ліберально дозволяв дослідникам користуватись рукописами...

В усякому разі капітульною бібліотекою повинні зацікавитись наші наукові кола. Тільки ж тут найважніша річ, щоб бібліотеку вже раз упорядкували, щоб було знати достеменно, що в ній зберігається, та щоб вона стала загальнодоступна, щоб дослідники та люди науки могли користати з її скарбів. *Євген Грицак.*

РЕЦЕНЗІЇ

Jaroslav Pasternak, Die erste altungarische Gralfunde nördlich der Karpathen (Sonderabdruk aus „Archaeologia Hungarica", B. XXI).

Стаття ця — звідомлення автора з його розкопів двох мадярських гробів, що їх він знайшов біля с. Крилоса. До статті додано 4 таблиці фотографій із предметів та з самих гробів і одну мапу шляхів, якими йшли мадяри через Галичину й Карпати, далі на Закарпаття та до теперішньої Угорщини. Видання зроблене ін 4°, то й образки вийшли досить великі й досить ясні. Сама стаття займає 6½ сторінок тексту. Змісту переказувати не будемо, бо перше звідомлення опублікував др. Пастернак у журналі „Життя і Знання" з 1936. р. Тут хочемо торкнутися деяких подробиць. Насамперед це дуже цікавий факт, що на наших історичних землях уперше відкрито сліди такого сильного кочівного племени, яким були мадяри. Досі на наших землях ніхто ще не відкрив ні одного гробу, який можна б було приписати мадярам, із такою переконливістю, як це зробив др. Пастернак. Ще більше — досі на нашій території не знайдено взагалі кочівницьких гробів, які можна було б звязати цілком певно з цим, чи іншим кочівним племям; не вказано ні одного гробу мадярського, ні одного печенізького, половецького, хозарського, обрського чи гунського. Коли хто з археологів і звязував такі імена з якимсь цим, чи тим гробом, то його погляди виходили із здогадів, а не були основані на доказах. Для зразку скажу, н. пр., що я не знаю на Україні ні одного гробу, що його приписували б скитам, якого б не можна було з таким самим, або ще більшим правом приписати тракам. Тим більше треба бути вдячним др. Пастернакові, що він так гарно викопав крилоські гроби і так добре довів, що вони мадярські. Це дає надію, що можна буде відкрити гроби й інших кочовиків на Україні й вияснити характер їх похоронного обряду. Період від IV. до X. ст. по Хр. в археології України дуже темний — точне й повне висвітлення обряду одного якогось народу вже влегчує працю над визначенням інших.

В. Щербаківський.

*

Мазепа, Збірник т. І., „Праці Українського Наукового Інституту", т. 46, Варшава, 1938, 161 стр.

Дуже виграє книжка через свій чепурний вигляд, ілюстрації та гарне письмо. Та зміст статтей більше науково-інформативного, аніж дослідного характеру. Ні одна не має свіжого архівного матеріялу. Перша місцем стаття Дорошенка (стр. 3—34) має для цілого збірника (незабаром має вийти і другий том) вступний характер. Цікавіша темою друга робота — В. Біднова (стр. 35-52): „Марія-Магдалина мати геть-

мана Мазепи"; це зведення даних про ігуменю Києво-Печерського дівочого манастиря, на підставі якого автор доходить до висновку, що дату народження самого гетьмана Мазепи треба шукати в 1640. рр., а не 1632., як приймає М. Возняк. Оригінальна, на тлі української наукової літератури, робота Яна з Токар-Токаржевського-Карашевича (стр. 53—63): „Походження і герб гетьмана Мазепи" — спроби суто геральдичною методою устійнити родовід Мазепи. Автор доходить до висновку про споріднення гербів Мазепи і князів Курцевичів з роду Гедиміна, але закінчує статтю обережним твердженням, що це не більше як гіпотеза, яка ще мусить знайти своє підтвердження в архівному матеріялі.

Найбільшу частину збірника займають три праці Б. Крупницького („Карл XII. в старій і новій шведській історіографії", „Мазепа в світлі шведської історіографії" та „Пляни Мазепи в звязку з плянами Карла XII. перед українським походом шведів", разом — стр. 64—106). З них дві перші інформують наш ширший загал про оцінку головних діячів 1708—1709. рр. у мало знаній серед українців, через мову, шведській науковій літературі. М. Возняк („Бендерська комісія по смерти Мазепи", стр. 107—133) опрацьовує матеріяли, видані Кордтом та Молчановським, і розгортає цікаву, хоч і не дуже привабливу, картину суперечок за спадщину Мазепи між небожем гетьмана Войнаровським та генеральною старшиною з Орликом на чолі. Войнаровський виявив, безсумніву, більше сприту і зручности, хоч і менше етичних скрупулів, тимто й виграв справу. Варто поручити цю статтю письменникам, що із спеціяльним замилуванням описують Мазепину добу і (чи не з легкої руки Рилєєва) традиційно ідеалізують Войнаровського. Остання стаття Володимира Січинського подає інформації про іконографію Мазепи („Гравюри Мазепи", стр. 134—161) та реєстр досі знаних зображень гетьмана з 15 чисел. *М. А-ч.*

Омелян Пріцак, Рід Скоропадських, історично-генеалогічна студія, Львів, 1938 [відбитка з альманаху „За Велич Нації", стр. 50—68], 21+(1), 2 знимки й 2 генеалогічні таблиці.

Молодий дослідник нової історії України вперше видав окремо працю про рід Скоропадських. Є це по змозі повні дані про окремі особи гетьманського роду, трактовані в аспекті походження гетьмана Павла Скоропадського. Обширніші дані маємо про гетьмана Івана Скоропадського, Михайла (* ок. 1697, † 1758), визначного промовця й гарячого українського патріота, Петра, батька гетьмана Павла, й Єлисавету зі Скоропадських Милородовичеву, фундаторку Наук. Т-ва ім. Шевченка, гетьманову тітку. Крім цього, коротенько подає споріднення роду Скоропадських із староукраїнським княжим родом і з Гедиминовичами. Ці споріднення автор ілюструє дбайливо, із великим вкладом праці зложена генеалогічна таблиця, долучена до праці (II). Інша таблиця (I) дає погляд на розгалуження гетьманського роду. І таблиці, і ціла праця складені на основі багатого друкованого й рукописного матеріялу (з родинного архіву Скоропадських). *Т. К.*

Б. Крупницький, Гетьман Пилип Орлик (1672—1742), огляд його політичної діяльности, „Праці Українського Наукового Інституту", т. 42, Варшава, 1937, 251 стр.

Названа книжка це — перший підсумок довголітньої праці автора над мазепинською добою нашої історії. Вона спирається в значній мірі на новому матеріялі, який вдалося др. Крупницькому віднайти по державних архівах Стокгольму, Берліну та Дрездену. Новознайдені матеріяли, видруковані, займають поважну частину книжки (стр. 181—251) і дають особливо багато цікавого до перших часів еміґрації мазепинців зараз після полтавської баталії. Смерть Мазепи та події, звязані з нею, калабалик, похід під Білу Церкву та його безвислідність, прутська кампанія... належить до найкращих сторінок книжки. Те, що автор сумлінно вникає в кожну дрібничку, ясно й переглядно ґрупує факти та відтворює неперекручену й неприкрашену дійсність — робить честь його критичному талантові. Хиба, згадуючи про вплив Київської Академії на розвиток пишного реторичного стилю та логічного думання в Орлика, варто було згадати і його молодечі літературні спроби, наведені в Максимовича (Собр. соч. III. стр. 714).

У значно гіршому становищі опинився дослідник, опрацьовуючи дальші роки діяльности еміґрантського гетьмана. Поки появиться друком друга частина „Діярія" Орлика, доводиться користуватися даними, опублікованими І. Борщаком, а до них треба ставитися обережно. Браку обережности авторові закинути не можна, а проте останні півтора десятиліття, точніше роки 1728—1739, вимагатимуть іще доповняльних дослідів. Із друкованого автором уперше матеріялу до згаданої доби відноситься тільки один документ — лист Ґригорія Орлика до люблинського воєводи Тарла з Відня 3. березня 1736. р. А отже на той час припадають деякі такі події світової політики, які обовязково мусіли викликати живішу діяльність екс-гетьмана (хочби війна за польський трон 1733. р.). Деякі запити насуваються і в справі притягненої автором літератури. Невже, нпр., „Бумаги кабинета министровъ" царицї Анни Івановни, видані А. Н. Філіповим, у „Сборник-ах Русско-го Историческо-го Общества" не дають ніякого матеріялу до подій третього десятиліття XVIII. в.? Не видко, щоб автор їх використав. Треба сподіватись, що другий том Орликового „Діярія", який незабаром має появитися друком, дасть багато нового для пізнання політичної діяльности мазепинської еміґрації й до деякої міри заповнить прогалину в матеріялах.

Розуміється, що це ніяк не зменшує ваги роботи Крупницького, яка залишається цінним вкладом в українську історичну науку. *М. А-ч.*

Микола Голубець, Золота книга українського лицарства, І., Львів, 1939, 32 стр.

Це перший зшиток заповідженої у пресі „Золотої Книги". Згідно з пляном автора, поданим у вводі, цілість має обіймати дві частини: 1. Позбучний спис українських лицарських родів, 2. Історію українського лицарства. До лицарства автор зачисляє не лише гербову українську шляхту, але й тих, що, „не маючи формального титулу до шляхотства, здобули його особливою працею, заслугою, чи саможертвою для добра Нації". Це перша така ширша праця. Виданий перший зшиток містить, окрім уводу, початок „ґенеальогічно-геральдичного словника" (А — Бірбаші). Таким чином є це пляновий, систематичний український гербарій, хоч і компіляційний, але ж дуже цінний. У тексті подано образи гербів української шляхти. Маємо тут дані, м. ін., до таких родів: Ангеловичі, Антоновичі, Апостоли, Балабани, Барвінські, Бачинські, Білянські й ін. Доведена

до кінця, це була б дуже цінна праця, тимто треба гаряче побажати, щоб в автора стало сил, а також, щоб його піддержало в цій, такій потрібній праці, громадянство. *Т. К.*

Д. Дорошенко, З історії української політичної думки за часів світової війни, Прага, 1936, стр. 99.

Автор мав змогу познайомитися з архівом молодого наддніпрянського діяча Левка Юркевича, що передчасно помер на переломі 1917—18 рр. Батько його, Йосип Юркевич, належав до т. зв. українців польської культури й як людина, причетна до української літератури, а притім досить заможня (мав на Київщині свій маєток) — потроху допомагав українським культурним починам та стояв у близьких взаєминах із багатьома визначними українськими діячами старшого покоління (В. Антонович, М. Грушевський, Є. Чикаленко та інші). Син пішов слідами батька, але, палкий прихильник марксистської доктрини, він допомагав українським соціял-демократичним підприємствам: видавав перед війною журнал „Наш Голос" у Львові, опісля „Дзвін" у Києві і т. д. Війна захопила Левка Юркевича в Австрії. Не маючи тут що робити, бо, як великий ортодокс, уважав для себе неможливим стати до тієї національно-громадської роботи, яку провадили тут українці, навіть його товариші — соціял-демократи, він виїхав до Швайцарії, щоб повести тут працю, відповідну до своїх переконань. Там мав він почати видавати часопис ув обороні українства, яке в часі війни було або цілком, як у Росії, або до деякої міри, як у Австрії, звязане у своїх рухах і не могло цілком вільно висловлювати своїх бажань та ідеалів.

Але, замість критикувати Австрію і громити царат, він... почав бити своїх-таки земляків по обох боках ворожого фронту за їх політику. Із особливою люттю вдарив він на „Союз Визволення України", головно тому, що на чолі його стояли наддніпрянські еміґранти, його колишні партійні товариші, а їм діяльно помагали галицькі ес-деки. Виступи „Боротьби" — так називався часопис Юркевича — викликали низку відгуків — ворожих і прихильних — і в пресі й у звернених до редактора листах.

В архіві збереглися листи багатьох кореспондентів Юркевича — українців і москалів — між ними й людей із відомими прізвищами, згадаємо хоч би імена В. Винниченка, В. Старосольського, В. Темницького та А. Жука, з одного боку, й Д. Мануїльського та Л. Троцького-Бронштайна, з другого. Це листування було таке цікаве, що Д. Дорошенко рішив подати його в цілості, чи в уривках — до прилюдної відомости, а щоб воно було зрозуміле ширшій українській громаді, нез'орієнтованій у російсько-українських партійно-політичних справах того часу, нашому авторові довелося дати цілий історичний нарис, що прояснював би ці справи, повставляти листи у відповідні місця й додати до них потрібні коментарі. А що це листування торкалося головно діяльности „Союзу" та зачіпало тих діячів, що колись грали визначну ролю в соціял-демократичному рухові, як члени РУП або „Спілки", то автор мусів висвітлити відношення цих організацій до справи української державности, еволюцію поглядів їх провідників у цій справі та їх позицію в часі світової війни. По дорозі довелося зачепити й відношення до цих справ і тих російських діячів соціял-демократичного табору, з якими стояли, чи безпосередно перед війною чи підчас війни, головні українські персонажі Дорошенкового нарису: Басок-

М. Меленевський та Рибалка-Л. Юркевич, листи яких і до яких цитує він у своїй розвідці.

Крім листів Мануїльського і Троцького про „Союз Визволення України" Д. Дорошенко наводить (з інших джерел) і листи Леніна та Зіновєва, які висвітлюють їх відносини до української визвольної справи. А що „Боротьба" — часопис узагалі маловідомий і дотого рідкий, то автор разу-раз подає її зміст, тим більше, що всі статті й замітки майже без винятку, так чи інакше, торкаються однієї й тієї самої теми — справи української державности, висуненої „Союзом" і поборюваної Юркевичем та його російськими приятелями й антагоністами.

Отож у висліді, замість сподіваного короткого вступу до листування, зпід пера нашого історика вийшов просторий і прецікавий огляд поглядів українського соціялістичного табору на справи української самостійности на ширшому тлі історії укр. самостійницької думки загалом, від Костомарова, Антоновича і Драгоманова аж до „Союзу Визволення України", поглядів українців у Росії за світової війни — між іншим, і на діяльність „Союзу".

Написаний із прикметною для автора живістю, гарною мовою, нарис проф. Д. Дорошенка читається з неослабним зацікавленням. Кожний, хто схоче докладніше зазнайомитися з історією української національно-політичної думки новішого часу, не зможе обійтися без його цікавої і змістовної брошури. *В. Дорошенко.*

Мих. Мочульський, Погруддя з бронзи — Микола Цертелев і Іван Манджура, Львів, 1938, ст. 181.

Дуже чепурно видана книжка містить у собі дві, давніше вже опубліковані, монографії М. Мочульського: про першого видавця українських дум (1819) князя Миколу Цертелева і про поета-етнографа Івана Манджуру. Монографія про Цертелева вводить нас у літературно-наукову атмосферу освічених кол українського суспільства з кінцем XVIII. і на початку XIX. ст. В цій атмосфері, в якій уже сильно давав себе чути інтерес до народньої поетичної творчости, зародилась у молодого поросійщеного грузина, полтавського дідича, любов до української народньої поезії та скріпилася підо впливом знайомства з Дмитром Трощинським, Василем Капністом і Василем Гоголем. Він починає записувати від бандуристів їх пісенний репертуар, і так появляється в 1819. році „Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсенъ", присвячений Дмитрові Трощинському. Пізніше Цертелев публікує кілька народніх українських пісень у петербурзькому журналі „Благонамѣренный" і ряд статтей про українські пісні, і у „Благонамѣрени-ому" й у „Вѣстник-у Европ-и". Всі статті його проняті щирою любовю до українських народніх пісень. Після 1827 р. він уже нічого не публікував з обсягу української етнографії, хоч літературної праці не покинув. Говорячи про відносини між Цертелевим і Капністом, д. Мочульський ніде ні словом не згадує про відому патріотичну місію Капніста в Берліні 1791. р., хоч ідентичність Василя Капніста, автора „Од-и на рабство" і приятеля Цертелева, з Капністом, що їздив у таємній місії до Берліна, не підлягає сумнівові.

Монографія про Манджуру дає живий нарис життя й поетичної діяльности, як також і оцінку поезії Манджури. Про Манджуру вже чимало в нас писали, підносили його безталанне життя, зломлене наслідком дідичного алькоголізму, його прекрасні етнографічні записи, свіжість і ори-

гінальність його поезій. Д. Мочульський зводить увесь досі відомий матеріял докупи, доповнює його відомостями, добутими від людей, що знали Манджуру особисто, і так дає нам монографію, яка, можна сказати, вичерпує все те, що сьогодні можна про Манджуру зібрати. За деяке доповнення про епізод участи Манджури, як українського добровольця в герцеґовинському повстанні 1875. року, можуть правити хиба матеріяли, опубліковані в т. І. „Архіву Драгоманова", що появився майже одночасно з книгою д. Мочульського. Із своїх власних відомотей я міг *би додати, що Манджура брав живу участь у харківських розрухах* навесну 1872. р., що, здається, й було безпосереднім проводом до звільнення його з числа студентів харківського Ветеринарного Інституту. Загальна характеристика Манджури, як поета, що її дає д. Мочульський, *на нашу думку, зовсім влучна: Манджура дійсно був „талановитим* співцем українського степу, малоземельного хліборобa й пролетаріяту; він був по вдачі песимістом, але під грубим шаром його песимізму било мрійливе серце з вірою у щасливу зорю свого народу".

Д. Дорошенко.

Микола Гнатишак, Ідейні основи творчости Маркіяна Шашкевича, „Слово", II. Львів, 1937—38, стор. 27—42.

Намічену тему прослідив Гнатишак виключно на основі творів Шашкевича. Поділяючи Шашкевичеву літературну спадщину на вірші з національно-історичними темами, з нац.-патріотичними й особистими, він одночасно ствердив, що твори перших двох груп пронизують оптимістичні ідеї, повні активізму, а тужлива мелянхолійність і пасивізм, що їх розтягали дотеперішні дослідники на цілу творчість Шашкевича, позначує тільки деякі поезії особистого характеру. Ці висновки потверджує теж і розслід прозових творів Шевченка та його переклади з чужих літератур (н. пр., Короледворського й Зеленогорського рукопису). Як *бачимо, Гнатишакова розвідка цікава, вона показує нам правдиве* духове обличчя Шашкевича. Шкода тільки, що автор розвідки при розгляді нац.-історичних і нац.-патріотичних віршів не подавав з них хоч би дрібних вийнятків, які наглядно потверджували б його висновки.

Т. Пачовський.

Микола Зеров, Поетична діяльність Куліша, В-во „Ізмарагд". Львів 1938. Ст. 59.

Видавництво „Ізмарагд" впало на дуже щасливу думку перевидати деякі критичні студії Миколи Зерова, одного з талановитіших поетів і літературних критиків У. С. С. Р. Письменник із широкою літературною освітою, з глибоким естетичним смаком і критичним почуттям, Зеров дав і найкращу та найвлучнішу оцінку Куліша, як поета, з усього того, що досі в нас на цю тему писали. А писали таки чимало, хоч усе шабльоново, без глибшої аналізи, не вдумуючись у складні переживання Куліша й обставини його поетичної творчости.

Зеров зовсім вірно зазначує, що поезія не була спершу для Куліша *такою непереможною внутрішньою потребою, як для молодого Шевченка*, і перші віршові писання Куліша були навіяні деякими, наперед уложеними намірами (поема „Україна"). До поетичної творчости з початком 1860. років („Досвітки") Куліш звертається із наміром заступити Шевченка, *переняти його спадщину, і це дуже обнизило його власну твор*чість, немов обвело його лірику й епіку зачарованим колом, за яке не

могла переступити Кулішева індивідуальність. І „Досвітки", як каже Зеров, здалися емоціонально й формально збідненим переспівом дум та пісень „Кобзаря".

Остаточне сформулювання в 70. рр. Кулішевих поглядів на козаччину та на українське романтичне козакофільство відвело Куліша від Шевченка, і тоді він подався на „Захід". Це збагатило зміст і форму його поезії. В „Хуторній поезії", у „Дзвоні", в деяких його поемах, поруч пес і уступів грубо тенденційних, зустрічаємо правдиві перлини поетичного надхнення. Особливо вирізняються поезії, присвячені красі, силі та майбутнім тріюмфам українського слова — найвищий здобуток Куліша, як лірика. Поруч із ними, звучить чим раз голосніше другий мотив: радісне, зворушливе відчування світу, широкого — природи, і світу малого — найкращих і найшляхетніших осягів людського розуму й серця. Любовна лірика Куліша досягає в останні роки його поетичної творчости справжньої висоти. Поруч оригінальної творчости, розвивається велика робота над перекладами европейських поетів, яка так збагатила нашу перекладну літературу і саму нашу поетичну мову. Так помалу стихають згуки боротьби і змагання, і в поезії останніх Кулішевих років ми чуємо „його власні, глибокі і спокійні звуки, його заповітні думи, бачимо образи, з золота яких стерто дим і куряву бою". Куліш рішуче зірвав із своїм епігонством Шевченка і досягнув, як поет, великої своєрідности й оригінальної краси.

Невелика студія Зерова, поруч статті М. Грушевського про соціяльно-традиційні підоснови Кулішевої творчости („Україна", 1927. р.), безумовно, на нашу думку, найкраще з усього, що ми маємо в доволі показній літературі про Куліша. Видавництву „Ізмарагд" належиться щира дяка за перевидання студії Зерова з малодоступного в нас совєтського видання.

Д. Дорошенко.

Тарас Франко, „Лис Микита", критичний розбір поеми Івана Франка, Львів, 1937, стор. 191 (Збірник Філологічної Секції Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, за редакцією д-ра Василя Сімовича, том XXIII).

Праця, надрукована у 20-ліття смерти Івана Франка 1936. р., появилась щойно тепер — документ важких умов, що серед них живе українська наука в Галичині. На працю складаються: коротка „Передмова автора" та „Від Редакції" й розділи: І. „Десять видань »Лиса Микити« — бібліографічний опис із додатком перерібок поеми (всіх 5) та польської перерібки, при чому цікаво, що на руках знаходиться тепер поверх 60.000 примірників поеми; ІІ. „Історія тексту »Лиса Микити«. Зміни" — поширення поеми з 9 пісень на 12 та звязані з цим зміни, порівняння та критика текстів, мовні зміни в звязку із зміною Франкових поглядів на мову (провінціоналізми, германізми, латинізми й польонізми та запозики з інших мов); ІІІ. „Джерела поеми. Її оригінальність" — „Lis Mykita", Мартина Смажевського, український фольклор, латинська поема XII ст. „Reinardus vulpes", французький „Roman de Renart", XII—XIV. ст., фламандський епос Віллема „Reindert", XIII. ст., німецький переклад Алькмара-Готшеда „Reineke der Fuchs", та поема Гете „Reineke Fuchs"; IV. „Композиція „Лиса Микити" — генеза твору, віршова будова, драматична будова, назви звірів, місцевий кольорит, сатиричний елемент, філософія, тенденція; V. „Неясні місця"; VI. „Призначення »Лиса Ми-

кити«; VII. „»Лис Микита« в поетичній творчості І. Франка"; VIII. „»Лис Микита« й голоси сучасників"; „Висновки".

Вже цей перегляд свідчить, що праця Тараса Франка написана з великим пієтизмом, що й потверджує присвята „Світлій пам'яті дорогого Батька". І це тепло відчуває й читач, що відразу догляне велику сумлінність автора. А висновки? Вони цінні й для людей, менше обзнайомлених із творчістю Івана Франка, будуть цікаві. Так, напр., паде поширена досі леґенда, немов „Лис Микита" — перерібка з Ґете. Може, не скрізь переконають авторові думки про поетове відношення до своїх джерел, але це одне вже певне, що годі шукати якогось одного джерела для „Лиса Микити" — Іван Франко був учений ерудит і вже сам перегляд його власної бібліотеки показує, що тих джерел було більше, і то *різними мовами. Деякою сенсацією є сконстатування, що форма Франкової* строфи віднайдеться і в середньовічній поезії латинських поважних гимнів. Також поважніше трактування „Лиса Микити", як визначної поеми, а не тільки, як твору для молоді, має безумовно глибоку рацію.

Дослід Тараса Франка є тільки *почином для дальших* дослідів над „Лисом Микитою". Зокрема його докладніший естетичний розбір стане одним із чергових завдань франкознавців. Не треба ж розяснити тайни, чому „Лис Микита" так промовляє до читачевої душі? Тут не досить самого розгляду поетичних засобів у поемі, її композиційно-стилевого оформлення та поетичного вислову. Тут треба сягнути у глиб Франкової поетики та з'ясувати ролю, н. пр., прозаїзмів у його творчості та под. Одначе передусім треба роз'яснити „духа часу", коли повстала поема — настрої в галицькій суспільності. А тоді може побачимо, що причиною великої популярности „Лиса Микити" був, між іншим, і жанр твору: типово авантурного, пригодницького, а такий жанр був в українському письменстві кін. XIX. й поч. XX. ст. дуже вийнятковий.

Ярослав Гординський.

*

„*Радянське Літературознавство*", кн. 2—3, Наукові записки. В-во Академії Наук УССР, Інститут української літератури ім. Т. Шевченка, Київ, 1938, ст. 233.

Академія Наук УССР випустила в 1938. році одну книжку „Наукових Записок" із ділянки української літератури. Находимо тут матеріяли до життєпису Лесі Українки, Шевченкіяна, матеріяли про Коцюбинського, статтю про „Слово о полку", про Горкого й Україну та проєкт проспекту *першого тому історії української літератури, дуже подрібно розробленій.*

Розглянемо коротко поодинокі статті. Проф. П. Попов у статті п. н. „Маркс і Енґельс про Слово о полку Игореве" (sic!) підносить, що Маркс і Еенґельс колись, готуючись виступити проти панславізму, який *ширився в Росії й на Україні, вчилися словянських мов і тоді листувалися* між собою й висловлювали свої думки про „Слово". Автор подає свій здогад, що Маркс шукав у Лондоні видання Больца з 1854. р. і при цій нагоді подає свої уваги про джерела, з яких користав Больц, та називає маловідомі видання „Слова".

Із статті А. Бронського: „Горький і Україна" довідуємось про „велику культурно-виховну роботу", мовляв, Горкого на Україні. Автор наводить уривки листів і писань Горкого, які говорять про побут Горкого на Україні, про його життя між селянами (Горкий пробував якийсь час у с. Мануйлівці) та про його ніби то симпатії для українського

народу, за які український народ повинен його вшанувати та визнати за своєго, побіч Шевченка...

В статті п. н. „Поезія мужності і боротьби" С. Шаховського находимо цікаві думки про творчість Лесі Українки. Автор висловлює погляд, що Леся була поетом мужности й боротьби, співцем могутнього заклику до бою та творцем сильних вольових характерів. При цьому не обходиться без викривлювань: автор уважає, що ідеєю деяких драматичних творів Лесі є „боротьба проти релігії", хоч і сам суперечить собі, зазначуючи в одному місці, що її драми — „наскрізь алеґоричні". Зате не можна не погодитись із авторовим твердженням, що Лесині твори — це „виступ проти рабства й поневолення"...

У відділі „Шевченкознавство" находимо статтю І. Гончаренка п. н. „З творчої лабораторії Шевченка", де автор говорить про велику ролю народньої творчости в поетичній творчості поета, при чому справедливо підносить, що поет не копіював фольклору, а тільки, на його основі, створив свою окрему віршову форму. Крім цього, займається питанням, серед яких умов і коли писав Шевченко свої твори, та стверджує, що хоч умови були погані, то „ніякі утиски не здолали світлого генія, бо царатові удалось тільки фізично знищити Шевченка, але ніколи не довелось поглумитись над незломним духом поета". Про творчу лабораторію автор говорить у II. розділі. На підставі рукописної Шевченкової спадщини він робить такий висновок, що вірш Шевченкові вдавався легко, що віршова техніка в Шевченка була на дуже високому рівні, що поет не „висиджував" довго своїх творів, дуже дбав про мову своїх творів, переписував поодинокі поезії по кілька разів і за кожним разом зміняв це чи те слово на краще, та удосконалював вірш. Висновки Гончаренка цінні, головно тим, що пороблені на основі Шевченкових рукописів.

Інша стаття про Шевченка Юрія Костюка („Шевченко і казахська культура") торкається побуту Шевченка на засланні, слідів цього його побуту серед киргизів (казахів) — у малярстві й творчості, головно в повістях („Варнак" і ін.). Автор підносить, що Шевченко займався тоді досить багато археологією, етнографічними особливостями казахів, їх матеріяльною й духовою культурою і т. п., а усякі їх повіря використав і до своїх творів („У Бога за дверми лежала сокира"). Автор порівнює до Шевченка казахського народнього поета Джамбула...

У відділі „Літературна спадщина" находимо цікаві спогади Оксани Стешенкової про Лесю Українку. Як відомо, О. Стешенкова, дочка відомого поета М. Старицького, жила з Лесею в близьких відносинах; розказані нею епізоди з Лесиного життя та життя Старицьких і Косачів — дуже цікаві. Таксамо цікава її характеристика індивідуальности Лесі і т. п.

З листів Лесі Українки до брата Михайла (є їх тут 4) довідуємось про літературні інтереси Лесі, про Лесині заходи видавати, м. ін., твори европейських письменників у перекладах на українську мову (дещо поетка й видала!). Власне, дуже цікавий один лист, де Леся вичислює твори чужих авторів, які варто б перекласти й видати.

Коли стаття про Горкого й Україну ще сяк-так вяжеться з українознавством, то вже листування цього російського письменника з О. Скороходовою ніяк не вяжеться ані з іншими статтями в цьому збірнику, ані з українською літературою. Для нього шкода було місця в „Записках Інституту Української Літератури".

В короткому описі бібліотеки М. Коцюбинського К. Коцюбинська подала спис книжок, які були у приватній бібліотеці нашого великого новеліста. Находимо, між ними, твори тогочасних і давніших українських письменників, галицькі етнографічні збірники, твори європейських вторів, як Гайне, Гюго Гамсуа, Мопасана, Шіллера, Данте, Золі, М. Твена, Шатріяна, Франса, Гавптмана, Метерлінка і ін. — справа для письменника й його літературного смаку цікава. Бібліотеку Коцюбинського передала його дружина 1919. р. до державного музею в Чернигові (тодішнього ще музею Тарновського), де вона збереглася аж до 1935. р., але ж частина книжок розгубилася підчас переносин музею до інших приміщень. В 1935. р. цю бібліотеку перевезли до будинку, де жив М. Коцюбинський від 1898. р. аж до смерти, і в ньому міститься чернигівський музей М. Коцюбинського. Бібліотека Коцюбинського має тепер 1350 книг, між ними 430 літературних творів українських письменників, майже всі з автографами авторів; московських авторів тут лише 15; крім цього, є тут 8 видань (різних) Шевченкових творів та 8 окремих брошур про нього, европейські автори (крім творів Сенкєвича, Пруса, Мюссе, Боккарді всі в російських перекладах). Крім белетристики й белетристичних журналів, бібліотека має й наукові книжки з ділянки психології, фізіології, політ. економії, природничих наук і т. п. Понад сто книжок у цій бібліотеці є таких, де Коцюбинський зазначував свої примітки й уваги. Автор статті ділить ці помітки Коцюбинського на книжках на такі групи: 1) праця над мовою, 2) оцінка окремих письменників, 3) уваги до соціяльно-економічних та політичних питань, 4) використовування матеріялів до творів. Найбільше завваг Коцюбинського торкається мови, а це каже здогадуватись, що Коцюбинський дуже багато працював над своєю мовою, видосконалював її і шанував. Цікава, н. пр., також група підкреслень у книжках під 4 (використовування матеріялів до творів); автор статті подає, що в етнографічних матеріялах про Гуцульщину Коцюбинський підкреслив власне ті деталі, що ввійшли до твору „Тіні забутих предків".

Б. Романенчук.

*

Fr. Tichý, Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi, Прага, 1938, стр. XII+215+6 карток (на кращому папері) із знимками деяких закарпатських стародруків + 3 картки не нумерованих із змістом книжки чеською і французькою мовою.

Книжка вийшла як 11. число „Knihovn-ii Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském Ústavu v Praze". Тут автор пробує дати історію розвитку літературної мови закарпатських українців. У вводі (стр. 1—21) займається літературною мовою Закарпаття у старій добі, а саме церковно-словянською з українською (jihorusk-ою, як автор хоче) вимовою. Далі називає найстаршу мовну памятку Закарпаття (грамота з 1404 р., писана в Сиготі) з виразними закарпатськими діялектизмами, підносячи, н. пр., вимову звука *и* як широкого *е* (*служеть*, зам. *служить*, стр. 5), хоч така вимова прикметна багато іншим українським говорам[1]). В середньо-українській добі української мови на Закар-

[1])З жалем мусимо зазначити, що до цінної цієї праці вкралося багато помилок — деякі явища, які автор підносить, не все відповідають законам української мови. З цього приводу появилася навіть гостра збірна критика проф. бернеського університету: Гавранка, Якобсона та Травнічка, критика, яка праці відмовляє всякої вартости (цього погляду ми не поділяємо)... — *Ред.*

патті автор підносить велику популярність творів Ставровецького на Закарпатті, від XVII. ст. починаючи (чому автор зве його раз Ставровецьким, а раз Ставровським?, стр. 8), дає вибір із різних збірок і Учительних Євангелій, зразки канцелярської мови, віршописної, і скрізь зазначує культурний звязок Закарпаття з Галичиною. Докладно змальований час від А. Бачинського до Івана Фогорошія-Бережанина (стр. 22—41), де скрізь звернено увагу на словництво, характеристичне для Закарпаття. У розділі „Народне відродження" (стр. 44—59) Тіхі найбільше уваги присвячує Духновичеві, що спершу писав лемківським говором, а далі обговорює заходи завести на Закарпатті російську літературну мову, часи Адольфа Добрянського й Івана Раковського (стр. 60—95), діяльности Товариства св. Василія Великого (1866), та підносить як реакцію проти цих заходів — народню течію (стр. 99—109). З доби наших днів обговорює сучасні спроби вивести карпатську літературну мову на широкий загально-український шлях (В. Гренджа-Донський, Боршош-Кумятський, Зореслав). Працю свою Тіхі ілюструє багатьома виписками (із словника Митрака, стр. 72—93, Фенцика, стр. 95—98 і т. д.), подає багато вийнятків із карпатського письменства (стр. 153—210), хронологічний перегляд літературних памяток від р. 1404. до Зореслава (стр. 212—215), словничок карпато-українських і чесько-словацьких слів (стр. 136—147). Є це щось наче хрестоматія, яка випала цілком задовільно. Відмітити хиба здалося б, що власне не знати, для кого книжка призначена: закарпатянинові — ні, для шкільних потреб також ні, хиба, що для чеських шкіл на Закарпатті... *Й. Шемлей.*

H. Nakonetschna und M. Vasmer, Ukrainische Texte, Nr. 1: Ostukrainischer Text aus Čudyn, Kr. Radomyšl, Gouv. Kiev; Nr. 2: Ostukrainischer Text aus Sapožnikova, Kr. Ostrogožsk Gouv. Voronež; Nr. 3: Westukrainischer Text aus Krečeviči, früher Kr. Kovel, Gouv. Wolhynien; Nr. 4: Ostukrainischer Text aus Oleški, früher Kr. Dnëprovsk, Gouv. Taurien (Lautbiliothek, Texte zu den Sprachplatten des Instituts für Lautforschung an der Universität Berlin, hgb. von D. Westermann, № 207, 208, Берлін, 1934/1935, ст. 1—24, 1—20.

Грамофонові кружки що раз більше використовують у мовознавстві; вони важні для діялектології. Зрозуміли це вже давно в західньо-европейській науці, зокрема в Німеччині, напр., берлінський „Institut für Lautforschung" має понад 2000 кружків із найрізнішими говоровими текстами. М. ін., находяться тут і українські говорові тексти. Ті, що їх видали в названих працях Г. Наконечна й М. Фасмер, це тексти награні від полонених українців у Німеччині в часі світової війни. Перший текст із Київщини, другий — із Вороніжчини, третій — із Волині, четвертий — із Таврії. Зміст текстів звичайно — приказка, сміховинка або розказ про якусь подію з життя, але це для діялектолога не важне: його цікавить сама вимова згуків говору; автори науковою транскрипцією стараються віддати найтонші відтінки звукових окремішностей у згаданих текстах. Метода праці така: кожна сторінка поділена на три частини: фонетичну транскрипцію, передачу тексту в літературній транскрипції і врешті німецький переклад тексту. На вступі вияснені важніші транскрипційні знаки й дана відповідна таблиця. Крім цього — „метрика" обєкту: його походження освіта, вік і т. п. із звичайною німецькою педантерією. Місцями автори

розходяться в поглядах про згукову вартість даної форми чи слова: тоді це зазначене в нотці.

Для нас видання цих текстів має окрему наукову вартість: відомо, що теперішня політика щодо мовознавства в У. С. С. Р. іде до того, щоб зблизити українську мову до „братньої" російської, і це певне зміняє характер української мови. Згадані кружки закріпили ще не попсовану мову передвоєнного покоління і зберігають її як живу, завжди можливу до провіру. Думати треба, що згадані тексти займуть окреме місце як перші в українській діялектології, й що автори, зокрема наша землячка, яка працює в цьому Інституті, подбають про опрацювання й публікацію й інших (напр., лемківських, закарпатських, гуцульських і т. п.) текстів, що находяться в берлінському „Інституті звукових дослідів" — покищо тільки на кружках. *Ярослав Рудницький.*

*

Др. Філарет Колесса, Народні пісні з Підкарпатської Руси, зібрав і зредагував Ф. К. Мельодії і тексти (відбитка з Наукового Збірника Тов. „Просвіта" в Ужгороді), річник XII—XIV, Ужгород, 1938.

Це вже друга з черги матеріялова праця з Карпатської України відомого нашого дослідника народньої української музики, що подає зібрані народні мелодії пісень із текстами. Як і попередня, вона вносить багато нового матеріялу до скарбниці нашої етнографічно-музичної літератури на Закарпатті.

Праця обіймає 101 сторінок збірника. Після переднього слова (стр. 49—53) автор подає спис місцевостей, з яких походять пісні, що є в збірнику (стр. 53—54), спис співців, від яких записано ті мелодії (стр. 54—55), та бібліографію видань народніх пісень, на які покликується, наводячи варіянти й паралелі до зібраних мелодій і текстів (стр. 55—56). У Збірнику є 130 мелодій + 29 їх варіянтів з текстами (стр. 57—103), 130 + 29 пісенних текстів (стр. 104—144), та зміст пісенних текстів за родом пісень з увагою на їх ритмічний розмір (стр. 144—149).

В передньому слові говорить автор про збирання мелодій, подаючи пояснення нотацій й діялектичних знаків, уживаних у праці. На зміст цього видання склалися пісні, зібрані підчас поїздки автора до Ракової перечинської округи, Радванки, Невицького і Горян — ужгородської округи, та пісні, які записав М. Рощахівський в Радвані — межилабірської округи. Головну увагу автор звертав на мелодії, менше на повні тексти, а записував їх від сільських дівчат та жінок, рідше від чоловіків, і лише кілька записав від інтелігентів. На основі пізнання народнього пісенного матеріялу дослідник доходить до висновків, що пісні Карпатської України з околиць Ужанської й Земплинської округи, у текстах, мелодіях і навіть у доборі пісенного репертуару виказують близьке свояцтво з піснями, що їх автор і проф. Й. Роздольський зібрали на галицькій Лемківщині, при чому установляє, що лемківський музичний діялект збігається з мовним говором лемків обабіч Карпат, і ще більше, — на Карпатській Україні музичний лемківський діялект поширений трохи більше на схід від самого мовного говору. У словному тексті пісень автор помічує більше, ніж у розмові та в обрядових піснях — словацького впливу. Всі пісні у збірнику, крім чотирьох, — походження народнього. З огляду на зміст пісень, їх обрядовий характер, будову вірша і мелодії, дослідник ділить обрядові пісні на 1. колядки, 2. веснянки, 3. весільні пісні, 4. обря-

дові, 5. христильні і приколискові, а звичайні пісні т. зв. „світські" групує за силябічною схемою їх віршової будови.

Далі спиняється над поясненням нотації й діякритичних знаків (стр. 51—52), над фонетичними й морфологічними прикметами місцевих говорів та їх транскрипцією в пісенних текстах збірника. Подаючи спис місцевостей і округ, що в них записав пісні, вважує кількість мелодій і їх текстів (стр. 53—54). У списі співців подає їх вік та суспільне становище за місцевостями (стр. 54—55). Відтак поазбучно цитує видання народніх пісень, у яких стрічаються варіянти й паралелі до мелодій і їх текстів у цьому збірнику.

Властиву частину, а саме — народні мелодії (стр. 57—103) автор ділить на дві групи. У розділі А. подає обрядові пісні: І. колядки (4+4 варіянти, ч. 1—4, стр. 57—58), ІІ. веснянки (4+1 варіянт, ч. 5—8, стр. 58—59), ІІІ. весільні пісні й ладкання (8+14 варіянтів, ч. 9—16, стр. 59—65), трактуючи по черзі одні, а опісля другі, ІV. обжинкові ладкання (1+2 варіянти, ч. 17. стр. 66+67), V. христильні й приколискові пісні (9 пісень, ч. 18—26, стр. 67—70). За основу ступневого групування пісень проф. Ф. Колесса бере спільний чинник для мелодії й тексту, а саме, — ритмічну схему музичної форми, йдучи в поодиноких відділах від строф, зложених із однакових віршових рядків, до строф з неоднакових віршових рядків, при чому вважує ступневість від менше-до більше-складних колін, від їх меншого до більшого числа. Треба зазначити, що автор у цьому збірнику подає поодиноко групами обрядові пісні, а це у великій мірі влекшує працю в етнологічних студіях над народніми обрядовими мелодіями. У другій групі (стр. 70—103), означеній буквою Б, він подає звичайні („світські") пісні за їх розміром[1]).

Дуже дбайливо переведено діякритичні знаки при кожній мелодії, а також зазначено місцевості, хто співав, при якій нагоді, вік співака та варіянти, які стрічається в опублікованих уже збірниках.

Коли в мелодіях автор обмежився тим, що подав поодинокі строфи пісенного тексту, то в черговому відділі „Тексти" подав у такому самому порядку у двох групах: А. — повні тексти обрядових і приколискових пісень (стр. 104—114) та Б. — повні тексти звичайних пісень (стр. 114—144) із зазначенням варіянтів, що є у збірниках українських і чужих народів. Нарешті для перегляду бачимо на стр. 144—149 зміст обрядових і світських пісень, упорядкованих за наступним числом і ритмічною схемою.

Щодо методики й систематики цей збірник заслуговує на повне признання. Уклад цієї праці — прозорий і ясний. Піднести треба зокрема — джерельний матеріял, який дає змогу пізнати народні пісні Карпатської України й порівняти їх із піснями інших етнографічних українських земель. Таксамо можна його використати для порівняльних дослідів над народньою музикою словян і несловян. *Роман В. Гарасимчук.*

---

[1]) І. розмір (4+3) — пісень 6, ч. 27—32, стр. 70—71; ІІ. розмір (4+4) — пісень 17, ч. 33—49, стр. 71—75; ІІІ. розмір (5+3) — пісень 1+1 варіянт, ч. 51, стр. 76; ІV. розмір (4+6) — пісень 4, стр. 76—77; V. розмір (6+6) — пісень 29+18 варіянтів, ч. 55—83, стр. 77—87; VI. розмір (4+4+3) — пісень 6+4 варіянти, ч. 84—89, стр. 87—90; VII. розмір (4+4+6) — пісень 15+3 варіянти, ч. 90—104, стр. 90—94; VIII. розмір (4+4+4) — пісня 1, ч. 105, стр. 94; IX. розмір (4+4+7) і (6+6+7) — пісень 3+1 варіянт, ч. 105—108, стр. 95—96, X. мішані розміри пісень 22+1 варіянт, ч. 109—130, стр. 96—103. У цій групі пісень (т. зв. світських) автор ділить мелодії на дво-три-колінні розміри віршових рядків та на розміри мішані, зберігаючи збільшення складів колін.

Франц Коковський, „*Східніми межами Лемківщини*", Львів, 1937., накладом В-ва „Наш Лемко", „Бібліотека Лемківщини", ч. 6.: *Рибальство в сяніцькому повіті*, стр. 62—71; *Над джерелами Ослави* (нарис матеріяльної культури із сумежжя Бойківщини та Лемківщини), стр. 72—92.

Перший нарис, це — опис способів риболовлі на ріці Сяні й його притоках у сяніцькому повіті з докладним вичисленням і описом численного рибальського приладдя, а саме: сітей, кошів, черпаків, вудок і т. і. Стаття прикрашена кількома гарними предметними світлинами.

Другий нарис, це опис матеріяльної культури села Манева над р. Ославою. Стаття обговорює такі справи: топографічні назви села, прізвища мешканців та їх походження, а далі — управу ріллі, із способом господарювання та вичислення господарського приладдя. А далі ще: ловецтво, рибальство, годівля звірят, будівництво, одяг, приготування страви й лучба та транспорт із докладним вичисленням і описом предметного приладдя та всяких родів будівель, одягу та страв. Численні світлини доповнюють та прикрашують статтю. *К. Д-ий.*

*

Володимир Січинський, *Історія українського граверства XVI—XVIII. століття*, Бібліотека „Записок Чину св. Василія В.", ч. 17, Львів, 1937, 72 стр. і 44 табл.

Зацікавлення розвитком старої графіки почалося в нас розмірно недавно й, окрім П. Попова „Матеріялів до словника українських граверів" з 1926. р. не було досі систематичного огляду цієї ділянки нашого мистецтва — праця В. Січинського виповнює цю прогалину. Граверство, а саме — дереворитництво, появляється в нас рівночасно з друкарством і довгі часи служить як помічне мистецтво для оздоблювання книг. Перші його спроби спираються на західні, головно нюрнберзькі зразки, але слідні також венеціянські впливи. Дуже високий рівень осягають дереворити в галицьких виданнях початку XVII. ст. (зі Стрятина та Крилоса), нажаль, невідомих майстрів. Із Галичини це мистецтво переходить до Києва і приймає характер загально-український, — нема ніяких різниць між західніми і східніми землями. В 1630—1660 рр. найбільш плодовитим дереворитником був чернець І л л я (невідомого прізвища), що залишив понад 400 ілюстрацій; він теж перший випустив окремі альбоми з гравюрами. Ця доба замітна також тим, що наше граверство широко користується місцевими сюжетами, часто зображує українські типи, зарисовує памятки будівництва і ін. „Вірші на погреб Сагайдачного" це — характеристичне видання того часу.

До найбільшого розвитку доходить наше граверство в 1670—1700. рр. Тоді виступають першорядні майстри як: Діонисій Сінкевич, Никодим Зубрицький, Данило Галяховський, Олександер і Лев Тарасевичі, Інокентій Щирський, Іван Мигура й цілий ряд інших граверів. Деякі з тих майстрів цілком дорівнюють найкращим граверам Заходу, навіть — голяндським, а у східній Европі Україна стояла тоді на першому місці, перевищуючи Московщину, Польщу й інших сусідів. Поруч із дереворитом у тому часі поширився також мідерит та офорта, а найвизначнішим їх майстром був О л е к с а н д е р Т а р а с е в и ч, що граверську освіту добув в Авґсбурґу, а на Україні — мав цілу школу наслідувачів. Як дуже наші майстри цікавилися західньою технікою, про це свідчить велика ко-

лекція альбомів із ґравюрами західніх майстрів, що збереглася в друкарні Печерської Лаври, де було головне огнище ґраверства. Тоді розвивається сильно портретове ґраверство (м. ін., портрети Мазепи) і появляються образи на окремих аркущах, ілюстровані програми шкільних диспут (тезиси) й ін.

Після полтавської катастрофи наше ґраверство проходить кризу, бо московський режим не сприяв вільному розвиткові мистецтва. Новий розвиток приходить у 1730—40. рр. Тоді найвизначнішим київським майстром був Григорій Левицький, що добув освіту у Бреславі і знову підняв рівень ґраверства. У Львові його визначним сучасником *був Іван Филипович. У другій половині* XVIII. *ст. важним ґ*раверським центром була — василіянська друкарня в Почаєві. У тих часах наше ґраверство мало рішальний вплив на Московщину і причинилося до під'єму мистецького життя півночі.

Огляд ґраверства давніх століть дає В. Січинський у короткому і стислому викладі, наводячи велику силу інтересних фактів і дат, дуже часто досі дослідникам невідомих. Це справді перший наш підручник *до історії цієї ділянки мистецтва. До праці долучено 71 репродукцію най*важніших ґравюр із різних недоступних видань і збірок, — це допомагає читачеві вжитися в розвиток ґраверства в різних століттях. Для тих, що люблять мистецтво і книжку, ця книжка — неоціненна.

І. Крипякевич.

*

Український Агрономічний Вістник, неперіодичний журнал, видає „Товариство українських аґрономів" у Львові, редаґує колеґія, головний редактор: інж. др. Євген Храпливий; кн. V. і VI., ст. 1—56, 57—124.

Є це відновлений журнал, що виходив 1934—1936. рр. і перестав *появлятися 1937. р. Дві книжки (V. й VI.), що вийшли 1938. р., містять*, як і давніше, цікаві статті. В році 1938. „Т-во українських аґрономів" у Львові рішило продовжувати видавання цього журналу. За цей рік вийшло дві окремі книжки журналу, а саме 5. і 6.

У пятій книжці стаття д-ра Іллі Витановича: „Др. Євген Олесницький, провідник українського селянства" змальовує яскраво постать, діяльність, заслуги й задуми Євгена Олесницького. Др. Євген Храпливий *подає історію створення „Товариства українських аґро*номів" у Львові (1925—1936.). Ісаак Мазепа статтею „Проблема поліпшення полонин" дає огляд фактичного стану полонин Карпатської України: спосіб, як їх використовують, хемічний склад ґрунтів та травостан, обговорює довоєнні заходи щодо поправи полонин та подає *напрямні, як слід би перевести поправу їх.*

Книжка шоста містить статті: Віктора Доманицького: „Сорок літ громадсько-аґрономічної праці проф. Костя Мацієвича" з пробігом життя й праці проф. К. Мацієвича; проф. Костя Мацієвича: „Наслідки плянового господарства для хліборобства України", де цифровими даними доведено, що впроваджена большевиками на Наддніпрянській Україні плянова господарка в формі колективізації *селянських господарств — не дала позитивних вислідів; інж.-аґр. Антона* Романенка: „Методика і техніка польових досвідів у селянських господарствах"; др. Маріяна Стахурського: „До про-

блеми епізоології деяких пошесних недуг", де досить докладно перечисленні шляхи, якими заразні пошесних хоріб можуть: передіставатися в тіло тварин, перекидатися з одної тварини на другу, або через хору *одну штуку причинятися до поширення пошести; інж. Юліяна Винницького:* „До проблеми нашого збіжевого насінництва в Галичині" (дискусійна стаття), де автор подає способи зорганізування української продукції добірного насіння.

До кожної статті додано резюме французькою або німецькою мовою.

Крім статтей, в обох книжках є ще реферати й рецензії на книжки й видання сіль.-господ. змісту, звістки про міжнародні сільсько-господ. організації, конґреси, наради, т. зв. записник укр. господарської праці, некрологи й т. зв. „Різне". Всі ці відділи багаті змістом і дуже різнородні.

Журнал цей, як це зазначено в слові до читачів, уміщеному в книжці 5., є „осередком праці і досягнень українського аґрономічного й господарського світу, звязаного найтісніше з нашим сільським господарством, українським селом і його змаганнями", а ми додамо — що він є також репрезентантом нашої української аґрономії перед чужим світом та звязковим із аґрономією чужих країв.

З відновлення „Агр. Вістника", можна тільки радіти. Було б бажано, щоб журнал виходив періодично, бодай чотири рази в році.

Антін Романенко.

Атляс України й сумежних країв, під загальною редакцією д-ра Володимира Кубійовича, Львів, 1937, Наукове Товариство ім. Шевченка; вид. „Український Видавничий Інститут у Львові"; карти виконано у графічному заведенні А. Гегедіса у Львові; друк тексту й переплет у друкарні й переплетні Наук. Т-ва ім. Шевченка, 24×27, ст. XLVIII тексту і 66 подв. стор. карт.

На заголовку читаємо, що атлас опрацював др. Володимир Кубійович, доцент Ягайлонського університету при співучасти пп.: В. Дорошенка, Е. Жарського, І. Зілинського, Р. Зубика, В. Іваниса, І. Іваницького, І. Крипякевича, М. Кулицького, Л. Лукасевича, М. Мельника, С. Пастернака, Ю. Полянського, В. Садовського, І. Теслі, Е. Храпливого і В. Чередієва; технічне опрацювання карт перевів — М. Кулицький; обгортку оформив арт.-мал. П. Ковжун.

Усіх географічних карт в атласі — 150, а з них 111 обіймають увесь терен українських і сумежних земель, себто частину Европи від Дебрецена по Астрахань і від Сочі по Тамбов, 4 — Схід. Европу, 5 — У.С.С.Р., 21 — територію, заселену українцями в Польщі, 6 — українські колонії і 3 різні. Головні карти виконані в поділці 1:5.000.000 — в числі 37; 1:10.000.000 — в числі 51. Помічні карти виконані в поділці 1:15.000.000 і 1:20.000.000 — в числі 21 і 14. Карти українських земель у Польщі виконані в поділці — 1:2.700.000, 1:4.000.000 і 1:8.000.000, разом — 20. Інші карти в поділці 1:250.000 — Київ, 1:1.500.000 — Київщина, 1:2.000.000 — Пороги, 1:3.000.000 — Бачванська Україна, 1:16.500.000 — Східня Европа. Всі карти кольорові, декотрі мають дуже різнородну скалю барв і знаків, фізична — 14, ґрунтів — 23, рістні — 18, фавни — 60, національностей — 23 і т. д. Співпраця авторів у атласі поділена так: фізична карта — М. Кулицького, геологічна — Ю. Полянського, ґрунтів — В. Чередієва, підсоння — І. Теслі, рістні — М. Мельника, фавни — Е. Жарського, говори

— І. Зілинського, заліснення — І. Іваницького й В. Кубійовича, корисних копалин — С. Пастернака, енергетики та промислу — В. Івaниса, праці — В. Садовського та В. Кубійовича, історичні — Р. Зубика й І. Крипякевича, друку — В. Дорошенка, преси — Л. Лукасевича, українських організацій Польщі — І. Федева, інші карти — В. Кубійовича або В. Кубійовича та М. Кулицького.

Для фізичної географії поміщено 12 карт: фізична, геологічна, ґрунтів, підсоння, фльори та фавни; демографії. До питання густоти населення, урбанізації, статтєвих відносин, національних, конфесійних, діялектологічних, природного руху, міграційних і колоній торкається 37 карт: до економічної географії: розміщення культур (ріллі, лісів і невжитків), розміщення ріллі, розподілу засівної площіні, пересічного врожаю, забезпеки людности збіжжям: картоплею, технічних ростин, годівлі домашніх тварин, заліснення, корисних копалин, енергетики, промислу, заняття людности, промислових робітництв, лучби, актив і пасив продукції й експорту — відноситься 58 карт. До історичної й політичної географії відноситься 12 карт. Справ грамотности, шкільництва, друку та преси торкається 11 карт, а організаційного життя українських земель під Польщею — 20 карт. Отже найбільше карт заняла економічна географія; бо й так вона тепер має переважливе місце між іншими ділянками географії.

Тому, що атлас займається головно питаннями економічної географії й демографії, він є географічно-статистичним атласом. У парі з цим увійшло тут коло 100 графіконів і діяграм і статистичних таблиць. Зібрання і зведення статистичного матеріялу було передумовою зладження цього атласу. А що цей статистичний матеріял обробляли статистичні уряди 5 різних держав, у різних термінах, різними методами та з різними тенденціями, то переробити його на один шаблон і термін — вимагало чимало праці. Далі йшло підібрання картографічних і діяграмових метод. Так узагалі картографічно зроблено атлас краще, демографічно ж — можна б було його більше прирівняти до рівня таких метод за ґряницею. Тоді може б вийшли більше релієфно поодинокі питання.

Закидів, чи дискусійних запитів до атласу мало. Н. пр., зайва карта Кеппенівських кліматичних зон, бо його схема для питань української кліматології зовсім непридатна. Зоографічна карта перевантажена сиґнатурами. В карті розміщення культур можна було відрізнити стан між Доном, Волгою й Маничем. Сиґнатури на карті промисловости не дають зовсім пізнати значіння поодиноких галузів промисловости. В картах ізохрон непослідовно використано порядок барв, даючи раз синю нагору, другий раз надолину.

Це дуже мало як на перше видання українського атласу у Львові. І авторові й співробітникам і видавцям треба висказати повне признання і заохотити до дальшого картографічного видавництва, от хочби до видання докладної карти осель з показником бодай для Галичини, Волині та Карпатської України. Була б це дуже пожадана праця не лише для науки, але і для буденного вжитку. Може б вона устійнила правильні українські назви наших міст і сіл, що їх перекручували чужі картографи.

Володимир Огоновський.

Elie Borschak, L' Ukraine dans la litterature de l'Europe occidentale, Bibliographie critique des publications en langues occidentales relatives à l'Ukraine et aux Ukrainiens depuis le XV-e siècle jusqu' à nos jours, Париж, 1938, ст. 202.

Ця праця є відбиткою з журналу „Le Monde Slave", де її друкували від липня 1933. до березня 1935. р. Автор у передмові сам зазначує, що ця його бібліографія не охоплює всіх праць, присвячених Україні від XV. ст. до наших часів західньо-европейськими мовами. Нема тут статтей із енциклопедії, ані праць про праісторичну добу народів з території України. Зі скандинавських мов є тільки праці, присвячені добі Мазепи, з огляду на багатий матеріял про союзника Карла XII. Вся праця поділена на такі глави: I. — Київська доба української історії від IX. до XIII. ст.; литовська доба (XIV. в. — 1569.) й польська (1569—1648.); Загальна історія Хмельниччини. II. — Велика руїна (1668—1687.). III. — Мазепа й мазепинці (1687—1720.). IV. — Кінець козацької держави й поділ українських земель між Росію й Австрію (1722—1800.). V. — Український рух у XIX. ст. VI. — Українська справа напередодні світової війни. VII. — Україна, світова війна й мирова конференція 1914—1919. Від російської революції до перемиря 1917—1918. рр. VIII. — Мирова конференція 1919. IX. Українська справа по світовій війні 1920—1932. X. — Чужі подорожники на українських землях. XI. — Етнографія і географія. XII. — Українська мова. XIII. — Народня словесність і фолкльор. XIV. — Українська література. XV. — Археологія й історія мистецтва. XVI. — Релігійне життя. XVII. — Закарпатська Україна. XVIII. — Географічні карти.

Поодинокі глави мають іще підзаголовки для кращої орієнтації предмету. І. Борщак не обмежується сухим списом творів, а старається по змозі до кожного додати якусь цікаву замітку про автора або характеристичну рису праці: її характер, тенденцію, більшу чи меншу вартість.

Як називають її французи, є це, бібліографія raisonnée — з рефлексіями при деяких цікавіших працях і з головним ходом думок. Подавати її оцінку значило б передовсім — самому простежити ввесь зібраний у ній матеріял, на який автор витратив 20 років життя, маючи доступ до різних чужих архівів. Сумніваємось, чи скоро найдеться другий історик у подібних сприятливих умовах і з таким запалом для такої невдячної праці.

Те, що вражає нас у цій бібліографії, це — велика кількість праць про Україну, складених самими нашими земляками, головно тоді, коли, після останньої великої війни і підчас паризької мирової конференції, наш визвольний рух висунув справу на чергу для міжнародньої політики. Більшість брошур, виданих нашими дипломатичними місіями, мала значіння тільки пригнідних пропагандових брошур.

Яка невеличка була кількість цих праць у роках безпосередно після великої війни, саме тоді, коли кожна найменша праця чужою мовою ставала джерелом інформації для зацікавлених чужинців — можна бачити хоч би з порівняння їх усіх із статтями, що появилися про Україну в останніх місяцях у французькій та англійській пресі. Як би хто хотів продовжити бібліографію І. Борщака тепер, то огляд чужої преси за останні місяці про Україну заняв би більше місця, ніж усе те, що появилося від 1914. р.

м. р.

НАШІ ВТРАТИ

Д-р СТЕПАН СМАЛЬ СТОЦЬКИЙ, один із перших дійсних членів Товариства після його повної реорганізації на зразок академій наук (від 1. VI. 1899. р.) — 1894. р. своїм впливом дуже причинився до вибору головою проф. М. Грушевського, — директор філологічної секції Товариства 1914. р., професор української мови й письменства на університеті в Чернівцях (1885—1918) і в українському університеті у Празі (1921—1938), помер у Празі 17. серпня 1938. р. у 79. р. життя. Тіло його, на передсмертне бажання спочити біля дружини, що померла й похоронена у Кракові 1916. р., перевезено на краківське кладовище. У краківських похоронах узяла участь делегація Наукового Товариства під проводом голови, проф. д-ра Івана Раковського.

Життєва путь пок. проф. Стоцького була в коротких рисах така: народився 8. січня 1859. р. в Немилові в *Радехівщині в Галичині, гімназію скінчив у Львові*, університет у Чернівцях (1879—1883) і у Відні, де 1884. р. склав докторат філософії, а 1885. став доцентом славістики. Час від 1885. р. до самої війни, крім наукової й педагогічної праці, виповнювала громадсько-політична праця. Своїм організаторським талантом довів українську частину Буковини до розцвіту на полі культурному, політичному й господарському, а українство зробив впливовим чинником у краю, виборовши для нього повну рівноправність як посол до буковинського сойму (від 1892), де якийсь час (1904—1910) був заступником краєвого маршалка, як посол до віденського парляменту (від 1911. р.), як член буковинської Краєвої Шкільної Ради, як член Краєвого Буковинського Банку, як член Ради Краєвої Культури й т. д. Історія Буковини 1885—1918. рр. нерозривно звязана з особою проф. Стоцького, він ту історію творив. Був він як не основником, то реформатором майже всіх культурно-освітніх товариств і установ на Буковині („Народній Дім", „Руська Бесіда", „Українська Школа", „Буковинський Боян", „Руська Каса" і т. д.), скрізь займав визначні місця, організував село, організував місто, організував інтелігенцію. За війни працював, як австрійський старшина, спершу як оборонець у військовому суді, опісля (від 1915) в таборі полонених українців у Фрайштадті. В листопаді 1918. р. Українська Академія Наук вибрала його своїм членом — але ж *пізніші події не дозволили йому вибратися до Києва. По війні був послом З. У.* Н. Р. у Празі (1919), опісля професорував до кінця життя в українському університеті у Празі, беручи діяльну участь у засіданнях „Укр. істор.-філ. Товариства", в наукових з'їздах та у праці „Музею визвольної боротьби України". Перед смертю встиг іще викінчити статут Української Могилянсько-Мазепинської Академії, куди його уряд У. Н. Р. покликав як голову.

Поринувши в Чернівцях із головою у національно-політичну працю, він усе находив час для наукової і для педагогічної роботи. Виховав ряд учителів середніх шкіл, виборов у затяжній боротьбі фонетичний правопис (1893. р.), дав середній школі українську граматику, що діждалася чотирьох видань (перше 1893. р. — останнє 1928. р); два зшитки невеличкого обєму журнальчика під скромною назвою „Руська Школа" (1888, 1891) мали бути початком до видавання наукового журналу; видане ним 1899. р. з рукопису меморандум (Sendschreiben) буковинського єпископа Гакмана мало доказати круті стежки румунської політики на Буковині в 40. рр. XIX. ст., яка йшла до повного опанування Буковини руму-

нами, а „культурно-історичний образок", праця „Буковинська Русь", наслідок довголітніх студій мала дати незбитий доказ на те, що українці на Буковині — населення автохтонне, не — зайшле, й що Буковина історією звязана з Галицько-Волинською державою та з іншими українськими землями й має повні права до свойого національно-політичного розвитку, який і започаткували буковинські діячі в 60. рр. XIX. ст. і повели його на добру стежку...

Синтезою студій професора Стоцького над українською мовою була його „Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache" (Відень, 1913.), опрацьована у співпраці з приятелем Гартнером, тим самим проф. Гартнером, що фігурує як співавтор шкільної граматики, відомого „Minoritätsvotum", заголошеного в буковинській Краєвій Шкільній Раді у справі заведення фонетичного правопису до шкіл (1887), цікавої критики на шкільну граматику Ом. Огоновського („Zeitschrift für österreichische Gymnasien". Відень, 1889), української граматики та німецько-українського розмовника („Sammlung Göschen", 1913, 1914) — українська читанка в тому самому виданні вийшла вже під імям самого проф. Стоцького (1927). Стрінута прихильною критикою в описовій її частині, ця граматика викликала великий відпір у більшості славістів (Шахматов, Карський, Мее, Ягіч, Лєр-Сплавінський, Вайнгарт, Гуєр) за становище авторів у справі походження української мови. Як відомо, проф. Стоцький виводить україн. мову просто з праславянських діялектів, поборюючи теорію т. зв. праруської мови, теорію, що її виставила російська лінгвістична школа, і що її перебрала славістика взагалі, і зокрема польські лінгвісти. Цим питанням займався проф. Стоцький до кінця свойого життя, додаючи в цілій низці праць („Das ukrainische Volk und die ukr. Sprache, „Ukraine", Берлін, 1921; Розвиток поглядів про семю словянських мов і їх взаїмне споріднення, „Записки Н. Т. Ш., т. CXLI—CXLIII, Львів, 1925, II. вид., Прага, 1927; Східні словяни, „Україна", 1926; „Мякі" і „тверді" голосівки, „Slavia", VII, 1928—29; „Українська мова, її початки, розвиток та характеристичні її прикмети", „Дзвони", Львів 1933 й історія україн. мови „Укр. Загальна Енцикльопедія", т. III, ст. 564—571; Питання про східньословинську прамову, „Записки Н. Т. Ш., т. CLV, Львів, 1937 і т. д.) нові й нові аргументи на користь правдивости своїх поглядів у цій справі. У своїх наслідках ці праці принесли те, що, коли теорія про т. зв. праруську мову ще не зовсім захиталася, то в її сильному мурі, збудованому російською наукою, пробито велику діру, яка щораз ширшає й сильно загрожує цілій штудерній конструкції мурів.

З поля літературознавства велику вагу мають праці проф. Стоцького для зрозуміння Шевченкової поезії (Тарас Шевченко, Інтерпретації, Варшава, 1934—1936) та її ритміки (Ритміка Шевченкової поезії, „Праці укр. іст.-філол. Товариства у Празі", 1926), праці, які подають нові шляхи для підходу до Шевченкової творчости („пояснювати Шевченка — Шевченком"; ритміка Шевченкової поезії опирається на народніх ритмах). З ін. праць назвемо ще дуже цінну критику на Огієнкові „Нариси з історії укр. мови" („Україна", Київ, 1928), розправу про „Енеїду" Котляревського (Львів, 1898), характеристику літер. діяльности Франка (Львів, 1913) і т. д. А лебединою його працею, надрукованою рік перед смертю, була таки — інтерпретація деяких передсмертних Шевченкових творів: „Останній рік Шевченкової поетичної творчости" (Прага, 1937)...

Наукові українські установи вшанували память пок. окремими прилюдними академіями. Наукове Товариство ім. Шевченка владило академію 20. листопаду 1938. р. (рефер. д-р М. Кордуба й д-р Василь Сімович), „Український Науковий Інститут" у Берліні — дня 2. листопаду м. р. (реф. д-р Мірчук і д-р З. Кузеля), „Український Науковий Інститут" у Варшаві — 2. грудня м. р. (реф. проф. Ол. Лотоцький і д-р В. Сімович), „Український Академічний Комітет" у Празі — 6. грудня м. р. (реф. проф. д-р М. Вайнгарт і д-р Олександер Колесса).

Філологічна Секція Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові присвячує найближчий том „Записок" світлій памяті покійного. *В. С.*

О. Д-р ВАСИЛЬ ГАДЖЕГА (нар. 28. липня 1864. р. в Руській Поляні на Мармарощині), від 6. жовтня 1928. р. дійсний член Наукового Товариства ім. Т. Шевченка (іст.-філос. секція), гр.-кат. пралат в Ужгороді, історик Закарпаття, діяльний член культурно-освітніх та економічних установ і товариств по той бік Карпат, почесний член закарпатської „Просвіти" та співредактор „Наукового Збірника" Т-ва „Просвіти" в Ужгороді, визначний церковний діяч, помер 15. березня 1938. р.

Праці його (самих друкованих нараховують до 28, деякі залишилися в рукописі) торкаються, здебільша, історії закарпатської церкви, найважніша з них:

„Перва спроба історії греко-католической мукачевской епархії", Ужгород, 1924, з т. зв. „Додатками к історії русинов і руських церквей" у жупах: Мармароській (1922), Ужокській (1924), Угоцькій (1927) і Земплинській (1927). Для цих студій автор використав увесь архівний матеріял. Інші праці торкаються діяльности єпископа Брадача (1927), Волошиновського та Малаховського (1931), історії катедральної греко-катол. капітули мукачівської епархії (1927), тощо. На окрему згадку заслуговує його біографічна студія про Михайла Лучкая („Михайло Лучкай, житєпис і твори", Ужгород, 1929). Деякі праці торкаються історії Закарпаття („О переселеню князя Федора Коріятовича до Мадярщини", Ужг., 1929, „Князь Федор Коріятович і Марморош", Ужг., 1930—31), та народнього шкільництва на Закарпатті („О первих початках народного шкільництва на Подкарпатскій Руси", Ужг., 1929). Праці свої о. д-р Гаджега містив виключно в „Науковому Збірнику" закарпатської „Просвіти" та краєзнавчому журналі „Підкарпатська Русь", що його видавало „Педагогічне Товариство" в Ужгороді. Перші свої праці покійник писав по-мадярськи: від 1918. р. закинув мадярську мову й почав писати по-українськи. І не диво: скінчив мадярську середню школу, вчився по-мадярськи на теології, всі священники писали тоді тільки по-мадярському. Але ж, оцінюючи великі заслуги покійного для української культури на Закарпатті, тамошня „Просвіта" назвала науковий відділ своєї великої бібліотеки імям д-ра Василя Гаджеги. Покійний був відомий зо своїх українських переконань, визначався великою постійністю характеру і з своїм українством перед ніким не ховався. Зі звички вживав у своїх працях т. зв. етимологічного правопису, хоч стояв за фонетичну ортографію для шкільного вжитку. *Б. Р.*

Д-р ТОМА МАРЕТІЧ, професор славістики, пізніше індоєвропеїстики на загребському університеті — дійсний член Н. Т. Ш. від 28. червня 1924. р. (філологічна секція), помер 16. січня 1938. р. в 83. р. життя. Покійний поклав великі заслуги для сербо-хорватської літературної мови, як послідовник Вука Караджіча та Д. Данічіча, тих основників письменницької мови сербо-хорватів. Із цього погляду його „Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika" (1899., II. вид. 1932), описова граматика сербо-хорватської мови має значіння нормалізаторки письменницької сербо-хорватської мови, над чистотою якої, в дусі Караджіча, Маретіч працював цілий свій вік (пор., н. пр., його „Hrvatski ili srpski jezični savjetnik" (1924), практичний мовний порадник, де подано багато „ухилів" від Караджічевої мови та порад, як їх берегтися. З погляду чистоти мови заслуговують на увагу його переклади деяких творів усесвітнього письменства (Гомер, Овідій, Вергілій, Міцкевич, деякі пісні з Магабгарати). Як незрівняний знавець сербо- хорватської мови, він майже тридцять років був редактором великого сербо-хорватського наукового словника „hijećnik hrvatskog ili srpskog jezika", що його почала видавати південно-словянська Академія Наук в Загребі.

Наукові свої праці з поля історії сербо-хорватського правопису (1889), метрики народніх пісень (1907) і народньої епіки, ономастики, діялектології і т. д. покійний поміщував, здебільша, у виданнях загребської Академії Наук.

Народився Маретіч 13. грудня 1854. р. в Вітвориці у Славонії, вчився в Загребі й у Ляйпціґу, вчителював по середніх школах Хорватії, 1885. р. габілітувався на доцента словянської філології у Загребі, 1886. р. став професором загребського університету, де викладав до 1914. словянську філологію, а від 1919—1926 індоєвропейське мовознавство.

Був дійсним членом загребської Академії Наук — якийсь час був її головою (1915—1918), — Академії Наук у Белграді, дійсним членом Н. Т. Ш., і членом-кореспондентом чеської, російської й болгарської Академії. До української справи й української науки ставився все — прихильно.

В. С.

Д-р СТАНІСЛАВ ШОБЕР, дійсний член Наук. Тов. ім. Шевченка від 14. червня. 1933. р. (філол. секція), професор варшавського університету, помер 29. серпня 1938. року у Варшаві.

Народився покійний 6. листопаду 1879. року у Варшаві, гімназію скінчив 1898. року, університет 1903. і присвятив себе праці у варшавських середніх школах, хоч і продовжував наукові праці і 1909. р. дістав ступінь магістра індоєвропейського мовознавства на московському університеті. В 1915. р. відновлений варшавський університет покликує його на становище професора, де він до 1929. року кермує катедрою польоністики та семінаром її, а далі по смерти проф. Поржезінського обіймає катедру індо-европейського мовознавства.

Станіслав Шобер залишив по собі велику наукову *спадщину, що має поверх 300 бібліографічних точок*, між ними багато великих творів. З цієї спадщини згадаємо тільки „Zarys językoznawstwa ogólnego", що його *перший том* вийшов 1924. р., два томи його *обширної* граматики польської мови, що появилися 1931. р. та його „Słownik ortoepiczny" з 1937. р.

Незвичайно обширна й плодовита була Шоберова діяльність над розвитком і плеканням польської мови. Був він довголітнім головою „Towarzystwa krzewienia poprawności i kultury języka" і одним із довголітніх редакторів органу цього Товариства „Poradnik językowy". Водночас провадив Станіслав Шобер широку науково-організаційну, а то й громадську працю: був довголітнім секретарем варшавського Наукового Товариства, Каси Мяновського *та головою секції високих шкіл „Союзу польських учителів"*.

Небіщик визначався великими особистими прикметами серця й розуму, був загально шанований колеґами і студентами, як людина благородна й справедлива — *і до нас, українців. Належав він до тих великих польських учених*, яких між живими вже немає, як: Бодуен де Куртене, Поржезінський, Юзеф Уєйський, які створили на ґуманістичному факультеті варшавського університету доброзичливу атмосферу для чистої наукової праці в усіх ділянках *українознавства*. За те й ушанувало його Наукове Товариство ім. Т. Шевченка своїм членством. Був він теж від самого заснування „Комісії для дослідів над польсько-українськими питаннями" при Українському Науковому Інституті (від *1933.* року) заступником голови цієї Комісії, брав діяльну участь у засіданнях філологічної секції та широ цікавився цілим українським науковим життям.

Р. С.-С.

ХРОНІКА

НАУКОВЕ ЖИТТЯ.

Наукове Товариство ім. Шевченка в 1938. р. поділило свою роботу так, що науковою діяльністю кермувала його „Наукова Рада", вибрана 17. II. 1938., зложена з президії Виділу та президії всіх трьох секцій і відпоручників секцій до виділу. Вона укладала програму праці, визначувала її напрямні й подавала до Виділу, який їх затверджував, а відповідні ухвали виконувала президія.

Виділ старався не тільки вдержати діяльність Н. Т. Ш. на дотеперішньому рівні, але й по змозі цю діяльність посилити і здобути на неї відповідні засоби. З огляду на незвичайно малу допомогу Міністерства Освіти (12.000 зл. річно) звернувся до наших осередніх економічних установ за допомогою. Завдяки цій допомозі можна було з початком року заснувати „Статистично-дослідну робітню" (керманич д-р Володимир Отоновський), де йдуть досліди над економічно-культурним станом нашого народу, де теж зібрано матеріяли для видання V. т. „Студій з поля суспільних наук і статистики", що появився м. р. після 12-літньої перерви цього видавництва. Таксамо, завдяки цій допомозі, Товариству вдалося приступити до видавництва місячника українознавства „Сьогочасне й минуле", що почав саме виходити.

Товариство владило мин. року такі академії, в формі наукового засідання всіх трьох секцій: в честь патрона Т-ва, Т. Шевченка (27. III. — реф. проф. Павла Зайцева: „Шевченко в громадянському й родинному житті"; в честь пок. акад. проф. Ст. Смаль-Стоцького (20. XI., виклади: проф. д-ра Мирона Кордуби: „Громадянська діяльність проф. Ст. Смаль-Стоцького", і проф. д-ра В. Сімовича: „Наукова діяльність проф. Ст. Стоцького"). Заходом Виділу вдяджено теж спільно з ін. освітньо-культурними установами („Просвіта", „Учит. Громада", „Взаїмна Поміч укр. учительства", „Рідна Школа") панахиду в память Івана Котляревського (13. XI.).

Для зацікавлення нашого громадянства етнографічними прикметами так мало відомого Полісся, Т-во владило від 6. III. — до кінця квітня поліську виставу в Музею; у звязку із виставою відбулося 8 прилюдних викладів про Полісся: 1. проф. д-р Філярет Колесса: Вечір поліської пісні; 2. мгр. Р. Гарасимчук та мгр. І. Гургула: Матеріяльна культура Полісся; 3. мгр. К. Добрянський: Звичаї й вірування поліщуків; 4. мгр. М. Романенчук: Полісся в українському письменстві; 5. інж. В. Шиприкевич: Полісся в очах мандрівника; 6. доц. д-р В. Кубійович: Національне обличчя Полісся; 7. проф. д-р І. Раковський: Антропологічний тип поліщуків; 8. проф. д-р Ів. Зілинський: Говір поліщуків. — Виставу відкрив вступним словом дир. Музею д-р Ярослав Пастернак (16. III.), він сказав теж слово на закриття виставки (18. IV).

Другу виставу „Пластових памяток" уладжено в Музею воєнно-історичних памяток (вул. Потоцького 48) від 13—27. III. 1938. р.

Товариство брало участь у закордонних і всесвітніх наукових з'їздах: у конгресі істориків Східньої Европи в Цюриху (28. VIII. — 4. IX. — представник проф. д-р М. Кордуба), у міжнар. конгресі ономастиків у Парижі (25. VII. — 29. VII. — представник д-р Я. Рудницький), на конгрес християнських археологів у Римі (2—9 X.), на свято століття естонського Наукового Товариства та століття фінського Наукового Товариства в Гельсінках Товариство обмежилося відповідними привитаннями.

У 1938. р. Виділ, на пропозицію секцій, іменував таких нових дійсних членів: в секції істор.-філос. (9. VI.): др. Іван Борковський (Прага), др. Борис Крупницький (Берлін), проф. Олександер Мицюк (Прага), др. Іван Мірчук (Берлін); у філологічній сек-

ції (17. II.): проф. Павло Зайцев (Варшава), др. Євген Ю. Пеленський (Львів); в секції мат.-природ.-лікар. (24. III.): інж. Микола Деревлянка (Перемишль), інж. Микола Дубовицький, інж. Євген Перхорович, інж. Микола Чижевський.

Зате Т-во втратило через смерть таких членів 1938. р.: о. д-р Василь Гаджега (Ужгород), нотар Володимир Лукич-Левицький (Винники), акад. Тома Маретіч (Загреб), акад. Степан Смаль-Стоцький (Прага), проф. Станіслав Шобер (Варшава).

Із дійсних членів Н. Т. Ш., заходами Виділу, відбув у травні. 1938., дир. історично-культурного Музею д-р Ярослав Пастернак наукову подорож по Німеччині; для підготови молодих наукових дослідників, заходами Товариства, одержали в берлінському Інституті Гумбольдта стипендії на акад. рік 1938—9. такі кандидати: д-р мед. Богдан Гординський, лікар Микола Грушкевич, музиколог Марко Лепкий і мгр. Іван Монастирський.

З огляду на скупі доходи Товариство спромоглося видати в 1938. р.: 1. Студії з поля суспільних наук і статистики, т. V., присвячений памяті О. О. Русова (за допомогою Ревізійного Союзу Укр. Кооператив у Львові), 2. Збірник мат.-природоп.-лікарської секції, т. XXXII., вип. 1.; 3. Збірник фізіографічної комісії, вип. VII. (виходив двічі з приводу конфіскати його через те, що в ньому вжито дотеперішньої назви наших земель); 4. Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlich-ärztlichen Sektion, т. XXVII.; 5. Укр. Статистичний Річник, 4. т., за рр. 1936—7. (спільно з Укр. Економічним Бюром у Варшаві); 6. 4 випуски „Лікарського Вісника" (спільно з Укр. Лікарським Товариством у Львові і 7. 7 випусків „Української Книги" (спільно з „Укр. товариством бібліофілів").

З 1. І. 1938. р. відкрито третій музей Н. Т. Ш. — „Музей воєнно-історичних памяток", у домі „Товариства українських інвалідів" вул. Потоцького, ч. 48, і управу його передано д-рові Іванові Карпинцеві; всі видатки, злучені з удержанням цього музею, покриває Товариство „Молода Громада".

Дуже багато праці поклав Виділ на те, щоб удержати фінансову рівновагу, збільшити дохідність підприємств (друкарні, палітурні, книгарні) та впорядкувати доми Товариства (вул. Чарнецького ч. 24 і 26); фінансовими справами кермувала „Фінансова Комісія", а її рішення, потверджені Виділом, переводив новоустановлений директор канцелярії й генеральний бухгальтер Т-ва. Завдяки цьому підприємства Товариства дали в 1938. р. Централі 17.321 зл. чистого доходу (книгарня 6.500 зл., друкарня 9.893 зл., палітурня 928 зл.). Маєтність у Белелуї дала 1938. р. тільки невеличкий дохід через значні видатки на будову дому й направу господарських будинків. Фундацію „Академічний Дім" Виділ передав під опіку Екс. Митрополитові А. Шептицькому, який примістив у ньому „Інтернат для християн. укр. молоді високих шкіл". А що цей інтернат на покриття адміністраційних коштів „Акад. Дому" платив незначну суму (200 зл. місячно — і то 10 місяців), то Н. Т. Ш. мусіло доплачувати до удержання „Акад. Дому" майже 400 зл. місячно, себто доплатило майже 5.000 зл. за цілий рік, розуміється, з засобів, призначених на наукову діяльність Т-ва, бо інших фондів на ці видатки Н. Т. Ш. не має.

Про наукову діяльність секцій у 1938. р. — у найближчому зшитку.

І. Р.

*

Українське Богословське Наукове Товариство у Львові закінчило 1938. р. пятнадцятьліття свойого існування (осн. 1923. р.). Завдання Товариства — плекати богословські науки. Праця йшла у 4 секціях: біблійній, філософічно-догматичній, практично-богословській та історично-правній. Членами Б. Н. Т. є духовні і світські (третина всіх членів) люди української й чужої національности. За 15 років своєї праці Б. Н. Т. розвинуло дуже жваву видавничу діяльність. (видавало: 1. тримісячник „Богословія", 2. місячник „Нива", 3. видання „Богословії", досі — 23 книжки та 4. Праці Богословського Наукового Товариства, досі 11 томів; у 1938. р. вийшов XI—XII т.: о. В. Кучабський Унійний З'їзд у Львові, матеріяли). Поміж співробітниками видань бачимо імена визначних чужинців богословів: проф. др. А. Ляндграф, проф. др. М. Шмавс, о. Йосиф Шайндверс — праці цих співробітників Н. Б. Т. друкувало й чужими мовами, здебільша — по-латині, деякі по-французьки. З іншими аналогічними товариствами в інших краях та з визначними богословами ін. національностей Б. Н. Т. було раз-у-раз у звязках. Зпоміж світських українців друкувало Б. Н. Т. твори таких авторів: др. В. Січинський, др. Є. Ю. Пеленський, др. Ів.

Шпитковський, акад. Михайло Возняк, др. Ярослав Пастернак. У виданнях Б. Н. Т. (а власне в „Богословії) бере участь і богословська молодь (синтетичні праці), яких 8—10 студентів. З приводу 950-ліття хрищення України Б. Н. Т. готовить до друку окремий збірник. У 1938. р. Б. Н. Т. брало участь у таких наукових богословських з'їздах: у Римі, в Зальцбургу, у Белеграді та Пінеську.

Б. Н. Т. влаштовує від кількох років „Академічні Вечори" з науковими прилюдними викладами, сполучені з дискусіями. Викладали духовні і світські члени Товариства. У 1937/38. р. відбулося 12 таких вечорів із викладами: о. дра В. Лаби (Ісус Христос у світлі ліберальної й соціялістичної критики), дра І. Конача (Етика й політика), о. дра А. Ішака (Упадок Церкви на Радянщині), о. дра Г. Костельника (Інстинкт у людини), дра М. Гнатишака (Література й суспільне життя), дра М. Чубатого (Відродження католицизму у Франції), о. дра Л. Глинки (Соціяльне питання в папських енцикліках), дра В Залозецького (Соціяльна проблема у творах В. Липинського), М. Демковича (Зборянського (Платонова концепція держави), дра М. Дзеровича (Суспільне питання й католицька акція), о. дра М. Конрада (Приватна власність), дра К. Чеховича (Ідеї анархізму в наукових працях Драгоманова).

Бібліотека Б. Н. Т. — найбільша фахова українська богословська бібліотека — прилюдна, не маючи свойого власного приміщення, користає з дозволу ректорату Духовної Академії, з наукової робітні Академії. Б. Н. Т. думає про власне приміщення для бібліотеки. Начислює досі 7.207 чисел у 10.642 томах (в 1924. р. мала всього поверх 1.000 томів), 121 рукописів, 236 стародруків і багато наукових і фахових часописів різними мовами (71 українських). Душею Товариства й його головою від самого початку є о. ректор Йосиф Сліпий. З початком лютого ц. р. відбулися нові загальні збори Б. Н. Т. — з ряду 9. — знову поставили на чоло товариства о. ректора Й. Сліпого.

В. В.

*

Український Науковий Інститут у Варшаві повстав 7. лютого 1930. р., як установа науково-дослідна при міністерстві віросповідань і публичної освіти Р. П. П., має завдання вести: а) студії з поля господарського життя культури й історії українського народу, б) підготову сил для наукової праці. На чолі Інституту стоїть колегія у складі: директора — проф. О. Лотоцького, секретаря — проф. д-ра Р. Смаль-Стоцького і членів колегії: проф. Б. Лепкого і проф. В. Садовського. Інститут звертав і звертає увагу передусім не так на питання, що мають значіння теоретичне, як на проблеми актуальні, які з огляду на теперішні умови життя України можуть мати значіння і практичне. Відповідно до цього, опрацьовано плян діяльности, і в цьому напрямі та діяльність проходить.

У. Н. І. розгорнув свою діяльність передусім на в и д а в н и ч о м у полі. Він видає:

1. *„Праці Українського Наукового Інституту"*, серія видань, де вийшло 51 томів праць і матеріялів із різних галузів наук: серії економічної (11), історичної (9), філологічної (7), серії мемуарів (5), серії правничої (5), серії праць комісії над польсько-українськими питаннями (4), серії статистичної (2), серії підручників (2), серії перекладів св. Письма та богословських книг (2), серії історично-літературної (1), серії філософічної (1), серії педагогічної (1), серії праць комісії для дослідів українського руху (1). В цій серії в 1938. р вийшли такі книжки:

1. Проф. О. Лотоцький, Автокефалія, т. II, (нарис історії автокефальних церков, ст. 559, серія правнича, кн. 4.);

2. Архів Михайла Драгоманова, т. I., Листування київської Старої Громади з М. Драгомановим (1876—1895), ст. 445 (серія праць комісії для дослідів українського руху, т. I.);

3. Проф. Лотоцький, В Царгороді, ст. 168 (серія мемуарів, кн. 5.);

4. Д-р Б. Крупницький, Гетьман Пилип Орлик (1672—1742), огляд його політичної діяльности, ст. 258 (серія історична, кн. 4.);

5. М. Пшепюрська, Надсянський говір (з мапою), ст. 89 (серія філологічна, кн. 7.);

6—7. Мазепа, збірник, т. I. + II., ст. 161 + 110 (серія істор., кн. 5 і 6);

8. З минулого, збірник, т. I., ст. 157 (серія історична, кн. 7.);

Крім цих книжок, є ще декілька у друку і 11 уже готових до друку, 13 до друку приготовляється.

2. *Повне видання творів Т. Шевченка*, в 16 томах, почало виходити 1934. р.; у 1938. р. вийшов т. XV. (Шевченко в чужих мовах), додруковується XVI. (Бібліографія творів Т Шевченка), готові до друку: т.

І., V., XII.; редакційна комісія проф. О. Лотоцький, проф. др. Роман Смаль-Стоцький, редактор — П. Зайцев.

3. *Видання поза серіями* виявляє дві позиції: переклад М. Рильського „Пана Тадеуша" А. Міцкевича (1934) і вибір поезій Т. Шевченка в перекладах польських поетів (1936).

Про наукову діяльність У.Н.І. — у найближчому зшитку. *Є. Г.*

*

Українська Наукова Асоціація в Празі — заснована 7. грудня. 1932. р. з метою — створити осередок для об'єднання української наукової праці в Празі у звязку з ліквідацією високого українського шкільництва в Ч. С. Р. — Української Господарської Академії й Українського Високого Педагогічного Інституту. У звязку з ліквідацією цих шкіл праця йшла поволі; з'організувати наукове видавництво У. Н. А. не вдалось; намічене збирання матеріялів для „Словника українських наукових робітників" через брак коштів іде дуже повільно; головна праця У. Н. А. — організація наукових засідань, які відбуваються неправильно. Восени 1938. року, коли діяльність У. Н. А., у звязку з подіями в Ч. С. Р. почалася з опізненням, відбулось 3 наукові засідання з такими доповідями: 1. Л. Грабина, Апологія хутора у світлі сучасности; 2. Ів. Кабачків, Податкові системи різних федеративних держав; 3. А. Яковлів, Системи й форми інтервенції держави в різних галузях народнього господарства.

У. Н. А. має поки-що 43 члени, з них 7 пробуває поза межами ЧСР. Праця в т-ві поділена між чотирма секціями: 1. секція гуманістичних наук; 2. секція права й суспільних наук; 3. секція природнича й економічних і технічних наук. Головою управи Т-ва від 1936. р. є — проф. К. Мацієвич. *В. С-ий.*

*

Товариство наукових викладів ім. П. Могили до війни вело у Львові два окремі роди викладів: 1. для підготованих слухачів і 2. популярні — в таких товариствах, як: „Зоря", „Львівська Русь", „Сила", „Міщанське Братство" та в передміських читальнях (останніми орудувала філія на місто Львів). Провінціональні філії та кружки (усіх разом 13) охопили були сіттю всі повіти ближчі більшим освітнім осередкам.

Після війни Т-во влаштовувало правильні університетські виклади для академічної молоді й тим наразилось адміністраційній владі, а у звязку з цим припинило свою діяльність на кілька років. Та в 1933. році наладнала її новообрана Рада Т-ва під проводом д-ра Свєнціцкого, а від 1936. року, при вдруге поновленій Раді, число викладів у Т-ві і зросло.

За останні два роки й на третій, 1938/39. рік пощастило Раді Т-ва придбати визначних прелеґентів: голову Н. Т. Ш. д-ра Раковського, професорів: Сімовича, Старосольського, Лепкого, Свєнціцкого, Кубійовича, Чубатого, Зарицького, Ом. Терлецького, Ф. Колессу, інж. С. Пастернака й ін. Головним предметом викладів були теми з усіх ділянок українознавства, як ось: юридична оцінка чотирьох універсалів Ц. Р. й акту злуки, адміністраційний апарат З. У. Н. Р., українська аґрарна політика в 1917—1920 р.р., Україна й Европа, становище української мови в сімї словянських мов, повість на У. С. С. Р., поезія на У. С. С. Р., Шевченко в світлі радянської літературної критики й ін. Актуальних тем прилеґенти теж не обминали. В Шевченкові дні відбувалися виклади й академії; у звязку з розкопами в Крилосі виголошено виклад про Ярослава Осмомисла; 750-ліття „Слова о полку Ігореві" вшановано академією (у спілці з львівською філією); влітку 1938. р. був виклад про хрищення України. Низкою викладів про Закарпаття розпочало Т-во у Львові свою працю на 1938/39 рік.

На провінції (Перемишль, Рогатин, Стрий, Станиславів, Коломия) працювало Т-во ім. Могили в спілці з філіями Учительської Громади; львівські прелеґенти частенько виїздили на місця. *Д. Л.*

*

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ ЖИТТЯ.

„Просвіта". Цілий 1938. рік — 70-ліття існування матері українського організованого життя — нарада представників усіх українських краєвих установ у Львові, дня 22. квітня 1937. р. проголосила ювілейним роком „Просвіти". Запрошені чотирма найстаршими членами „Просвіти" (шамбеляни о. Михайло Цегельський, радник Сидір Громницький — † 17. XII. 1937., — др. Антін Горбачевський і през. д-р Кость Левицький) найчільніші українські громадяни і громадянки (5 почесних членів „Просвіти", 70 представників від 55 установ, 14 працівників „Просвіти" й 11 представників української преси) заявили себе членами шир-

шого ювілейного комітету, вибрали зпоміж себе президію, склали почесний комітет [проф. Д. Антонович, о. Авг. Волошин, др. А. Горбачевський, проф. др. І. Горбачевський, С. Громницький (†), О. Кобилянська, през. др. К. Левицький, проф. О. Лотоцький, проф. др. Ст. Смаль-Стоцький — † 17. VIII. 1938. — й о. шамб. М. Цегельський] покликали до життя Діловий і Конгресовий Комітет і проголосили маніфест до „Українського Народу, Його Синів і Дочок на рідній землі сущих" з покликом святкувати 70-літній ювілей „Просвіти". Обидва комітети: Діловий (голова — пос. Зиновій Пеленський, секретар — Петро Петрик) і Конгресовим (президія з дир. Омеляном Терлецьким як головою) почали свою працю. Ювілейний рік почався 8. грудня 1937., про що сповіщував другий маніфест Т-ва „Просвіта". Але ж задуманого величавого краєвого свята у Львові не вдалося зробити, бо влада його заборонила. Відбулося тільки німе свято посвяти прапору[1]) на Свято-Юрській горі 22. травня 1938. р., у прияв яких 5000 представників українських установ і громадянства. Не відбувся теж намічуваний Конгресовим комітетом на травень 1938. р. конгрес української культури, що мав дати перегляд дорібку українського народу в усіх ділянках духової й матеріяльної культури на всіх землях, де живуть українці, і на еміграції, виявити його недомагання й потреби й намітити напрямні та подати практичні вказівки для піднесення організованости, культурного рівня й матеріяльного добробуту українського народу — бо на нього не дала дозволу влада, як і не дало дозволу міністерство внутрішніх справ на культурно-просвітній з'їзд, що мав відбутися — спершу 8. і 9. грудня, а коли справа з дозволом проволікалася, 25. і 26. грудня 1938. р.

З'їздову працю намічено в таких секціях: І. наукова секція — 5 рефератів; ІІ. секція шкільної освіти — 9 рефератів; ІІІ. секція позашкільної освіти — 7 рефератів; ІV. секція суспільної опіки й фізичного виховання, з поділом на підсекції — 11 рефератів; V. секція літератури й мистецтва, з поділом на підсекції — 13 рефератів; VI. економічна секція — 6 рефератів. Коли виявилося, що з'їзд не відбудеться, рішено видати пропамятну ювілейну книгу, в якій найдуть місце всі заповіджені реферати.

Поза Львовом, де тільки була змога, ювілейні свята відбувалися; владжували їх філії й читальні „Просвіти".

*

Сам 1938. р. зарисувався в діяльності „Просвіти" ось як: З початком 1938. р. „Просвіта" мала в краю 84 філії: у львівському воєвідстві — 28, у тернопільському — 26, у станиславівському — 28, у краківському — 2; львівське воєвідство розвязало 26. XI. 1938. р. філію в Устріках Долішніх (існувала від 1932. р.) — так, що з кінцем 1938. р. було в краю 83 філії. З них філія у Кракові (існує від 1923. р.) не має читалень. Друга — на терені *краківського* воєвідства — філія Новий Санч (основана 1902. р.) мала ще 1933. р. 16 читалень, і то 8 читалень у новосандецькому повіті (Вірхомля Велика, Злоцьке, Лосе, Поляни, Ростока Велика, Складисте, Угрин і Ястрябик), 5 — у горлицькому (Висова, Гладишів, Маластів, Пантна й Ропиця Руська), 2 — в ясельському (Граб і Крампна) й 1 — грибівському повіті (Берест). Усі ці читальні в рр. 1934—5. влада порозвязувала й не дозволила в тому часі оснувати 9 нових читалень (у повіті Новий Санч: Лабова, Матієва, Фльоринка й Щавник; у пов. Ясло: Граб і Свіржова Руська; у пов. Грибів: Брунари Вижні і Брунари Нижні; у пов. Новий Торг: Шляхтова). Таким чином західня частина Лемківщини не має тепер ані одної читальні „Просвіти".

На терені решти (81) філій було з початком 1938. р. 3.246 читалень „Просвіти"; упродовж 1938. р. влада чи припинила діяльність (чи розвязала) 104 читалень.

І так, філія в Сяноці втратила в 1938. р. 13 читалень (а попередніми роками ще 8 читалень), і то: в повіті Сянік — Вислік Долішній, Дубрівка Руська, Дудинці, Команьча, Кінське й Ославиця (давніше: Добра Шляхотська, Межибрід, Радошиці, Семушова, Суровиця й Черемха); у пов. Березів — Володж, Глудно, Павлокома й Улюч (давніше: Яблониця Руська); у пов. Коросно — Опарівка (давніше: Барвінок); у пов. Стрижів — Бонарівка й Селиська. Крім цього, влада не дозволила оснувати тут іще 10 нових читалень (у пов. Сянік: Босько, Воля Нижня, Костарівці, Куляшне, Турине́ько і Я-

[1]) Прапор запроєктував арт.-мал. Святослав Гординський, а виконала кооператива „Народнє Мистецтво" із сьоєрідного ліонського шовку.

лин; у пов. Коросно: Гирова, Красна й Чорноріки; у пов. Березів: Горошівка).

Ще три роки тому була за Сяном окрема філія „Просвіти" в Лежайську; коли ж влада розвязала цю філію, читальні її приділено до філії в Ярославі; з цих читалень розвязано 1938. р. — 3, (Дубно, Дубрівка й Курилівка) так, що залишилися всього чотири читальні (Лежайськ, Жухів, Ожанна і Старе Місто).

Крім цього, на терені *львівського* воєвідства влада чи припинила діяльність, (чи розвязала) у 1938. р.: 5 читалень устріцької філії (Журавин, Середнє Велике, Соколя, Скородне і Стефкова), 4 — добромильської (Городовичі, Попушниця, Посада Хирівська й Росохи), 1 — ліської (Береска), 5 — львівської на округ (Грибовичі Великі й Чижиків), із щирецького району — Глинна, Глуховець і Лубяни), 5 — сокальської (Волевин, Гоголів, Лучиці ч. 1., Ксаверівка й Тартаків-село), 2 — перемиської (Мільнів і Рожубовичі), 1 — самбірської (Гординя Рустикальна), 1 — судово-вишенської (Орховичі) й 1 — яворівської (Стариська Воля) — разом усіх на терені львівського воєвідства — 41 читалень.

На терені *тернопільського* воєвідства влада припинила діяльність (чи пак розвязала) 1938. р.: 3 читальні заборівської філії (Гарбузів, Гукалівці й Частопади), 3 — перемишлянської (Ганачівка, Неділиська й Утіховичі), 1 — глинянської (Дворицька), 1 — бережанської (Кальне), 1 — бучацької (Острa), 1 — підкамінецької (Підкамінь) й 1 манастириської (Задарів) — разом 11 читалень.

На терені *станиславівського* воєвідства жидачівське староство в 1938. р. зліквідувало: у філії Миколаїв н. Дн. (на всіх 14) 9 читалень (Воля Велика, Крупсько, Малехів, Миколаїв, Стільсько, Стільсько-Діброва, Устє, Тростянець і Черниця); у журавенській філії — 5 читалень (Дубравка, Монастирець, Новошини, Смочів і Яйківці); у жидачівській філії — 1 читальню (Деменка Лісна) — разом 15 читалень. Рогатинське староство: 9 читалень — рогатинської філії (Вільхова, Долиняни, Загіря Княгиницьке, Лучинці, Кліщівка, Підгороддя, Пуків, Фрага і Явче) і 3 — бурштинської (Бовшів, Підмихайлівці і Сьнстільники) — разом 12 читалень. Долинське староство: 4 читальні — рожнітівської філії (Дуба, Ріпне, Струтин Нижній і Янівка), 1 — болехівської (Гозіїв) і 1 — долинської (Туря Велика) — разом 6 читалень. Надвірнянське староство: 4 (6) читалень — делятинської філії (Ворохта, Лоєва, Микуличин і Яблониця, а в січні 1939. р. ще й Ланчин і Саджавка ч. 1.) й 1 — солотвинської (Росільна ч. 1.) — разом 5 (7) читалень. У коломийській філії — 6 читалень (Березів Вижній - Рівня, Березів Вижній - Лази, Березів - Баня ім. Т Шевченка, Березів - Баня ім. Б. Хмельницького, Зачайтіль і Коломия ім. Г. Сковороди); у стрийській — 2 читальні (Добрянн й Нежухів); у скільській — 2 читальні (Синевідсько Вижнє й Урич); у снятинській — 1 читальня (Снятин-місто); у калуській — 1 чит. (Угринів Середній); у ходорівській — 1 чит. (Воскресінці); у станиславівській — 1 чит. (Майдан). Разом у станиславівському воєвідстві в 1938. р. перестали працювати 52 (54) читальні.

Просвітня організація має тін до розросту: впродовж одного тільки 1938. р. старалося оснувати в себе читальню „Просвіти" 86 місцевин. Але з них — дуже багато не дістало дозволу влади — й тільки 12 почало просвітню діяльність. І так, — з кінцем 1938. р. працювало в краю 3.154 читалень „Просвіти".

М. Дужий.

*

Українське Педагогічне Товариство „Рідна Школа" у Львові мало з 31. серпнем 1938. р. 2074 к р у ж к і в — 50 більше, ніж минулого року; ч л е н і в прибуло 5.676, отже всіх тепер — 103.838 (мин. року 98.162). В и х о в н о - о с в і т н я діяльність поодиноких кружків проявлялася, здебільша, рефератами для громадянчленів кружка. У звітовому році 1937/38. всіх референтів було 1.761, а слухало їх 24.524 члени (теми — головно українознавство). Крім рефератів, кружки владжували виховні імпрези, н. пр., національні свята (263), академії, концерти (306), театральні вистави (1560); в цій праці брало участь: 80 хорів із 2.148 членів і 10 орхестер. При кружках було 136 театр. гуртів з 2515 членів; дитячих імпрез було — 1035. Крім цього, було ще 257 виступів ревіового характеру, 375 фестинів, 875 товариських забав, узагалі всіх імпрез, не вчислюючи виступів дитячих садків, було в 1937/39 рр. — 3.373. Дружки Р. Ш. владжували к у р с и; всіх їх було 64, число учасників 1480 (теми: українознавство, курси для неписьменних, бібліотекарство, курси для провідниць

дитячих садків, для рідношкільних організаторів, книговодства, трикотарства, куховарства і т. п.). При кружках було 653 бібліотеки — із 79.207 томів, з них користало 17.097 членів (11.176 молоді, 5.921 старших), усі прочитали разом 74.980 книжок. Крім постійних бібліотек, є при деяких кружках мандрівні бібліотеки.

У ділянці дошкільного виховання молоді Р. Ш. найбільше уваги присвячувала організації дитячих садків; їх було в 38 повітах — 566, а ходило до них — 20.829 дітей. Функціонували садки 3—4½ місяці. Найбільше садків (85) було у Львівщині. Крім садків, Р. Ш. у минулому році вдержувала 3 захоронки та 3 світлиці, теж у Львівщині. Вселюдних шкіл було — 33, з них 13 у львівському воєвідстві, 11 — у станиславівському, 9 — у тернопільському (число в порівнянні з попереднім шкільним роком не змінилося); майже всі ці школи коедукаційні, а тільки 2 лише — дівочі, і 2 — хлопячі (у Львові). До цих шкіл ходило 6.08[illegible]нів (більше на 554 дітей, ніж у попередньому шк. році). У цих школах учило 215 учителів з катехитами; в порівнянні з попереднім роком число вчителів збільшилося на 19. Крім цього, Р. Ш. вела шкільний курс у Кракові, а 4 кружки зорганізували домашнє навчання.

Середніх шкіл Р. Ш. мала: 12 гімназій і 11 ліцеїв — з них 3 гімназії дівочі, інші — коедукаційні. Число молоді у 1937/38 р. — 2362, у 1938/39 — 2499, у порівнянні з останнім роком приріст виказує 137 учнів; у цих школах було 70 кляс із 38 відділами. У всіх загально-освітніх гімназіях і ліцеях Р. Ш. було 134 вчительські сили (102 учителів — 32 учительки), катехитів 12, учительських сил, що доходили — 44, між ними 11 неукраїнців (учителі польської мови та ручних робіт).

З фахових шкіл Р. Ш. у 1937/38 р. удержувала такі: 4-літню торговельну (купецьку) гімназію у Львові, торговельний курс абітурієнтів у Львові, 2 школи (нижчу й вищу) купецької підготови в Яворові, однорічну господарську школу для дівчат у Шибалині, та 5 фахово-доповняльних шкіл: 1 хлопяча, 1 дівоча у Львові, і по одній у Тернополі, Станиславові й Перемишлі. До цих шкіл ходило 691 молоді, а вчило в них — 45 учителів і учительок. У 1937/38. р. Р. Ш. мала під своєю опікою 5 бурс, українську порадню для вибору звання, що обслужили 385 інтересентів. Р. Ш. має своє видавництво, яким керує окрема кооператива „Рідна Школа". Завершенням праці Р.Ш. у 1938. р. була владжена від 4. червня до 3. липня перша педагогічна вистава у Львові, в якій, крім шкіл Р. Ш., взяли участь усі наші культурні й господарські установи, що з вихованням мають щонебудь спільного („Сільський Господар", „РСУК", „Маслосоюз" і інші). Задуманого плебісциту за українською школою в 1938. р. з різних причин перевести не вдалося. Крім управи, в Т-ві працювало 10 комісій (народнього шкільництва, середнього, фахового, дошкільного виховання, позашкільного, комісія видавництв, фондації ім. Кокорудзів, для справ організації, для книгарні й видавництв, порадні для вибору звання, правнича комісія); були теж 2 звязкові: з „Сільським Господарем" і „Т-вом охорони дітей і опіки над молоддю".

М. Семчишин.

ГОСПОДАРСЬКЕ ЖИТТЯ.

Кооперативний Ліцей Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові. Українська кооперація віддавна відчувала брак добре технічно вишколеного й рівночасно ідейно освідомленого доросту. На цю справу звернув від кількох літ пильну увагу провід української кооперації створив окремий виховний реферат, зорганізував цілу низку курсів кооперативного дошколу й нарешті розробив плян та поробив заходи для організації правильного кооперативного шкільництва. Одним із етапів реалізації цього пляну є — 3-річний коедукаційний кооперативний ліцей, середня школа, що почала свою працю 1. жовтня 1938. р.

До школи зголосилося 56, принято 43 учнів; в І. півріччі відпало 3, так що теперішній стан є — 20 учениць і 20 учнів (до школи приймають тих, що покінчили 4-літню загальноосвітню гімназію нового типу та абсольвентів деяких фахових, н. пр., торговельних, шкіл, які не переступили 20. року життя).

Програма навчання на перші 2 роки, що її шкільна влада затвердила, обіймає такі предмети фахової й загальної освіти: 1. історія й ідеологія кооперації; 2. організація й техніка кооперативних підприємств; 3. суспільна економія; 4. господарська географія; 5. правознавство; 6. книговодство; 7. торговельна аритметика; 8. товарознавство; 9. техніка ре-

клями; 10. стенографія; 11. писання на машинах; мови: 12. українська; 13. польська; 14. німецька; 15. англійська; 16. релігія; 17. спів; 18. рухові вправи. Програма на 3. р., — призначена на поглиб кооперативної теорії й практики та суспільних наук. Вона ще остаточно не устійнена владою, наш проєкт передбачує такі предмети: 1. кооперативний рух у краю й закордоном; 2. кооперативне законодавство; 3. організація й техніка поодиноких типів кооператив; 4. кооперативне книговодство з аналізою біляисів у поодиноких видах і ступенях кооператив; 5. товарознавство (практичні вправи методою проєктів у кооперативних підприємствах); 6. праця кооперативного ревізора й люстратора; 7. методи кооперативної пропаганди; 9. статистика; 10. соціологія; 11. організація бюрової праці; 12. кореспонденція рідною й чужими мовами; 13. підстави хліборобської економіки й суспільної агрономії; 14. гігієна праці.

В доборі вчительського збору має школа великі труднощі з огляду на клясифікаційні вимоги шкільної влади. На перші 2 роки збір уже скомплетований, на 3. рік будуть допущені практики-інструктори, а як що до чого — доценти зпоза постійного вчительського збору.

В майбутньому шкільному році є думка відкрити 2 відділи першої кляси, як тільки переборються труднощі з будинком. Абсольвенти кооперативного ліцею, що схотіли б далі студіювати, можуть переходити на високі економічні школи, а з вступним іспитом із деяких предметів (н. пр., із латини) і на інші академічні факультети. *І. В.*

*

Промисловий Банк. В діяльності Пром-банку виділюються два періоди діяльности: початковий від 1927 — 1936, де не було ще великого розмаху, і час — по переорганізуванні (в *березні 1936. р.), коли праця посилюється*; в 1938. р. слідно дальший розвиток установи; ось кілька порівняльних чисел із 31. XII. 1937 і 30 XI. 1938. р.; в тому часі зросли вклади від 161 тисяч до 470 тисяч (зріст 192%), і уділи — від 46 тисяч до 129 тисяч (на 180%); всі оборотові фонди подвоїлися з надвишкою (від 541.000 до 1,157.000 зл.), а обороти за 11 місяців праці в 1938. р. осягнули 26½ міліона зл. (в попереднім році за цілий рік 10 мільйонів).

В 1937. р. було 4 кореспондентури: в Стрию, Перемишлі, Тернополі і Сокалі; три перші поширили свою діяльність так, що в 1938. р. перемінено їх на самостійні відділи; крім них, основано в 1938. р. два нові відділи: в Станиславові й Бориславі, та одну кореспондентуру в Самборі. Тепер Пром-банк обхоплює Львів і сім торговельних осередків у краю.

Щодо уділовців, то 31. XII. 1937. Пром-банк мав їх 815, з кінцем 1938. начислював їх 1554; з них у Львові пробуває третина (511), відділи й кореспондентури гуртують — 736, решта порозкидана на землях центральної Польщі.

Банк є в тісному звязку із громадянством; що чверть року містить біляиси в усіх наших щоденниках; кожна важніша акція починається пресовою анкетою; для преси виходять відповідні (неперіодичні) бюлетени, на кожне бажання Банк служить матеріялами. Остання пресова анкета відбулася 7. X. 1938. р., при чому дирекція Банку вказувала на потребу переміни кредитової господарки на готівкову; щодо льокати ощадностевих капіталів то, мовляв, найкраща льоката — в нових торговельно промислових підприємствах. В 1938. році почали свою промислову й торговельну працю дві зорганізовані Пром-банком спілки з огр. відп.: 1. фабрика залізних виробів „Сталь" у Винниках, 2. господарський млин і трачка „Буг" у Новому Дворі (пошта і стація Крстинопіль к. Сокаля); крім цього, при допомозі Пром-банку переорганізовано, поширено й наново урухомлено вирібню ретортового вугілля „Якторівка" у Синевідську Вижнім, а незабаром почне свою працю перша українська змеханізована фабрика олію „Оліярня" (у Львові); пята зорганізована Пром-банком спілка це — „Вапно" в Розвадові к. Миколаєва н. Дністром, — фабрика вапна й цегольня (фабрика будує саме печі).

Для своїх щадників Пром-Банк видає щомісячний бюлетен (на цикльостилю), *де подає осяги поодиноких* збірниць, які гуртують тепер до 10 тисяч щадників. Із сотиків тих щадників мав банк 30. XI. ц. р. — 63 тисячі оборотових фондів, найменше удруге тільки перелили щадники зі своїх дрібних ощадностей на уділи Пром-банку, чи вкладки в ньому — так, що ті гроші дальше працюють у нашому господарському житті (і щадники мають поважні користі, бо від сотиків дійшли до соток злотих).

Крім бюлетенів, банк видав ощадностеві реферати й матеріяли до ощадностевих свят. Повміщувані в ма-

терілах сценки, промови уможливили численним, порозкиданим по цілому краю збірницям уладити ощадностеві свята. У Львові відбулося таке свято в неділю 20. XI. 1938. р. в салі Т-ва „Бесіда" при співучасті чільних громадян. Львівське свято було завершенням *пяти-місячного конкурсу збирачів і щадників*. Найкращі зпоміж учасників конкурсу одержали грошеві премії (вложені на щадничі книжечки). Разом признано премій на суму зл. 400; нагороджено — 13 збирачів і 11 щадників. Преміовано осібно щадників поодиноких суспільних груп, відповідно до спроможности щадити (двох купців, чотирьох ремісників, пятьох робітників).

З нагоди дня ощадности вийшла *популярна однодівка* у накладі 30.000 примірників; її порозкидано безплатно по всіх закутинах краю. Для заохоти подано в ній висліди конкурсу з повним списом вирізнених щадників (усіх вирізнено 114).

В неділю 20. XI. 1938. р. відбулися *надзвичайні загальні збори*, які рішили, що, у звязку із скорим зростом кількости членів, вже найближчі загальні збори членів будуть заступлені зборами представників (одного представника вибирає десять членів на осібних сходинах, що відбудуться перед загальними зборами у Львові й у всіх місцях осідку відділів і кореспондентур; на цих сходинах представники дирекції складатимуть звіти і прийматимуть бажання членів).

Для повноти образу слід додати, що у квітні 1938. р. Пром-банк придбав *на власність гарний і рентовий дім у Бориславі*, і це причинилося до пожвавлення звязків централі з відділом одного з найживіших торг.-пром. осередків.

Тепер банк підготовляє акцію скуповування цінних паперів, облігацій, тощо та збирання розпорошених дрібних церковних грошей, що лежать безчинно по пушках чи по шуфлядах різних парохій...

Сава Орський.

•

ВИДАВНИЦТВА

Просвіта закінчила 1938. р. 859. книжечкою; в мин. році видала такі вартісні наукові, чи науково-популярні книжки: Філярет Колесса, Українська усна словесність (наклад Фонду „Учітеся, брати мої", ч. 22) із загальним оглядом та вибором творів із поясненнями й нотами (646 ст.), географія українських земель у С. С. С. Р. М. Дольницького з образками й мапами („Від поліських болот до кавказьких верхів"), „Перша поміч у наглих випадках" Степана Брика, історія хрищення України (за літописом) А. Лотоцького, про характер (за Смайльсом) та про громадянське виховання. Із белетристичних видань треба відмітити драму В. Ковальчука „Володимир", із підручників для читалень — „Підручник для бібліотекарів" В. Левицького. „Просвіта" видавала, крім місячних і чверть-річних книжок, 1938. р. популярно-науковий ілюстрований місячник „Життя і Знання" та виховно-організаційний журнал „Просвіта".

•

Ревізійний Союз Українських Кооператив — див. ст. 68.

•

„Червона Калина" працює від 18 років, завдання: зберегти друком цінні памятки й документи з українських визвольних змагань; видала досі 18 календарів-альманахів, яких 90 томів різних історично-наукових праць, споминів, історичних повістей, оповідань і т. п. Останніми роками появилися: „Альбом У. С. С.", „Історія Січових Стрільців"; а в 1938. р. „Ч. К."видала: Альбом памяті Вождя УГА, ген. Тарнавського, працю Січинського: „Чужинці про Україну" та дуже цікавий календар на 1939. р. (дипломатична українська праця в 1919. р.); тепер приготовляє „Альбом У. Г. А." та друкує монографію: Княжий Белз; крім цього, В-во видає постійно місячник „Літопис Червоної Калини", що виходить від 1929. р.

•

Український Видавничий Інститут працює від 1937. р., видає наукові книжки першої потреби; в 1937. р. вийшов накладом Інституту „Атляс України і сумежних земель' за редакцією В. Кубійовича, видання „Наукового Товариства ім. Шевченка", а 1938. р. „Диригентський порадник" (спільно з СУПРОМ-ом) і перший том „Географії України" за редакцією В. Кубійовича; друкує другий том „Географії України", „Енциклопедію сільського господарства" (спільно з Т-вом „Сільський Господар"), тритомову „Книгу Здоровля" (спільно з „Лікарським Т-вом") та популярно-наукову книжку про Карпатську Україну.

•

„Ізмарагд" працює від 1925. р.; з давніших видань замітні: „Екслібріс-и", твори Василя Стефаника (ювілейне видання) та повне видання творів М. Черемшини; від 1938. р. видає т. зв. „Літературну Бібліотеку" (шкільні лектури); досі вийшло кілька книжечок, м. ін. М. Зерова про Котляревського, Квітку, Куліша, деякі европейські класики в українськім перекладі: Байрона „Мазепа" в перекладі Д. Загула. „Чілонський вязень" у перекладі П. Грабовського. Корнейля „Сид" у перекладі П. Филиповича, крім цього, Івченка „Напоєні дні" (повість про Гр. Сковороду) та вибрані твори М. Черемшини. В 1939. р. друкуватиметься: вибір творів Г. Сковороди (уладив Т. Пачовський), Айсхіля „Прикований Прометей" (у перекладі Ю. Мушака) та вибір творів Н. Кобринської (уладив Б. Романенчук). У лютому 1939. р. вийшла студія М. Мочульського про Івана Франка.

*

Хортиця, видавнича кооператива, існує від 1929. р., видала декілька повістей Ф. Дудка, спомини С. Русової (1937), іст. повість А. Чайковського „Полковник Кричевський", „Змову проти світу (Г. П. У.)" М. Есед-Бея (1936) й т. д.; у 1938. р. появились: О. Лотоцький . На ріках вавилонських, Ю. Липа. Призначення України, В. Сімович, Листування Лесі Українки з Й. Маковеєм; друкується І. Борщак, Войнаровський.

*

„Товариство Українських Кооператорів" існує від 1936. р., служить дослідам народнього господарства, особливо — кооперації. Діяльність Т-ва ще не зовсім розгорнена; видало серію *портретів* українських кооператорів Галичини і Наддніпрянщини в 1938. р., повість на кооперативну тему „Димарівка живе", „Річник Т. У. К. за 1938. рік" та працю В. Софронова-Левицького „Наша кооперативна белетристика". На майбутнє В-во намітило видавати *історію кооперації в біографіях*.

*

„Українська Книгоспілка" працює від 1937. р., видає твори кращих східньо-українських письменників; в 1937. видала вибір творів *М. Хвильового*, а 1938. р. побутовий роман *Е. Кротевича* „Звільнення жінки"; у 1939. р. почала видавати *повне видання творів Лесі Українки*, вийшов уже IV. том (драматичні твори), а друкується V., VI. В плині: повне видання творів М. Коцюбинського.

Про інші видавництва в дальших зшитках. *Б. Р-ук.*

*

UCRAINICA В ЧУЖІЙ ПРЕСІ.

АНГЛІЯ. Англійський Форейн Офіс здавна збирав запопадливо всі відомості про Україну та українські справи; крім цього, його неофіціяльні представники рік-річно об'їжджали землі, де живуть українці, провірювали, чи інформації Форейн Офісу годяться з дійсністю. Зате англійська преса почала цікавитися українськими справами, коли вони стали актуальні. І коли ще кілька місяців тому треба було немало зусиль, щоб їх держати актуальними, тепер самі обставини їх висунули на чільне місце. Спонука — Карпатська Україна, повстання якої було для багатьох великою несподіванкою.

Яке велике було зацікавлення англійської преси справою Карпатської України, вказує таке числове порівняння: в червні в англійській пресі було згадок про неї — 1, липні — 45; у серпні — 38; у вересні — 119; у жовтні — 547! Між ними була низка дуже добрих інформаційних статтей, писаних у незвичайно прихильний для українців спосіб. Хоч збірку англійської україніки, сконцентрованої в архіві Українського Бюра в Лондоні, можна вважати за найповнішу, яка тільки де існує, а проте треба припустити, що принайменше 10% статтей до неї не попало. Після цього пішли пошукування за „українськими" експертами. До Праги, до Ужгороду, до Хусту, а також до Варшави й до Львова подалися представники всієї преси. Траплялися й такі дивовижі, що, за браком фахівців, українські справи реферували репортери, які передтим не мали з цими справами нічого спільного. Ось, н. пр., один із найбільших (щодо обігу) лондонських денників вислав до Хусту свойого кореспондента, який реферував жидівсько-арабську справу в Палестині... Редакції почали нараз звертатися по фотографії українських провідників із Карпатської України, Польщі, по знимки Хусту, Львова, українських типів, околиць. А що в цій справі не було доброї організації, то до 10. грудня (коли це пишемо) преса не змогла помістити знимок українських міністрів, видів Хусту, чи інших. Карпатська Україна стала

тут „модною", почав туди відбуватися туристичний рух.

„Будуччина Карпатської України не справляла б так багато міжнародніх клопотів, коли б ця мала й гориста країна не була етнографічною частю великого краю — України" („Times", редакційна стаття з дня 30. листопаду). А у звязку з Карпатською Україною поснпалося безліч статтей і взагалі про Україну та українське питання з мапами, числами й т. д., та про це іншим разом.

В. Ю. Кисілевський.

*

ФРАНЦІЯ. У грудні м. р. появилося у Франції 409 статтей (передовиць або більших статтей) про Україну. Їх тематика вже поширилася тепер на всі землі, де живуть українці, бо ж у вересні, жовтні і в листопаді торкалися виключно Карпатської України. Можна сміло сказати, що у французькій пресі, побіч проблеми Середземного моря, українську проблему найчастіше та найобширніше обговорюють, як міжнародню проблему. Кілько появилося статтей від вересня м р., тобто від судетської, й одночасно і карпато-української справи — про Україну у Франції? Ми переконані, що не помиляємося, коли скажемо, що було кілька тисяч статтей, статтейок, чи новинок з українською тематикою, бо не було ніодної політичної чи економічної газети, що не згадала б хоч кількома рядками про українські справи.

З січня 1939. р. є покищо в наших руках такі статті, що порушують українську справу: „Le Petit Bleu" (з 1. І.) — паризький щоденник — стаття посла Ф. Анріо (Philippe Henriot) п. н. „На порозі 1939. р." (про те, як Карпатська Україна висунула всю українську проблему на денне світло; „Le Matin" (з 1. І.) — новинка про заходи галицьких українців, щоб власними фінансами вертіти нафту й стаття-репортаж — уряд Чехословаччини ставиться з резервою до бажань Карпатської України; з 2. І. стаття — „Нема вже Малої Росії, кажуть у Хусті автономні українці" — продовження репортажу; з 3. І. — інтервю премієра о. А. Волошина з світлиною на 1. ст.; з 4. І. — продовження репортажу п. з. „Карпатські українці думають із симпатією про Велику Україну" з світлиною новоженців та гірський зимовий краєвид; — 5. І. — продовження репортажу: „Пакт з Росією накинув Україні тристаліття неволі" — тут і новинка „Українці в Польщі протестують проти політики Варшави"; з 7. І. — „Січ — молода еліта українських патріотів"; з 10. І. стаття — „Автономія закарпатських українців збудила надію українців у Польщі" — з гарним видом Львова; „La Jeune République" (з 1. І.) стаття п. н. „Гроза над Україною" Жоржа Сісона (Georges Sisson) — автор домагається права самовизначення для всіх земель, де живуть українці; „Paris Soir" (з 1. І.) стаття п. н. „Мадярщина і Румунія дивляться одна на одну, як фаянсові пси — Польща, Мадярщина й Карпатська Україна обвинуачують себе взаїмно в нападах та жорстокостях" — репортаж з місця Роберта де-Сен-Жана (Robert de Saint-Jean); з 15. І. — репортаж Сен-Жана з Карпатської України п. н. „Молоді люди ударних відділів (т. є „Січі") є теж добрими співаками" (з світлиною); „Le Petit Marseillais" (з 1. І.) марсейський щоденник, — стаття п. н. „Центральна Европа — порохівня" Стефана Льозан (Stephan Lauzanne) з етнографічною мапою України, дуже прихильна Україні; „Le Petit Parisien" (1. І.) — „Україна буде потрібна Німеччині — збіжжя, худоба, мінерали, доступ до кавказької нафти знаменито пояснюють німецькі забаганки, але Польща й СССР скажуть теж своє слово", автор — Роже Масіп (Roger Massip): „La Victoire" (з 3. І.), паризький щоденник, стаття п. н. „Питання України" Жоржа Бієнеме (Georges Bienaimé) говорить про Україну як німецьку інтригу; „La Tribune Republicaine" (з 3. І.), щоденник у „Saint Etienne", стаття кол. мін. закордонних справ Івона Дельбоса (Ivon Delbos) п. н. „Від України до Середземного Моря" — про спільний італійсько-німецький плян проти Франції, що йде від України аж до Еспанії; „Le Figaro" (3. І.) друкує заяву премієра о. др. Волошина для газети „Lidové Noviny"; з 5. І. — про можливість поль.-нім. співпраці та про евент. поділ впливів цих двох держав на сході Европи; з 9. І. — розмова премієра о. А. Волошина з кореспондентом „Daily Telegraph" („Я вірю у створення Великої України"); „La Croix" (4. І.), кат. паризький щоденник — стаття п. н. „Монсеньер А. Волошин — священник і перший міністр Карпатської України" (зі світлиною премієра на 1-ій стороні); „Le Temps" (5. І. — передовиця п. н. „В середущій та східній Европі; стаття п. н. „Україна — географічний та економічний огляд з мапою — пера V. M.

Goblet; з 6. І. — подає домагання У. Н. Д. О-ння; з 6. І. — про зустріч Гітлєра — Бека та їх здогадні розмови *про Україну; з 7. І. — стаття* Андре Пєр (André Pierre) п. н. „Україна в совєтській літературі"; там-таки звідомлення з викладу проф. Бльонделя в „Товаристві політ. економії" в Парижі про пляни нім. екон. політики щодо України та східньої *Европи взагалі; з 8. І. — згадка про* виклад Рене Мартеля про Україну в „Академії моральних і політ. наук"; там-таки вступна стаття „Інциденти в центральній Европі"; „La Tribune des Nations" (5. І.), стаття п. н. „У країні церков та деревяних хат, що *бережуть Карпат*", гарний опис Карпатської України пера Esther van Loo; „Paris Midi" (5. І.) про поїздку мін. Бека до Берхтесгадену та про українську проблему — стаття берлінського кореспондента Роберта Лоретта (Robert Lorette), „L'Action Française" (5. І.), — *стаття* „Подорожі графа Чіно" пера Ж. Ле Буше (J. Le Boucher) згадує про причину невдачі ідеї спільного мадярсько-польського кордону; „Grengoire" (5. І.) — „Европейські перспективи", стаття А. Тардіє („Як Німеччина буде в У*країні, то матиме у своїх руках у* майбутній війні проти Франції і збіжжя і нафту"); „Excelsior" (6. І.), стаття п. н. „Німеччина намагається приєднати Польщу до осі Рим — Берлін", де теж обговорює німецькі пляни в Карпатській Україні; „Paris Midi" (6. І.) *про зустріч Гітлєра — Бека та* їх здогадні розмови про Україну; „L'Ordre" (6. І.) і „Ere Nouvelle" (6. І.) підносять у своїх статтях, що прикордонні інциденти між Чехо-Словаччиною та Мадярщиною підкопують престіж ІІІ. Німеччини („старі кор*дони бувають кращі ніж нові*"); „L' intransigeant" (7. І.) та „Paris Soir" (7. І.) — про розмову Гітлєра й Бека в українській справі; „Le Petit Journal" (7. І. — „Україна — країна 52 мілїонів мешканців буде найважнішою проблемою 1939. р.), 8. І. про ін*цидент під Мукачевом;* „L' Echo de la Loire" — газета в Нант, — стаття прислана з Варшави п. н. „Проєкт створення української держави є фікцією"; „Le Phare" у Нант (з 9. І.) і „Le Petit Dauphinois" в Гренобль — містять ту саму статтю братів Же*рома й Жана Таро п. н. „Герой Украї*ни або хто такий був Петлюра"; брати Таро пишуть постійно дуже неприхильно про Україну; „La Tribune des Nations", стаття п. н. „Претендент на гетьманський престіл (про Розумовського чи власне — Якова Макогона).

Ми перериваємо наш пресовий огляд на датї 15. січня ц. р. і відкладаємо продовження до наступного числа „С. й М". Українську проблему обговорювали широко при дебаті над французькою закордонною політикою — звідсіля новий пресовий томїн, тоді й поданий теж огляд французьких ревій із статтями про українську проблему. Збіркою французьких статтей з українською тематикою займається в Парижі Українська Бібліотека ім. С. Петлюри. Українські переклади важніших французьких статтей подибуємо часто в українському паризькому тижневику „Українське Слово". Український паризький місячник (гетьманського напрямку) „Молода Україна" почав друкувати від 1. І. ц. р. четверту свою сторінку французькою мовою.

Юрій Студинський.

*

НІМЕЧЧИНА Й НІМЕЦЬКА ПРЕСА ПОЗА НІМЕЧЧИНОЮ. Про Україну й українську справу появляється дуже багато статтей у столичних і провінціональних часописах та журналах. Характер їх — інформаційний, то полемічний. Зібрати їх с и с т е м а т и ч н о та схарактеризувати покищо в а ж к о, вже тому хоч би, що їх дуже багато. Може „С. й М." зробить це пізніше, коли найдеться хтось, що цією справою зокрема займеться. Тепер мусимо обмежитися тільки тим, що наведемо назви часописів чи журналів, що в и п а д к о в о попали до наших рук (до середини лютого, 1939. р.).

Статті ці торкаються різних справ: назви („Ascher Zeitung", 4. І. 1939. р.), творчости Шевченка („Geist der Zeit", Берлін, за грудень 1938. р.), загально національних справ (н. пр. значіння 22. січня, пор. „Deutsche Allgemeine Zeitung" Берлін, 24. І., „Münchener Neueste Nachrichten" — 24. І., „Preussische Zeitung", Кеніґсберґ, з 24. І., „Der Mittag", Дюссельдорф, „National-Zeitung", Ессен, 22. І. і т. д.); „Türinger Allgemeine Zeitung", Ерфурт, 27. І. і 5. ІІ. — стаття „Коли буде Україна самостійна"; „Deutsche Post für das Sudetenland", *Троппав, 6.* І.; „Der Freiheitskampf", Дрезден, 12. ІІ.); положення українців у С о в є т а х; „Deutsche Post aus dem Osten", Берлін, за жовтень 1938. р.; „Большевизм — ворог народу", за листопад 1938. р.; „Лист німець-

ких селян із України", передрукував журнал „Nation und Staat", Відень, зшиток за грудень 1938.; „Kölnische Volkszeitung", 4. II.: „Боєвий фронт обезброєних"; „Türinger Gauzeitung", Ваймар: „Експлуатаційна політика Совєтів"; „Völkischer Beobachter" — Берлін: „Розгром домовини Ярослава Мудрого"; у Польщі („Nation und Staat", Відень, зшиток за грудень 1938. р.: діяльність укр. парл. репрезентації; зшиток за січень: домагання укр. нац.-тер. автономії й т. д.; „Osteuropa", Берлін, за січень; „Völkischer Beobachter" Берлін, 13. I.; 11. II.: „22 міліонів поляків і 7 міл. українців"; „Königsberger Allgemeine Zeitung", 16. I.: укр. Церква в Польщі; „Niedersächsische Zeitung" — Ганновер, 6. II.; „Schlesische Tages Zeitung" Бреслав, 7. II.; „Westfällische Landeszeitung", Дортмунд, 7. II. і 12. II.; „Deutsche Post für das Sudeten'and", Троппав, 8. II.; „Westdeutscher Beobachter", Кельн, 9. II.; „Der Führer", Карльсруе, 10. II.; „Frankfurter Volksblatt", 10. II. і ін.), але ж таки найбільше появилося статтей і замісток у звязку з подіями на Карпатській Україні („Nation und Staat", Відень, зшиток за грудень: про поворот мадярських околиць до Мадярщини, про німців на Словаччині й у Карпатській Україні — стаття Ф. Кармазіна; „Osteuropa", Берлін, зшиток за листопад, 1938. р.: про спільний польсько-мадярський кордон; за січень: становище поляків до нової Чехо-Словаччини; „O-tland", Берлін, 1. XII., 1938: стаття Laeno-a: „Польща супроти віденського арбітражу"; „Europäische Revue" за грудень, 1938; „Wille und Macht", часопис гітлерівської молоді, Берлін, 1. I.; „Kattowitzer Zeitung", 8., 10., 11. I.; „Hamburger Zeitung", 10. I.: „Оком по Карпатській Україні"; „Neue freie Presse", Відень: „Лист із Карпатської України; „Westdeutscher Beobachter", Кельн, 21. I.: про чесько-словацьку проблему; 22. I.: про розбудову Карпатської України „в американському темпі"; „Völkischer Beobachter", 24. I.. зміст промови премієра о. дра Волошина, 11. II. про оснування укр.-нім. тов. у Хусті, 13. II., 14. II. про вибори; „Düsseldorfer Nachrichten" 27. I.; „Arnstädter Anzeiger", 27. I про природні багатства Карпатської України; „Berliner Börsenzeitung" — 28. I. про лісове багатство Карп. Укр., про те саме в „Berliner Zeitung", у додатку з 28. I., з таблицями; „Niederdeutscher Beobachter", Шверін, 28. I. про народ Карп. Укр., із 4 фотогр.; „Neue Leipziger Zeitung", 29. I. про підземні багатства К. Укр.; „Schlesische Volkszeitung", Бреслав, 29. I., фейлетон Маргарети Енг: „Образки з Карпатської України", спомини; „Nationalzeitung", Ессен , 31. I., програма Укр. Нац. Обєднання й т. д...

З німецької преси поза Німеччиною відмітимо: „Danziger Vorposten", 24. I. („Все ще темна гра довкола Карп. України"), 7. II. (про українців у Польщі); „Ostland-Berichte", Данціг („Білоруська меншина в Польщі" — розвиток іде тим самим шляхом, що в українців); „Neue Berner Zeitung", Берн, 15. II. („А може таки..." — про здогадні пляни Гітлєра щодо України за француз. „Illustration"); „Tagesbote", моравське Берно, 13. II. (про укр.-нім. тов. у Хусті та виклад Рорбаха в Берліні); 14. II. (вибори на Карп. Україні), 15. II. (перемога укр. нац. думки в Карп. Укр.); „Grenzbote", Братислава (веде від 2. половини січня окремий відділ про Карпатську Україну: 10. I., 20. I., 21. I., 22. I., 28. I., 31. I., I. II., 13. II., 15. II.; 11. II. — про боротьбу з большевиками); „Deutsche Stimmen", Братислава, 28. I. (конфлікт із Прагою), 11. II. (Карп. Україна перед виборами); „Deutsche Rundschau", Бидгощ (Бромберг), багато звісток із Карпатської України, здебільша, в поль. урядовім освітленні: 13. I., 22. I., 26. I., 27. I., 4. II., 11. II. (з'їзд „Рідної Школи"), 12. II., 14. II., 17. II. („Південно-східня проблема Польщі" — про скріплення поль. елементу на сході); „Deutsche Tagespost", Чернівці, 1. I. („Що принесе 1939. рік, українське питання висунене на сам перед"); „Bukarester Post", 15. II. („Мир у басейні Дунаю" — про значіння Карп. України); „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt" — 21. I. (переклад статті рум. часопису „Curentul" — про пляни німців на майбутнє); „Rewalsche Zeitung"— 2. I. (про пляни Гітлєра супроти України, за естонськими офіц. часописами); „Deutsche Zeitung" із Бразилії, 19. XII., 1938. р. про українців у Совєтах, у Польщі, в Карпатській Україні.

*

ІТАЛІЯ. Зпоміж італійських журналістів, що серіозно займаються українською справою, треба згадати на першому місці — Енріка Інсабато, що від 1919. р. почав цікавитися Україною й далі відважно її боронить. Відважно, бо писати в Італії прихильно про українську справу, особливо підчас чехо-словацької кри-

зи, і навіть не так іще дуже давно, не було легко. То він причинився в дуже великій мірі до правдивого насвітлення справи Закарпаття своїми голосними статтями в „Corriere diplomatico e consolare": „Піркарпатська Русь у межі чехословацької проблеми" (ч. 363, з 20. V. 1938), „Мюнхен — етап, не — мета" (30. IX. 1938) і „Карпатська Україна" (20. X. 1938), які принесли авторові багато неприємностей за те, що безоглядно боронив українського становища. І в загально-українських питаннях забирав часто голос, про що свідчать його статті теж у „Corriere diplomatico e consolare" як ск: „Італія і Польща" (28. II. 1938), „Нова доба" (20. IV. 1938), „Полк. Коновалець" (31. V. 1938), „Властива небезпека" (30. VI. 1938), „Польща і російсько-японський зудар" (15. IX. 1938).

Крім цього, посвятив економічним справам України обширну статтю: „Україна, населення й економія" в місячнику „Economia italiana" за місяць лютий 1938. (вона вийшла й окремою відбиткою в „Raccolta di studi politici e economici", серія 3., число 40. 1938).

Попри Інсабато слід іще згадати дра Джичінта Тревізонно, що в місячнику „La vita italiana" за січень 1939. р. помістив велику, цікаву й об'єктивну статтю: „Українське питання та європейський інтерес".

Зацікавлення Україною зростає. Як зачуваємо, проф. Ріккардо Бонділолі написав історію України італійською мовою, і вона незабаром має появитися.

Щодо італійської преси, то у грудні 1938. р. появилося доволі статтей, у звязку з подіями на Карпатській Україні та з домаганнями українців у Польщі територіяльної автономії (пор., н. пр., „Corriere della Sera", Мілянo. 10. XII., 1938); ясна річ, що тут та там проскакували звістки про положення українців під Совєтами (пор., н. пр., „Corriere della Sera", Мілянo з 15. XII., 1938: „Повстання на Україні. 18. II.: „Делікатна українська проблема: повстання поширюється з Карпатської України на совєтську територію", пор. іще статтю з 9. XII. з аналогічними думками).

Щодо подій на Карп. Україні, то *італійська преса, під впливом мадярських реляцій*, була зовсім здезорієнтована, розглядала все очима Будапешту (пор. „La Stampa", Торіно, з 12. XII., 1938). Отак нарешті довелося післати окремого кореспондента, н. пр., газеті „Stampa" (Ґ. Тонеллі), що з Будапешту („Stampa" з 14. XII., 19. XII.), чи з Праги (пор. статтю „Українська ірредента є штучним явищем", „Stampa" з 15. XII.), освітлює українське питання на Закарпатті, зазначуючи велику вагу подій на Карпатській Україні для української справи взагалі. Статтей у „Stamp-i" було доволі: 10. XII. (розбудова Карп. України, справа комунікації), 17. XII. (намір Совєтів утворити консулят у Хусті) й т. д. Велику прихильність розвязки справи Карпатської України в дусі вимог мадярів видно із статтей „Relazzioni internazzionali". Міляно (пор., н. пр., статтю з 3. XII. 1938, де автор доказує, що „Підкарпатська Росія" (sic!) не принесе користи новій федеративній Чехо-Словаччині, а зате може розвинутися в рямцях Мадярщини).

Вагу домагань українських послів у варшавському соймі дуже часто італійські часописи з'єднували з повстанням автономної Карпатської України („Il giornale d' Italia" Рим. 13. XII., пор. кореспонденцію з Букарешту: „Українські меншини домагаються автономії в Москві та Варшаві"; 17. XII., 18. XII. і т. д.; „Il Mesagero". Рим. 16. XII. і т. д.), при чому вказували на деякі занепокоєння в Польщі та в Совєтах, а то й заговорили про польський і совєтський демарш у Празі, яка ніби-то підпомагає український рух (пор. „Il Mesagero" 8. XII., „La voce d'Italia", Рим, 18. XII., „Il popolo di Roma", Рим. 18. XII. й ін. місцеві та провінціональні дениики) та про дисонанси між Варшавою і Прагою з цього приводу („Il Mesagero", 21. XII.).

Окреме цілком становище ватиканського „Osservatore Romano", що в низці статтей об'єктивно підносить значіння української проблеми (18. XII., 1938), торкається часто Карпатської України та її загарантованих кордонів (9. XII., 10. XII.), вважаючи існування самостійної Карпатської України, багатої країни — природним (9. I., 1939); займається теж справою німецької інтервенції на сході, вважаючи поголоски про неї перебільшеними (21. XII., 1938).

Н. С. С-ий і М. П-ій.

ЧЕХІЯ. В грудні та січні сторінки *чеських часописів та журналів були* переповнені статтями про Україну та українців. Але, як воно звичайно буває в т. зв. актуальних справах, характер більшости таких статтей — загальний, поверховий. Серед них

зразком дуже необєктивної та в цілому негативної є стаття Кареля Недвєда в тижневику „Přítomnost“ (з грудня 1938, ч. 51). Автор її користувався виключно совєтськими джерелами, в нього українська проблема починається щойно напередодні світової війни, історія У. Н. Р. зазначена в нього „лісом шибениць, спалених сіл і міст, десятками тисяч замучених людей та стотисячами загублених жидів“ і т. д., зате велике значіння має комуністична партія Галичини та Волині, а так скрізь проскакує німецький „Drang nach Osten“.

Та, на щастя, таких статтей було небагато. Зовсім інакше писали, н. пр., газети концерну „Мелянтріх“, що донедавна теж завжди виступав вороже проти українства та покрив уже смутною славою такі свої органи, як „A-Žet“, „České Slovo“ тощо. Та тепер для цих газет, що взагалі дуже зближені своїм тоном до так званої „брукової преси“, українська тема дуже придалася як сенсаційна, і зі зміною обставин цілком у них переміннвся тон. І так, 9. XII. м. р. в „A-Zet-i“ появилася стаття Зденка Грушки: „Українці — народ на хресті“, автор її засипає суперлятивами опис боротьби 45 мільонів душ за самостійність і закінчує свої уваги поглядом, що, мовляв: „нарід є вічний, а останнім актом є завжди самостійність; Европа не матиме спокою, доки будуть пригноблювані народи; історія, мовляв, тяжко помститься на тих, які цю правду знасилували“. І зараз-таки другого дня в „A-Zet-i“ той самий Грушка писав про українську боротьбу за волю, пророкував, що навесну між десятками мільонів українських селян та Москвою має прийти до бою за спадщину царя Петра Великого...

Подібних статтей у чеській пресі було дуже багато. Питома вага таких статтей не велика, та для початку грудня їх поява була характеристична. Незабаром прийшли інші сенсаційні інформації, звязані з імям рос. князя Володимира, як кандидата на російський провід, і комбінації журналістів звязані з Україною. Писали таке „Poledni List“ (17. і 21. грудня) та „Národni Práce“ (ч. 7 з 7. січня ц. р.) та „Poledni Národni Politika“ (з 12. січня), яким доведося пізніше вмістити спростування та звести вину на співробітника „Daily Express“...

Одне слово — українці й Україна стали модні! Цю моду оцінив співробітник денника „Národni Listy“ П. Горн — „Україна“ (ч. 359 з 31. грудня м. р.), де розправляється з такими статтями в дусі Крамаржівської програми, розглядаючи українську проблему більш, як культурно-адміністраційну, ніж політичну.

Третю й найбільшу групу статтей у чеських газетах і журналах творять статті інформаційного змісту. Більшість із них обмежується зауваженнями про культуру, господарське життя та минуле України. Були такі статті: в образковому тижневику „Přestrý Týden“ за грудень: „Проблема України — проблема завтра?“; „Де живуть українці?“ — з етногр. мапою), „Україна, про яку читається й говориться“ („Smichovák“ з 1. грудня м. р.) Вл. Тим-Зборовського; „Україна“ (історичний огляд) українця Мих. Башмака („Brannā Politika“ ч. 19 з 10. грудня м. р.), „Україна“ (огляд етнографічний та господарський) — Мірка Шварца („Brannā Politika“ ч. 21 з 24. грудня м. р.); „Народ 50 мільонів, який забули“ — Карла Режни („Národni Noviny“ 18. XII. 1938, ч. 349) з образками Києва й Харкова; „Під синьожовтим прапором українців“ — дра Ем. Вайтауера „Zprávodaj“ ч. 1. з ц. р.) з гарними ілюстраціями; „Українське питання з погляду Святої Столиці“ — дра Альфреда Фукса („Lidové Listy“ 6. І. ц. р.); „Ватикан, українці та ми“ — Йосефа Свозіла „Fronta“, ч. 42 з 19. І. ц. р.); „Тарас Шевченко“ — Олядржіха Земка („Nedělní List“ з 22. І. ц. р.); „Смерк чеської культури на Україні“ (про культурне життя чехів на Волині) Вацлава Горина („Venkov“ з 18. І. ц. р.) та інші.

Ще більше появляється в усіх чеських газетах і журналах статтей про Україну та українців у звязку з подіями на Карпатській Україні. Їх — дуже багато, при чому ворожі колись нашій справі редактори (н. пр., відомий Nicolau із „Narodn-ьої Politik-и“ пишуть у дусі до українства прихильному й виявляють досить добре знання нашої справи. Зпоміж цих статтей слід відмітити обєктивну й гарну статтю Фр. Главачка, давнього українофіла, перекладача з української мови (н. пр., переклав Грінченкову повість „На розпутті“): „Українська справа й Підкарпатська Русь“ („Fronta“, видавець Карель Горкі, з 15. і 22. грудня 1938. р. — тепер уже цей тижневик вживає виключно назви „Карпатська Україна“).

Та серед усіх цих статтей займають

найвизначніше місце статті відомого перекладача Коцюбинського та інш. українських письменників — дра В. Харвата, одного з найкращих знавців української справи,пор., н. пр., його статтю в ч. 304 „Právo lidu" з 25. грудня м. р., де змалював ретроспективний образ історії України та її земель від IV. віку *по Хр., до теперішньої доби*. Як звичайно, дуже рідкісні його замітки про Україну у „Slovansk-ím Přehled-i" (пор. число з 10. грудня 1938. р., де Харват освітлює польсько-українські взаємини, реферує про автономію Закарпаття й т. д.). Від половини січня ц. р. вже менше пишуть про Наддніпрянщину; зате зростає число менших і більших статтей про Карпатську Україну. У с і органи чеської преси присвячують цьому циклеві питань усе більшу увагу та оцінюють їх дуже різнобічно.

Зацікавлення українською справою сильно зросло, йде великий попит на українсько-чеські мовні підручники. Покищо перевидано новим накладом Кроків підручник „Ukrajinsko-české rozmluvy" з 1919. р.; але незабаром має вийти два більші чесько-українські та українсько-чеські словники і два граматичні підручники.

Від січня ц. р. виходить у Празі окремий інформаційний тижневик „Karpato-ukrajinská Svoboda", *який* має на меті: „kulturní sblížení Čechů, Slováků a Ukrajinců". Та це не єдиний такий часопис. Рівночасно почав виходити для пізнання України інший журнал „Poznejme se", куди дописує, м. ін., відома перекладачка Шевченка Ружена Єсенська та інші випробовані приятелі України (Фр. Тіхі й ін.). У Хусті виходить чеський тижневик „Přehledy z Karpatské Ukrajiny", що заповнює кожне число статтями та звістками з життя Закарпаття. Багато матеріялу з Карпатської України містить у кожному числі жидінське видання газети „A-Zet".

П. З-ко.

ЗМІСТ ДРУГОГО ЗШИТКА (приблизний): *В. Щербаківський*, Основи української культури в передісторичних часах; *М. Антонович*, Козацький проєкт Василя Капніста; *С. Гординський*, Сучасна закарпатська поезія; *І. Зілинський*, Мова Карпатської України; *В. Садовський*, Соціяльно-економічні відносини на українських землях; *Ю. Полянський*, Проєкти меліорації західнього Полісся; *В. Оглоновський*, Українці в межах теперішньої Словаччини. *Огляди* (Г. Лазаревський, Академія Наук У. С. С. Р. у 1938. р.; Я. Рудницький, Справа міжмовних взаємин у ділянці топоономастики; С. Пастернак, Підземні багатства Карпатської України; М. Хрониват, Минуле й сьогочасне української молочарської кооперації...). *Мовні справи. Старовинне. Рецензії. Наші втрати. Хроніка.*

Redaktor: Dr. Iwan Rakowśkyj — Редактор: Др. Іван Раковський.

ЗАПРОСИНИ

ДО ПЕРЕДПЛАТИ НА ВІСНИК УКРАЇНОЗНАВСТВА

„СЬОГОЧАСНЕ й МИНУЛЕ"

що його видає

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

Журнал виходить із кінцем кожного місяця книжками в обємі 6 аркушів (до 100 стор.) друку, розміру 25 x 17,5 цм (на рік вийде 10 книжок) і міститиме: 1. статті з усіх ділянок українознавства: з археології, історії, літературознавства, історії українського письменства, української мови, етнографії, господарства українських земель, природознавства України (антропології, зоології, ботаніки, геології, географії — й т. д.), з техніки і т. д.; 2. огляди культурного, наукового, мистецького й господарського життя; 3. рецензії на книжки, що торкаються українознавства; 4. хроніку з наукового, мистецького, господарського й технічного життя; 5. про мовні справи й т. д.

Досі відповіли на запросини до співробітництва, чи дали згоду співпрацювати в журналі отсі ВП. Пані й Панове: Адамчук Андрій, Антонович Дмитро, Антонович Михайло, Барвінський Богдан, Білинський Роман, Борщак Ілля, Бочковський Ольґерд, Брик Іван, Будз Іван, Бурачинський Тит, Бурґгардт Освальд, Витанович Ілля, Витвицький Василь, Витвицький Іван, Возняк Михайло, Гарас Микола, Гарасимчук Роман, Герасимчук Василь, Гординський Ярослав, Гординський Святослав, Грицак Євген, Гловінський Євген, Деркачева Марія, Диминський Роман, Дольницький Мирон, Доманицький Віктор, Дорошенко Володимир, Дорошенко Дмитро, Драган Михайло, Дужий Микола, Дучимінська Ольга, Жарський Едвард, Зайцев Павло, Залозецький Володимир, Зарицький Мирон, Зілинський Іван, Зленко Петро, Зубик Роман, Іванис Василь, Іваницький Борис, Кисілевський Кость, Кисілевський Юліян, Княжинський Антій, Кобєрський Карло, Кобилянський Бронислав, Ковалик Іван, Колесса Філярет, Кордуба Мирон, Коренець Денис, Коструба Петро, Коструба Теофіль, Кревецький Іван, Крипякевич Іван, Крохмалюк Роман, Крохмалюк Юрій, Крупницький Борис, Кубійович Володимир, Кузеля Зенон, Лазаревський Гліб, Ластовецький Андрій, Лев Василь, Левицький Володимир, Левицький Кость, Лепкий Богдан, Лисько Зиновій, Лотоцький Олександер, Лукасевич Лев, Лушпинський Платон, Лукіянович Денис, Луцький Остап, Людкевич Станислав, Мацієвич Кость, Мельник Микола, Мицюк Олександер, Мілянич Танас, Мілянчук Василь, Мірчук Іван, Мриц Ольга, Мушак Юрій, Огоновський Володимир, Олексіюк Тиміш, Олянчин Домет, Осауленко Кость, Павликовський Юліян, Панчишин Маріян, Панькевич Іван, Пастернак Северин, Пастернак Ярослав, Паращук Михайло, Парипа Марія, Пасіка Микола, Пачовський Теоктист, Пашкевич Марія, Пеленський Євген Юлій, Полянський Юрій, Пріцак Омелян, Радзикевич Володимир, Раковський Іван, Романенчук Богдан, Рудницький-Кедрин Іван, Рудницький Михайло, Рудницький Ярослав, Русов Юрій, Садовський Валентин, Свєнціцкий Іларіон, Семчишин Мирослав, Сімович Василь, Січинський Володимир, Смаль-Стоцький Роман, Смішко Маркіян, Старосольський Володимир, Студинський Кирило, Студинський Юрій, Терещенко Петро, Терлецький Омелян, Тершаковець Михайло, Тесля Іван, Феденко Панас, Холєвчук Михайло, Храпливий Євген, Храпливий Зенон, Хроновят Михайло, Цегельський Роман, Цинкаловський Олександер, Чижевський Дмитро, Чикаленко Лев, Чикаленко-Келлер Ганна, Чубатий Микола, Шемлей Йосип, Щербаківський Вадим, Щурат Василь, Щурат Степан, Яковлів Андрій, Ярема Яким.

Редактор журналу — проф. др. Іван Раковський; поодинокі ділянки мають своїх окремих референтів, голова колегії референтів — проф. др. Василь Сімович.

Ціна в передплаті на рік 25 зл., на пів року — 15 зл.; поодинокі зшитки 3 зл.; для членів НТШ — 20 зл. на рік, поодинокі зшитки — 2.50 зл.

Передплату слати на адресу: Адміністрація місячника »Сьогочасне й Минуле«, Львів, Наукове Товариство ім. Шевченка, вул. Чарнецького 26. Конто ПКО у Львові 510.257.

„ЦЕНТРОСОЮЗ"

СОЮЗ КООПЕРАТИВНИХ СОЮЗІВ

КООПЕРАТИВА З ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ УДІЛАМИ

у ЛЬВОВІ, вул. ЗІМОРОВИЧА ч. 20 і 21

Тел. 298-94

Збуває:

яйця, збіжжя, фасолю, свині, рогату худобу, домашню птицю — — — — —

Виробляє:

мило до прання й миття, мило тоалєтове й мило до голення — — — —

мясні вироби — —

навиває нитки — —

ВИДАННЯ
РЕВІЗІЙНОГО СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ
У ЛЬВОВІ:

Шарль Жід: ПРОГРАМА КООПЕРАТИЗМУ	2.— зл.
Василь Нагірний: З МОЇХ СПОМИНІВ	0.75 „
І. Витанович: ВОЛОДИМИР НАВРОЦЬКИЙ, перший український статистик економіст в Галичині на тлі своєї доби	1.— „
І. Витанович: НАРИС СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ (популярний виклад)	0.50 „
Туган-Барановськи: КООПЕРАЦІЯ, ІЇ ПРИРОДА ТА МЕТА	2.— „
Вибір з кооп. письменства: ІДЕОЛЬОГІЯ КООПЕРАЦІЇ . .	2.— „
К. Коберський: ПЛЯНОВЕ ГОСПОДАРСТВО . . .	0.50 „
В. Січинський: НАРИСИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТИ	1.50 „
Ю. Павликовський: М. ЛЕВИТСЬКИЙ, В 50-ЛІТТЯ ЙОГО ГРОМАДСЬКО-КООПЕРАТИВНОЇ ПРАЦІ . . .	0.20 „
Д. Рессель: КООПЕРАЦІЯ І НАЦІОНАЛЬНІ ЗАВДАННЯ . .	1.50 „
В. Левинський: ЯК БОРОЛИСЯ ПОЛЯКИ ЗА СВОЄ ІСНУВАННЯ ПІД ПРУСІЄЮ	0.50 „
О. Луцький: КООПЕРАТИВНІ ПРОБЛЄМИ	1.— „
Ш. Жід: СОЛІДАРНІСТЬ	1.50 „
Ж. Фоке: КООПЕРАТИВНИЙ СЕКТОР	2.— „

АДРЕСА ДЛЯ ЗАМОВЛЕНЬ:

Ревізійний Союз Українських Кооператив

ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА Ч. 1.

ТЕЛЄФОН: 240-96, 206-21. **ЧЕКОВЕ КОНТО: 503.929.**

ДРУКАРНЯ
— і —
ПЕРЕПЛЕТНЯ
НАУК. Т-ВА ім. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ, ЧАРНЕЦЬКОГО 26

виконують усякі друкарські й переплетничі роботи скоро і по приступних цінах —:—:—:—:

Всюди і все перша паста

ЕЛЄҐАНТ
О. ЛЕВИЦЬКА і СКА • КОРДЕЦЬКОГО 51
ЛЬВІВ

Всі українські книжки — нові і старші видання, також рідкі та вичерпані, доставляє в найкоротшому часі
КНИГАРНЯ НАУКОВОГО Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ, РИНОК 10.
Тел. 205-54. —:— ПКО 510.764
Катальоґи висилає на бажання безплатно.

Alle ukrainische Bücher — neue und ältere Ausgaben, wie auch seltene und vergiffene, liefert in kürzerster Zeit
BUCHHANDLUNG DER SCHEWTSCHENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN LEMBERG (LWÓW), RINGPLATZ 10 (Polen). Kataloge kostenlos.

Tous les livres ucrainiens — nouveaux, anciens, les éditions rares ou épuisées procure dans les delais les plus courts
LIBRAIRIE DE LA SOCIETÉ SCIENTIFIQUE DE CHEVTCHENKO à LVOV, 10. RYNOK. L' envoi gratuit des catalogues sur demande.

ТУТКИ і ПАПЕРЦІ
„КАЛИНА"

якістю дорівнують
найкращим світовим виробам.

Жадайте муштарду

„МІКА"

Львів, Городецька 121

КРАВЕЦЬКА РОБІТНЯ
світських і священничих одягів

В. ХОМИН

Львів, вул. Домініканська 11,
тел. 2273-95.

вдоволить найбільш вибагливого

Бельські й англійські матеріяли на складі.

988
ЮВІЛЕЙ
1938

гідно відсвяткуєте— як замовите дзвони — віковічну памятку — тільки в єдиній українській
ВІДЛИВАРНІ ДЗВОНІВ

М. БРИЛИНСЬКИЙ

Львів, Замарстинівська 41.

Відливає мистецькі відливи, як: плоско-різьби, статуї, бронзівничі, машинові, будівельні і т. д.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ВИДАННЯ „ПРОСВІТИ"!

Журнал »ЖИТТЯ І ЗНАННЯ« призначений для широких кол читачів, головно ж для самоосвітників і самоосвітніх гуртків, для Читалень, молоді й т. д. Виходить 12. рік. Кожне число обіймає 32 стор. чвірки, 25—35 статтей, і все яких 30 образків. — Передплата на рік: 18.— зл., на ½ р. 9.— зл., на ¼ р. 5.— зл. Поодиноке число 2.— зл.

МІСЯЧНІ КНИЖЕЧКИ обсягом 3—4 аркушів друку, з образками, з пояснялними вводами. Зміст: історичні оповідання, життєписи українських діячів, історія України, географія українських земель, винаходи, природознавство, право, инші краї й народи та їх визвольні змагання, діяльність Т-ва »Просвіта«, драматичні образки, інсценізації й т. ин. **Передплата на рік 3.60 зл.**

ЧВЕРТЬРІЧНІ КНИЖКИ п. з. »Науково-популярна Бібліотека Товариства »Просвіта«, мають від 100—300 (а то й більше) сторінок друку, вони призначені для освітніх діячів, для самоосвітніх гуртків і т. д. — **передплата на рік — 6.40 зл.**

Хто передплатить усі ці три видання (»Життя і Знання«, місячні книжечки і чвертьрічні) разом, числиться вже членом »Просвіти« і платить лише 25 зл., при чому цю суму можна сплачувати догідними ратами.

Журнал »ПРОСВІТА«, місячник освіти — виховання — культури, виходить в обємі 2—3 аркушів друку. Займається вихованням широких мас народу, дає вказівки, як вести освітню справу, звертає увагу на самоосвіту, й то головно молодого покоління (»Молода Просвіта«), **передплата на рік — 6.40 зл.**

Замовлення шліть на адресу: »Т-ВО »ПРОСВІТА«, ЛЬВІВ, РИНОК 10.
Конто П. К. О. у Львові ч. 503.377.

Основні твори з ділянки УКРАЇНОЗНАВСТВА це:

АТЛЯС України

ҐЕОҐРАФІЯ українських і сум. земель під заг. ред. др. В. Кубійовича

та

ВЕЛИКА КАРТА українських і сум. земель

Для диригентів:

ДИРИҐЕНТСЬКИЙ ПОРАДНИК

Для всіх:

БІБЛІОТЕКА ПРАКТИЧНОГО ЗНАННЯ

Друкується:

СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКА ЕНЦИКЛЬОПЕДІЯ

під ред. др. Є. Храплівого

ҐЕОҐРАФІЯ українських і сум. земель

II. частина

Замовляти:

Український Видавн. Інститут
Львів, Личаківська 4 II.

РОЗУМНІЙШИЙ
ЗА НІЧ – РАНОК –
ЛУНУ ПЄ
на сніданок

Українці!

Купуйте ШКІРИ в українській крамниці у ЛЬВОВІ при Стрілецькій вул. ч. 5

На складі маємо українські вироби „АСТРА" зі Стрия і з інших українських гарбарень.

Найкраща картина з картин це:

„ГІСТЬ З ЗАПОРОЖЖЯ"

Ф. Красицького.

Мистецько різьблені: хрести, рями, нарушники, альбоми. — Національні образи та портрети. — Твори української літератури. — Фахові підручники (шевський, *кравецький, гарбарський*) поручає

Видавництво „Чорноморе"

Львів, Крашевського, 25.

Приймаємо заступників на догідних умовах.

ЄДИНІ У КРАЮ ҐРАФІЧНІ ЗАВЕДЕННЯ

„У Н І Я"

ЛЬВІВ, МІЛКОВСЬКОГО ч. 5. тел. 292-97.

КЛІШАРНЯ: виконує кліші сіткові й рискові, одно- й більшебарвні мосяжні штанци й т. п.

ЛІТОҐРАФІЯ: виконує прецизійні образи, кольорові афіші, мапи, вартісні папери, дипльоми, етикети в довільній величині в кількох кольорах.

НИЗОДРУК: виконує найновішою технікою величаві образи, афіші, портрети, листівки й т. п.

ЦІНИ КОНКУРЕНЦІЙНІ! —— ВИКОНАННЯ ПЕРШОРЯДНЕ!

Замовлення з провінції полагоджується скоро.

РАДІО СЕЛЄКТОН

НЕЗРІВНЯНІ УКРАЇНСЬКІ ОШАДНОСТЕВІ РАДІОПРИЙМАЧІ

Домагайтеся проспектів!

СЕЛЄКТОН

РАДІОТЕХНІЧНА СП. З О. П.

ЛЬВІВ,

Оборони Львова 15, т. 254-22

Здорова й молодеча цера, то —

АНДРІЙ ДУФАНЕЦЬ

КРАВЕЦЬКА РОБІТНЯ

На складі першорядні матеріяли з фабрик бельґійських і англійських

ЛЬВІВ, вул. КОСЦЮШКА 1 а, І. пов. — тел. 287-41.

Теодор Пявка

поручає:

першоякостеві вуджениии та мясиво всіх родів — —

Крамниці у Львові:

Руська 16, — тел. 259-74, Личаківська 87. — т. 280-76.

УКРАЇНСЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ РЕСТОРАН

„Ґастрономія"

у Львові, вул. Косцюшка 3

поручає: смачні снідання, обіди та вечері, окрема кімната на товариські сходини -:- -:- -:- -:- -:-

В нинішніх часах найпевніше забезпечить долю Вашої Рідні

„КАРПАТІЯ"

товариство взаїмних обезпечень на життя

Львів, Ринок ч. 38.

чч. тел. 258-43, 258-92.

Пишіть по інформації!

ЛБ АН УРСР
Ж. 5632

0,70к
ЛНБ им. В. Стефаника
ПРОВЕРЕНО-1987 г.
Відділ
Періодичних
Видань